

แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิษฐ์

โดย

นางสาวนิสา พิมพิเศษ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิษฐ์

โดย

นางสาวนิสา พิมพิเศา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**MANAGEMENT GUIDELINE FOR ANCIENT MONUMENTS
IN UTTARADIT PROVINCE**

**By
Miss Nisa Pimpises**

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree
Master of Arts Program of Cultural Resource Management
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2011
Copyright of Graduate School, Silpakorn University**

52112214: สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

คำสำคัญ: แนวทางการจัดการ / โบราณสถาน

นิสา พิมพ์พิเศษ : แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์. อาจารย์ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์: รศ.สุรพล นาคะพินธุ. 193 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ประเมินสภาพ ทงกายภาพของโบราณสถาน
วิเคราะห์สภาพปัญหา และเสนอแนวทางการจัดการโบราณสถาน ในจังหวัดอุดรดิตถ์ การประเมิน
สภาพทางกายภาพของโบราณสถาน พบว่าปัญหาการจัดการโบราณสถานในพื้นที่ศึกษา มี 5
ประการ ได้แก่ 1) ขาดการสนับสนุนและพัฒนาการเรียนการสอนและวิชาการ 2) ขาดการพัฒนาด้าน
การเข้าถึงแหล่ง 3) ขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน 4) มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของ
แหล่งจากธรรมชาติ และ 5) มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์

ส่วนแนวทางการจัดการโบราณสถาน สำหรับภาครัฐและภาคประชาชนนั้น การศึกษา
ครั้งนี้เห็นว่าควรมี 5 แนวทาง สำหรับปัญหาแต่ละประการ ดังนี้ แนวทางที่ 1 เพื่อพัฒนาการเรียน
การสอนและวิชาการ ประกอบด้วยกิจกรรม ที่เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ โบราณสถาน การเก็บ
ข้อมูลโบราณสถาน เพิ่มเติม เผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการ จัดตั้งศูนย์ รวบรวมข้อมูล บรรจุเนื้อหา
เกี่ยวกับโบราณสถานในหลักสูตรการเรียน รวมถึงการสนับสนุนการวิจัยระดับท้องถิ่น แนวทางที่ 2
เพื่อพัฒนาการเข้าถึงแหล่ง ประกอบด้วยกิจกรรมการ พัฒนาและดูแล รักษาเส้นทางคมนาคมเพื่อ
ความสะดวกและปลอดภัย แนวทางที่ 3 เพื่อพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน ประกอบด้วย กิจกรรม
สร้างระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และดูแลรักษาอย่างเหมาะสม แนวทางที่ 4 เพื่อลดความ
เสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพจากธรรมชาติ ประกอบด้วยกิจกรรมอนุรักษ์และ ดูแลรักษาโบราณสถาน
อย่างต่อเนื่อง แนวทางที่ 5 เพื่อลดความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพจาก มนุษย์ ประกอบด้วย กิจกรรม
ดูแลรักษาโบราณสถาน เผยแพร่ความรู้ด้านกฎหมาย และบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถาน
อย่างเคร่งครัด รวมถึงปลูกฝังจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา

ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

52112214: MAJOR: CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT

KEY WORD: MANAGEMENT GUIDELINE / ANCIENT MONUMENT

NISA PIMPISES: MANAGEMENT GUIDELINE FOR ANCIENT MONUMENTS IN
UTTARADIT PROVINCE. THESIS ADVISOR: ASSOC.PROF.SURAPOL NATAPINTU. 193 pp.

This research aims at assessment of physical condition, analyze the problem and propose guideline for management of ancient monuments in Uttaradit province.

The assessment of physical condition of the ancient monuments in the study area found that there are 5 management problems as follows. 1) Lacking of educational and academic activities to support the monuments. 2) Lacking of developed communication routes to support accessing to the monuments. 3) Lacking of basic public utilities and infrastructures. 4) Risk to the deterioration from nature. 5) Risk to the deterioration from human activities.

This study therefore proposes 5 management guidelines for the government and the public sectors. These are as follows. 1) Guideline for development of education and academic programs which comprises activities that can strengthen knowledge about history of ancient monuments, obtain more appropriate academic data, disseminate academic information, develop information centre for supporting local schools and researchers. 2) Guideline for the development of communication routes to support accessing to the monuments. 3) Guideline for the development and maintenance of basic public utilities and infrastructures. 4) Guideline for reduce the risk of deterioration from nature which consists the activities for the conservation and maintenance of ancient monuments. 5) Guideline for reduce the risk of deterioration from human activities which consists the activities to safeguard the ancient monuments, to disseminate the ancient monument protection law, to enforcing the law, and to promote public conscious on value and significance of ancient monuments.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี จากความช่วยเหลือ ของ คณาจารย์และผู้มี
อุปการะคุณหลายท่าน ที่ได้ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ และให้ข้อมูล ความรู้ ด้านต่าง ๆ อันเป็น
ประโยชน์ต่อการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รศ.สุรพล นาถะพินธุ ที่ป ธิภาวิทยานิพนธ์ ท่านได้กรุณาให้
ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ตลอดจนชี้แจงและอธิบายทุกข้อสงสัยในกระบวนการวิจัย จนสำเร็จ
ได้ไปด้วยดี รวมถึงขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร.รัชนี หุทรวงค์ รศ.ดร.ธนิก เลิศชาญฤทธ์ ศ.สาธิต
ไพโรชาญจิตร และอ.พิสิฐ เจริญวงศ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำ ส่งผลให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ที่ได้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างมาก
ต่อการวิจัย และขอบคุณ น.ส.พรศิริ เลิศเสถียรชัย ที่คอยอำนวยความสะดวกในการขอข้อมูลจาก
สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร

ขอขอบพระคุณ พระภิกษุสงฆ์และประชาชน ในจังหวัดอุดรดิตถ์ทุกท่าน ที่ได้ตอบ
คำถามและให้ความรู้เพิ่มเติม อันเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการวิจัย

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ และ พี่สาว ที่คอยถาม ความคืบหน้าในการทำ
วิทยานิพนธ์อย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งยังเป็นกำลังใจ กำลังแรง และกำลังทรัพย์ที่ดีที่สุด

ขอขอบคุณนายเมธี แก้วประสิทธิ์ น.ส.พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ และพี่ ๆ เพื่อน ๆ นักศึกษา
สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม รุ่น 2 และรุ่น 1 ทุกคน ที่คอยถามความคืบหน้า ในการทำ
วิทยานิพนธ์ คอยให้กำลังใจ ให้คำแนะนำ และให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ เอกโบราณ คดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร รุ่น 51 และ
เพื่อน ๆ มัธยมโรงเรียนอุดรดิตถ์ดรุณีทุกคน ที่คอยเป็นกำลังใจในการศึกษาต่อ ระดับปริญญาโท
และเป็นกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ตลอดมา

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกท่านที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมดไว้ ณ ที่นี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
สารบัญภาพประกอบ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญ	1
คำถามในการวิจัย.....	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
วิธีการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	5
2 ปริทรรศน์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย	6
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม	6
การจัดการ โบราณสถาน	14
กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ โบราณสถาน	17
แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน	21
กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถาน	30
แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรม	35
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	40
ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภท โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์	41
3 ระเบียบวิธีการวิจัย.....	45
แหล่งข้อมูลในการวิจัย	45
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	45
กลุ่มประชากรในการศึกษาวิจัย	48
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	48

บทที่	หน้า
	การวิเคราะห์ข้อมูล 48
	การนำเสนอข้อมูล 50
4	ผลการศึกษาและการอภิปรายผลการศึกษา..... 51
	ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับ โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ 51
	การประเมินสภาพทางกายภาพของ โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ 73
	ปัญหาและแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการ โบราณสถานในจังหวัด อุดรดิตถ์ 117
5	สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ 153
	สรุปผลการศึกษา..... 154
	ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารั้งต่อไป 164
	รายการอ้างอิง 165
	ภาคผนวก 169
	ประวัติผู้วิจัย 193

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	เกณฑ์การพิจารณาเพื่อการจัดลำดับศักยภาพของการอนุรักษ์.....	38
2	เกณฑ์การพิจารณาเพื่อการจัดลำดับการดำเนินงานอนุรักษ์	39
3	การลำดับความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุดรดิตถ์	41
4	โบราณสถานที่จะเขียนในพระราชกิจจานุเบกษา	42
5	โบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา	43
6	ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์	75
7	แนวทางการจัดการโบราณสถานที่ขาดการสนับสนุนและพัฒนาด้านการศึกษา และวิชาการ	119
8	แนวทางการจัดการโบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านการเข้าถึงแหล่ง	126
9	แนวทางการจัดการโบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน	128
10	แนวทางการจัดการโบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่ง จากธรรมชาติ.....	135
11	แนวทางการจัดการโบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่ง จากการกระทำของมนุษย์	144

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	วัดพระแท่นศิลาอาสน์ ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์.....	170
2	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์.....	170
3	โบราณวัตถุภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	171
4	สระมดงาม วัดพระแท่นศิลาอาสน์ ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์.....	171
5	คูน้ำคันดิน แหล่งโบราณคดีเวียงเจ้าเงาะ ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์.....	172
6	ป้ายบอกทางเข้าโบราณสถานเวียงเจ้าเงาะ ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	172
7	อาคารที่ไม่ได้ถูกใช้งาน แหล่งโบราณคดีเวียงเจ้าเงาะ ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	173
8	เจดีย์วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์.....	173
9	ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์	174
10	เจดีย์รายวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์.....	174
11	ฐานเจดีย์โบราณก่อด้วยศิลาแลง ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	175
12	บ่อเหล็กน้ำพี้ ต.น้ำพี้ อ.แสนขัน จ.อุตรดิตถ์	175
13	พิพิธภัณฑสถานบ้านบ่อเหล็กน้ำพี้ ต.น้ำพี้ อ.ทองแสนขัน จ.อุตรดิตถ์.....	176
14	วัดพระฝางสว่างคูร์มุนีนารถ ต.ผาจุก อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	176
15	เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุวัดเจดีย์ศรีวิหาร ต.ฝายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	177
16	วิหารเก่า วัดเจดีย์ศรีวิหาร ต.ฝายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์.....	177
17	ชิ้นส่วนประดับวิหารเก่าที่เก็บรวบรวมไว้ในวิหาร วัดเจดีย์ศรีวิหาร ต.ฝายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	178
18	อุโบสถวัดกลางธรรมสาคร ต.บ้านเกาะ อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	178
19	ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถธรรมสาคร ต.บ้านเกาะ อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	179
20	ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถธรรมสาคร ต.บ้านเกาะ อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	179
21	วิหารวัดคอนสัก ต.ฝายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	180
22	ด้านหน้าวิหารวัดคอนสัก ต.ฝายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	180

ภาพที่		หน้า
23	ประตูไม้สลัก วิหารวัดคอนสัก ต.ฝ่ายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	181
24	อุโบสถวัดใหญ่ท่าเสา ต.ท่าเสา อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	181
25	วิหารวัดมหาธาตุ ต.ในเมือง อ.พิชัย จ.อุตรดิตถ์	182
26	อุโบสถวัดคอกแก้ว ต.แสนตอ อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	182
27	เจดีย์ก่อด้วยศิลาแลง วัดถ้ำยี่สำราญ ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	183
28	เจดีย์ ก่อด้วยศิลาแลง วัดถ้ำยี่สำราญ ต.ทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	183
29	วิหารวัดฝักราก ต.แม่พูล อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	184
30	อุโบสถวัดฝักราก ต.แม่พูล อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	184
31	อุโบสถวัดเสาหิน ต.ศรีพนมมาศ อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	185
32	อุโบสถวัดท่าดินแดง ต.ไร่ฮ้อย อ.พิชัย จ.อุตรดิตถ์	185
33	ภายในอุโบสถวัดท่าดินแดง ต.ไร่ฮ้อย อ.พิชัย จ.อุตรดิตถ์	186
34	โบราณวัตถุที่พบบริเวณม่อนอาร์กซ์ ต.ฝ่ายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	186
35	เจดีย์วัดทองเหลือ ต.บ้านเกาะ อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	187
36	ใบเสมาหิน วัดทองเหลือ ต.บ้านเกาะ อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	187
37	วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย ต.ในเมือง อ.พิชัย จ.อุตรดิตถ์	188
38	เจดีย์ในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย ต.ในเมือง อ.พิชัย จ.อุตรดิตถ์	188
39	ชิ้นส่วนของศิลาแลงบริเวณวัดเอกราช ต.คอรุม อ.พิชัย จ.อุตรดิตถ์	189
40	บริเวณที่ตั้งซากโบราณสถาน วัดเอกราช ต.คอรุม อ.พิชัย จ.อุตรดิตถ์	189
41	วิหารวัดห้องลับแล ต.ฝ่ายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	190
42	ภาพจิตรกรรมฝาผนังและร่องรอยร้าวของผนังในวิหารวัดห้องลับแล ต.ฝ่ายหลวง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	190
43	อุโบสถวัดคอนแก้ว ต.แม่พูล อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	191
44	หอไตรวัดคอนแก้ว ต.แม่พูล อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	191
45	อุโบสถวัดวังหมู ต.หาดกรวด อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	192
46	อุโบสถใหม่ที่สร้างทับอุโบสถเดิมวัดบ้านแก่งใต้ ต.บ้านแก่ง อ.ตรอน จ.อุตรดิตถ์	192

สารบัญภาพประกอบ

แผนที่ ที่		หน้า
1	แผนที่แสดงอาณาเขตของจังหวัดอุตรดิตถ์	52
2	แผนที่แสดงการกระจายตัวของโบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์	57
3	แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	58
4	แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	60
5	แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	61
6	แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อ.เมืองอุตรดิตถ์ จ.อุตรดิตถ์	63
7	แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอ.พิชัย จ.อุตรดิตถ์	64
8	แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อ.พิชัย จ.อุตรดิตถ์	65
9	แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอ.ทองแสนขัน จ.อุตรดิตถ์	66
10	แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อ.ทองแสนขัน จ.อุตรดิตถ์	67
11	แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอ.น้ำปาด จ.อุตรดิตถ์	68
12	แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อ.น้ำปาด จ.อุตรดิตถ์	69
13	แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอ.ตรอน จ.อุตรดิตถ์	70
14	แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อ.ตรอน จ.อุตรดิตถ์	71
15	แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์	72
16	แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์	73

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมกระจายตัวอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรที่มีความหลากหลาย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผลสะท้อนมาจากปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ ในอดีตที่เกิดการถล่มทลายและสร้างสรรค์จนกลายเป็นวิถีการดำรงชีวิต วิถีคิด ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม ประเพณี รวมถึงสิ่งก่อสร้างและศิลปกรรมต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะรูปแบบเฉพาะของแต่ละกลุ่มชน อีกทั้งยังมีการสั่งสม ถ่ายทอดจากกลุ่มคนรุ่นหนึ่งไปสู่กลุ่มคนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่ง อาจเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับวิถีชีวิตปัจจุบัน ดังนั้นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ จึงสามารถแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการ และรูปแบบ อัน หลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี “โบราณสถาน ” จึงถือเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญ และมีบทบาท ต่อประเทศในแง่ของวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ทั้งในด้านวิชาการ การท่องเที่ยว และการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งโบราณสถานทั้งหลายในประเทศไทยนั้น สามารถสร้างประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ รวมไปถึงการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น เพราะฉะนั้นจึงควรสนับสนุนให้มีการขยายองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี มนุษยศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ ฯลฯ ที่มีอยู่ให้เพิ่มขึ้น และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินกระบวนการจัดการ สงวนรักษา อนุรักษ์และพัฒนาอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้โบราณสถานเหล่านั้น เป็นมรดกสืบทอดต่อไปถึงอนุชนรุ่นหลัง ตลอดจนเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งกับชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา การดำเนินงานเกี่ยวกับโบราณสถานยังคงมีปัญหา เนื่องจากการให้ความสนใจหรือการให้ความสำคัญกับทรัพยากรวัฒนธรรมได้จำกัดอยู่ในวงแคบ ไม่มีการส่งเสริมการให้ความรู้แก่ชุมชนอย่างเพียงพอ ทำให้ ชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในกา รดูแลรักษา

และขาดการตระหนักถึงความสำคัญ รว มถึงไม่กล้าเข้าไปทำการจัดการด้ว ยตนเอง ส่งผลให้การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานส่วนใหญ่ถูกจำกัดอยู่ในการดูแลของ ทางภาครัฐ ในส่วนของทางภาคร ัฐเอง ก็ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง เนื่องด้วยปัจจัยทั้ง ทางด้านระยะเวลา และบุคลากรที่มีอย่างจำกัด และไม่เพียงพอต่อจำนวน โบราณสถานทั้งหมดทั่วประเทศซึ่งมีจำนวนกว่า 8,732 แห่ง (กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดี, 2555) ส่งผลให้โครงการ การจัดการโบราณสถานส่ว นใหญ่จำกัดอยู่เฉพาะ โบราณสถานขนาดใหญ่ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง ทางวัฒนธรรมและสังคมในระดับประเทศเท่านั้น แต่ขณะเดียวกันก็ได้ละเลยการดูแลรักษา โบราณสถานในระดับท้องถิ่น โบราณสถานขนาดเล็กในต่างจังหวัดหรือในบริเวณพื้นที่ห่างไกลจึง ถูกละเลยและเริ่มเสื่อมสภาพลงไปตามกาลเวลา

จังหวัดอุดรดิตรดิตถ์ เป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานที่สามารถ เชื่อมโยงเรื่องราวให้เกิดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ บอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาท้องถิ่น และความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตรดิตถ์มีทั้งห มด 47 แห่ง แบ่งออกเป็นโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษาแล้ว จำนวน 15 แห่ง และ โบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา จำนวน 32 แห่ง (กรมศิลปากร, สำนัก โบราณคดี, 2552) ซึ่งจากการสำรวจโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตรดิตถ์เบื้องต้น พบว่าโบราณสถาน ส่วนใหญ่ยังขาดการจัดการอย่างเหมาะสม ทั้งในด้านข้อมูลทางประวัติศาสตร์ รวมถึงการดูแลรักษา การอนุรักษ์ และการพัฒนาด้านกายภาพของโบราณสถานให้มีสภาพเหมาะแก่การศึกษาเรียนรู้ และ โบราณสถานเหล่านั้นยังไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคมและประเทศได้อย่างเต็มที่

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาในเรื่องของ “แนวทางการจัดการโบราณสถาน ในจังหวัดอุดรดิตรดิตถ์” โดยกระบวนการสำคัญในงานวิจัยชิ้นนี้ คือการประเมินสภาพทางกายภาพของ โบราณสถานในปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วยการประเมินสภาพทางกายภาพด้านต่าง ๆ เช่น ระบบการ สัญจร การเข้าถึง ความสัมพันธ์กับโบราณสถานใกล้เคียง สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน การ ดูแลรักษาและพัฒนา และการประเมินความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานทั้ง จาก ธรรมชาติ และจากการกระทำของมนุษย์ โดยมีประเด็นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาทาง กายภาพที่พบในโบราณสถานแต่ละแห่งใน จังหวัดอุดรดิตรดิตถ์ และเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตรดิตถ์

คำถามในการวิจัย

สภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์เป็นอย่างไร โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์มีปัญหาการจัดการด้านใดบ้าง แนวทางที่เหมาะสมในการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์
2. วิเคราะห์สภาพปัญหาของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์
3. เสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ศึกษา รวบรวมข้อมูลโบราณสถาน ทั้ง 47 แห่งในจังหวัดอุดรดิตถ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2554)
2. ประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ประกอบด้วยการประเมินสภาพทางกายภาพ ได้แก่ ระบบการสัญจร การเข้าถึง ความสัมพันธ์กับโบราณสถานใกล้เคียง สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน การดูแลรักษาและพัฒนา และการประเมินความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานทั้งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์
3. เสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการโบราณสถาน

ขอบเขตด้านพื้นที่

โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ทั้งหมด จำนวน 47 แห่ง แบ่งเป็นโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษาแล้ว จำนวน 15 แห่ง และโบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา จำนวน 32 แห่ง (กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดี, 2552)

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ จำนวน 47 แห่ง และกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการ ได้แก่

กรมศิลปากร สำนักศิลปากร 6 สุโขทัย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา ประชาชน และพระภิกษุสงฆ์

วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจและ ประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ โดยมีขั้นตอนวิธีการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาเอกสาร / การทบทวนวรรณกรรม (Documentary Study) เป็นการศึกษา ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ จุลสาร บทความและเอกสารเผยแพร่ แผนที่ รวมทั้งสื่อทางอินเทอร์เน็ต ที่เกี่ยวกับจังหวัดอุดรดิตถ์ทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดอุดรดิตถ์ รวมถึงศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ได้แก่ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม การอนุรักษ์โบราณสถาน และการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study)

การวิจัยนี้มีการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการลงพื้นที่สำรวจ เพื่อเข้าถึงแหล่งข้อมูลให้มากที่สุด ซึ่งประกอบด้วย

2.1 การสำรวจ (Survey) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลทางด้านกายภาพของโบราณสถาน สำหรับใช้ในการประเมิน สภาพทางกายภาพของ โบราณสถาน รวมถึงใช้ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาทางด้านกายภาพของแหล่ง ซึ่งมีผลต่อการกำหนดแนวทางการจัดการโบราณสถานต่อไป

2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) เพื่อการเข้าถึงข้อมูลเฉพาะบุคคลเกี่ยวกับโบราณสถาน ทั้งในเรื่องประวัติของโบราณสถาน ปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน การดูแลรักษา หรือการจัดการ โบราณสถาน ในปัจจุบัน เพื่อนำมาใช้ประกอบในการวิเคราะห์ กำหนดแนวทางการจัดการโบราณสถาน

3. การประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน ประกอบด้วย

3.1 สภาพทางกายภาพของโบราณสถาน คือ ลักษณะของสิ่งแวดล้อมหรือลักษณะพื้นที่ที่อยู่รอบบริเวณโบราณสถาน ตัวอย่างเช่น ระบบการสัญจรหรือการเข้าถึงโบราณสถาน ความสัมพันธ์กับโบราณสถานใกล้เคียง และระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เป็นต้น

3.2 ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพ คือ โอกาสที่จะเกิดความเสียหาย หรือเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อการเสื่อมสภาพต่อโบราณสถานได้ ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพนั้นอาจมีสาเหตุมาจากธรรมชาติหรือจากการกระทำของมนุษย์ หรือจากทั้งสองอย่างก็ได้

4. การกำหนดแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

นำข้อมูลจากการประเมิน สภาพทางกายภาพ ของโบราณสถาน มาทำการวิเคราะห์สภาพปัญหา เพื่อใช้กำหนดแนวทางการจัดการด้านต่าง ๆ ให้กับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

5. สรุปแนวทางการจัดการโบราณสถานประเภทต่าง ๆ ในจังหวัดอุดรดิตถ์

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทราบถึงสภาพทางกายภาพ และสภาพปัญหาของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ในปัจจุบัน เพื่อการใช้ประโยชน์ในการวิจัยต่อไป

2. ได้แนวทางที่เหมาะสมในการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งผลจากการวิจัยนี้สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ในอนาคต

บทที่ 2

ปริทรรศน์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ” นั้น สิ่งแรกที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญ คือการทำความเข้าใจในหลักการหรือแนวคิดทฤษฎีที่ ใช้ในการวิจัย รวมถึงข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นและพื้นที่ที่ทำการศึกษา เพื่อให้เกิดความกระจ่างในแนวความคิดทั้งของผู้ วิจัย เอง และผู้ที่จะนำงานวิจัยชิ้นนี้ไปใช้ประโยชน์ ซึ่งในบทนี้ผู้ วิจัย ได้ทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร อันได้แก่ เอกสารทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย รายงานการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี วารสารบทความ ฯลฯ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
2. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานจังหวัดอุดรดิตถ์

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นแนวคิดหลักที่ใช้ในการวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ” ผู้วิจัยจำเป็นต้องทบทวนและทำความเข้าใจในเรื่องของแนวความคิด และกระบวนการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยเฉพาะทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน เพื่อที่จะสามารถนำแนวความคิดดังกล่าวมาปรับใช้ในกระบวนการวิเคราะห์และเสนอแนวทางในการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์อย่างเหมาะสมต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เกิดขึ้นเพื่อ การนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหา และบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรวัฒนธรรม ทั้งจากธรรมชาติ กาลเวลา หรือการ

กระทำของมนุษย์ ซึ่งแนวคิดนี้ได้ออกมาในรูปของกฎบัตรสากล (Charters) และอนุสัญญาระหว่างประเทศ (Conventions) โดยกฎบัตรสากลและอนุสัญญาต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อแนวคิด กระบวนการ และแบบแผนการปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของอีกหลายประเทศ รวมถึงในประเทศไทยเองด้วย เป้าหมายสำคัญในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน คือ การรักษาคุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้นให้ดำรงอยู่ต่อไป ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมเหล่านั้น สำหรับการวางแผนและการป้องกันในขั้นตอนการ ดำเนินงานขั้นต่อไป เพื่อปกป้องทรัพยากรทางวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่าง เหมาะสม โดยที่การอนุรักษ์และสงวนรักษานั้น เป็นเป้าหมายรองลงมา และเพื่อให้ประชาชน สาธารณชน นักวิจัย นักเรียน นักศึกษา ฯลฯ สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้อย่าง เท่าเทียม ซึ่งการดำเนินการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อที่จะให้บรรลุเป้าหมายในข้างต้น นั้น ควรมีการวางแผนอย่างเป็นกระบวนการและเป็นขั้นตอน เนื่องจากทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมี อยู่อย่างหลากหลาย ทำให้กระบวนการจัดการนั้นแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับประเภทของทรัพยากร วัฒนธรรม ลักษณะพื้นที่ ลักษณะสังคมหรือชุมชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึงกระบวนการหรือชุดของการกระทำ ใดที่ เกี่ยวข้องเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมในอดีตของชุมชนซึ่งรวมเรียกว่า มรดก หรือ Heritages ที่ เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามสมัย โบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดี ่าง ๆ ที่มีอยู่ใน ชุมชนหรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งกระบวนการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบไป ด้วยกิจกรรม 8 ลักษณะด้วยกัน (สายนต์ ไพรชาญจิตร์, 2548: 24-25, 2550: 216-221) คือ

1. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ (resource research : RR) เพื่อให้เกิดความรู้ที่ แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่ต้องการศึกษาในท้องถิ่น ทั้งในเชิงกายภาพ เชิงปริมาณ เชิง คุณภาพ ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต คุณลักษณะทางนามธรรม และศักยภาพ คุณค่า ข้อจำกัดของทรัพยากรนั้น ๆ ต่อชุมชนปัจจุบันในระดับต่าง ๆ

2. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากร (resource valuing and appraisal :RVA) เป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้สามารถทราบค่าทรัพยากรนั้น ๆ มีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมี

คุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุน ลงแรงดำเนินการใด ๆ ต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามิคุณค่าน้อย หรือไม่มีคุณ สมบัติที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการใด ๆ ต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วว่าทรัพยากรนั้น ๆ มีคุณค่าและมีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอะไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศโดยรวม นอกจากนี้การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมจะช่วยให้มีฐานข้อมูลของทรัพยากรเพื่อใช้ในการประกอบการตัดสินใจในกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาอื่น ๆ ได้

3. การอนุรักษ์ (resource conservation within use : RCU) หมายถึงการคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละประเภทแต่ละแห่ง รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ เพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมคงอยู่ และชุมชนสามารถใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

4. การจัดการความรู้เรื่องทรัพยากร (resource-base knowledge management :RKM) โดยการสร้าง จัดระบบ จัดแสดง เผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนในชุมชน นอกชุมชน และสาธารณชน กิจกรรมการจัดการความรู้เป็นปฏิบัติการสำคัญในกระบวนการเรียนรู้และการจัดการศึกษา ซึ่งนอกจากการจัดแสดงแล้วก็สามารถจัดให้มีสิ่งพิมพ์ หนังสือ เอกสารหรือสื่อต่าง ๆ ออกเผยแพร่ ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนและองค์กรที่จัดการในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจชุมชน

5. การฟื้นฟูผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation/revitalization : RRehab/RRevit) เป็นการสร้างควา มหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ แต่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็นในอดีต และมีการนำเอาทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ มาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (re-functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาด้านสังคม วัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี เศรษฐกิจ และปัญหาความยากจน

ของชุมชนท้องถิ่น หรือสร้างประโยชน์ใหม่ทางการเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับการจัดการศึกษา
ในทุกรูปแบบ เป็นต้น

6. การใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติในการควบคุมและป้องกัน (resource regulation control : RRegC) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์การประชาชน หรือข้อกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องสอดคล้องกับความต้องการของ
ท้องถิ่น เพื่ออำนวยความสะดวกการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณค่าทั้งชุมชนท้องถิ่น
และต่อตัวทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ ด้วย

7. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (resource-based community business : RCB) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามา
เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยม เสรี ที่มีการคิด
เรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไรอยู่ตลอดเวลา กิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากร
วัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสเตอร์ จัดทำของที่
ระลึก ผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนออกจำหน่าย การจั ดเก็บ
ค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บ
ค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วม และการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน และ
องค์กรระหว่างประเทศด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

8. การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือและสร้า งกัลยาณมิตร (networking & friend-
making : RNet) ด้วยเหตุที่ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสมบัติของส่วนรวมและมืออยู่อย่างมากมาย มี
ผู้คนเกี่ยวข้องเป็นเจ้าของร่วมกันหลายกลุ่มหลายฝ่าย ทั้งคนในชุมชนท้องถิ่น คนในภาครัฐ และ
ภาคส่วนอื่น ๆ ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจึง จำเป็นจะต้องแสวงหาความร่วมมือจาก
สถาบัน กลุ่ม ชุมชนองค์กรอื่น ๆ ทั้งทางภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม โดยการสร้าง
เครือข่ายการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เป็น
กระบวนการเสริมพลังซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้การจัดการเกิดประ โยชน์อย่างกว้างขวางและ
ยั่งยืน

ในส่วนของ ธนิส เลิศฉายฤทธิ์ (2552: 24-26) ได้เสนอ กระบวนการในการจัดการ
ทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่

1. การประเมินความสำคัญ (Assessing significance)
2. การวางแผนการจัดการ (Planning for management)
3. การกำหนดรายการการจัดการ (Management program)

การประเมินความสำคัญ (Assessing significance) ในที่นี้หมายถึงการแปลความหมาย ความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยการแปลความหมายนั้นควรตั้งอยู่บนพื้นฐานจากการ วิเคราะห์หลักฐานเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมและคุณค่าต่าง ๆ ของทรัพยากรวัฒนธรรม ในการ ประเมินความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น นักจัดการต้องทำงานอย่างใกล้ชิดกับชุมชนและ บุคคลหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะเข้าใจทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ภายใต้บริบทต่าง ๆ และ เพื่อให้การจัดการได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพ

ภายหลังจากการประเมินความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม การจัดทำโครงร่างคุณค่า ของทรัพยากรวัฒนธรรม รวมถึงการพรรณนาความสำคัญและประวัติที่เกี่ยวข้องเรียบร้อยแล้ว กระบวนการต่อไปคือ การวางแผนการจัดการ (Planning for management) และการกำหนดแผนการ ปฏิบัติงานที่เหมาะสมต่อไป ซึ่งการกำหนดรายการการจัดการ (Management program)อาจทำได้หลาย วิธี แต่หลักการเบื้องต้นก็คือการจัดการตามข้อเสนอแนะและลำดับความสำคัญของทรัพยากร วัฒนธรรมที่ประเมินไว้ในขั้นตอนแรก ซึ่งรูปแบบของการจัดการมีอยู่หลายวิธีขึ้นอยู่กับปัจจัยที่ แตกต่างกัน เช่น สภาพทางกายภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ทำเลที่ตั้ง สภาพสังคมชุมชน ความ เชื่อ ความสำคัญของแหล่ง เป็นต้น อาจมีกระบวนการบูรณะ สงวนรักษาที่แตกต่างกันออกไป ที่ สำคัญที่สุดคือการจัดการนั้นต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรมใน พื้นที่ และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น จำเป็นต้องอาศัยความรู้และทักษะ ของผู้เชี่ยวชาญ สาขาต่าง ๆ ด้วย

นอกจากนี้ โลปี (Lipe, 2000, อ้างถึงใน ธนิก เลิศชาญฤทธ์ , 2552: 27-32) ได้เสนอ กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมไว้ ดังต่อไปนี้

1. การจัดทำบัญชีรายชื่อแหล่งทรัพยากร

การจัดทำบัญชีรายชื่อแหล่งทรัพยากรเป็นขั้นตอนเริ่มต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการ ระบุชนิด หรือประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม ขั้นตอนนี้มีความสำคัญในแง่ที่เป็นฐานข้อมูลใน การประเมินและการจัดลำดับคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม ถ้ามีการทำบัญชี

รายชื่อทรัพยากรวัฒนธรรมได้ครบถ้วนสมบูรณ์ จะทำให้เรารู้ว่าทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่หรือแหล่งนั้นประกอบด้วยทรัพยากรประเภทใดบ้าง สภาพปัจจุบันเป็นอย่างไร มีจำนวนทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพมากน้อยเพียงใด และทรัพยากรนั้น ๆ ในปัจจุบันอยู่ในสถานะใด เช่น ใครเป็นผู้ดูแล และอยู่ในสภาพอย่างไร เป็นต้น

ในแง่วิธีวิทยาของการจัดทำบัญชีรายชื่อมี หลายวิธีและสามารถแบ่งเป็นขั้นตอนได้เหมือนการทำวิจัยทั่วไป ได้แก่ การเก็บข้อมูล การขุดค้นทางโบราณคดี การบันทึกข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการเขียนรายงาน (Lipe, 2000, อ้างถึงใน ธนิส เลิศชาญฤทธิ์, 2552: 28)

2. การประเมินทรัพยากร

การประเมินทรัพยากร มีเป้า หมายเพื่อระบุหรือตัดสินความสำคัญและจัดลำดับความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม และเพื่อให้ข้อมูลอย่างเพียงพอรอบด้านมากที่สุดก่อนที่จะมีการดำเนินการในขั้นตอนต่อไป ซึ่งโดยหลักการแล้วต้องปราศจากอคติ และมีเกณฑ์การประเมินที่ชัดเจน เปิดเผย โปร่งใส ซึ่งในแต่ละประเทศก็อาจ มีเกณฑ์ในการประเมินที่แตกต่างกัน หรือแม้แต่ทรัพยากรแต่ละประเภทที่อยู่ในแต่ละท้องถิ่นก็ต้องสร้างเกณฑ์ในการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาเช่นเดียวกัน แต่ส่วนมากก็จะต้องมีเกณฑ์ในการประเมินมากกว่าหนึ่งเกณฑ์เพื่อให้การประเมินรัดกุม รอบคอบ และครอบคลุม แล ะช่วยให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมได้ชัดเจนขึ้น

วิธีวิทยาในการประเมินนั้นคล้ายกับการจัดทำบัญชีรายชื่อ กล่าวคือ เป็นการออกแบบการวิจัย ซึ่งอาจจะประกอบด้วยหัวข้อต่าง ๆ เช่น วัตถุประสงค์ เทคนิคและวิธีการ และผลที่คาดว่าจะได้รับ

รายงานผลการประเมินควรมีข้อเสนอแนะและทางเลือกในการจัดการด้วย เช่น ถ้าทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมีความสำคัญมาก แต่กำลังตกอยู่ในภาวะอันตรายจากกิจกรรมบางอย่าง ควรจะดำเนินการอย่างไร มีทางเลือกใดบ้างในการจัดการหรือสงวนรักษาเพื่อหลีกเลี่ยงการสูญเสียทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น เป็นต้น (Lipe, 2000, อ้างถึงใน ธนิส เลิศชาญฤทธิ์, 2552: 28-29)

3. การระบุผลกระทบและข้อขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ผลจากการประเมินจะทำให้เรารู้ว่าทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่าอย่างไร และสถานภาพปัจจุบันของทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่นั้นเป็นอย่างไร ข้อมูลเหล่านี้จะช ่วยให้เราเห็น

ปัญหาที่เกิดขึ้นและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการจัดการ และการมองคุณค่าที่แตกต่างกันของกลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นในการจัดการจะต้องมีการระบุผลกระทบ เพื่อจะเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในขั้นต่อไป ซึ่งผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับทรัพยากรวัฒนธรรมมี 2 ลักษณะ (Lipe, 2000, อ้างถึงใน ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2552: 28-29) ได้แก่

3.1 ทรัพยากรวัฒนธรรมที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมอื่น เช่น ทรัพยากรวัฒนธรรมที่อยู่ในที่ที่อาจเกิดอันตรายจากการบุกรุกหรือการประกอบกิจกรรมอื่น ผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของประชากร แหล่งโบราณคดีถูกลักลอบขุดและทำลาย ผู้สูงอายุและปราชญ์พื้นบ้านมีน้อยและกำลังล้มหายตายจากไป เอกสารตำราแพทย์พื้นบ้านกำลังเสื่อมสภาพ ความรู้เกี่ยวกับการทำนากำลังสูญหาย เป็นต้น

3.2 ผลกระทบของการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมต่อสังคม ชุมชน และกลุ่มชน เช่น หากมีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมใครได้ประโยชน์ ใครเสียประโยชน์ มีความขัดแย้งด้านอื่นๆหรือไม่อย่างไร สาธารณชนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมหรือไม่ ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสมบัติสาธารณะจะถูกคุกคามหรือไม่ เป็นต้น

ขั้นตอนการระบุผลกระทบและข้อขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นขั้นตอนที่สำคัญและจำเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพราะถ้าหากไม่ศึกษาและวิจัยให้รอบคอบแล้วก็จะทำให้การจัดการนั้นล้มเหลวและทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ ก็มีโอกาสเสียหายและสูญหายไปด้วย

4. การทำงานและปรึกษาหารือร่วมกับชุมชนและคนอื่น

ในปัจจุบันทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นศาสตร์ที่มีการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาทั่วโลก ไม่เพียงเป็นที่สนใจในแวดวงนักวิชาการทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา ศิลปะ และสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่นักวิชาการในสาขาสังคมศาสตร์และนักวิชาการในสายวิทยาศาสตร์ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทและให้ความสนใจในทรัพยากรวัฒนธรรมกันอย่างกว้างขวาง

นอกจากนี้กลุ่มชนพื้นเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ ชนกลุ่มน้อย ชาวบ้าน รวมทั้งนักบวช และพระสงฆ์ได้แสดงความสนใจและเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมกันมากขึ้น รวมถึงยังมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยตรง ได้แก่การกำหนดนโยบาย วางแผนการจัดการ และดำเนินการภายในกลุ่มของตนเอง

ในส่วนของเทคนิควิธีการจัดการ นักวิชาการทุกฝ่ายและกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ควรทำงานร่วมกัน และควรมีการปรึกษาหารืออภิปรายให้เข้าใจกันทุกฝ่าย หรือเป็นการทำงานในลักษณะหลายฝ่ายร่วมกัน (Lipe, 2000, อ้างถึงใน ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2552: 30-31)

5. การพัฒนาโปรแกรม รายการสำหรับปกป้อง การเข้าถึง และการให้ความรู้แก่สาธารณชน

การพัฒนาโปรแกรม รายการสำหรับปกป้อง การเข้าถึง และการให้ความรู้แก่สาธารณชน เป็นขั้นตอนท้ายของกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และเป็นขั้นตอนสำคัญที่ส่งผลย้อนกลับไปในขั้นตอนแรกได้ในลักษณะเป็นวงจร

การพัฒนาโปรแกรมในการป้องกันทรัพยากร การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอย่างเท่าเทียม และการให้การศึกษาแก่สาธารณชนนั้นเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้เทคนิควิธีที่หลากหลายตามแต่ละพื้นที่ เพราะเป้าหมายและกลุ่มที่ได้รับผลกระทบนั้นแตกต่างกัน ดังนั้นการจัดการจะต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นต้น ในขณะที่การพัฒนาการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอย่างเท่าเทียมต้องคำนึงถึงกลุ่ม ผู้ใช้ทรัพยากรแต่ละกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเด็ก ผู้ใหญ่ คนชรา คนพิการ กลุ่มคนต่างศาสนาและวัฒนธรรม และพื้นที่ที่อาจต้องเสียไปในการจัดสร้างและติดตั้งสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ถนน ทางเดิน ลิฟต์ อักษรเบรลล์ และลานจอดรถ เป็นต้น (Lipe, 2000, อ้างถึงใน ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2552: 31-32)

ส่วนการให้การศึกษาแก่สาธารณชนนั้น ต้องกำหนดโปรแกรมให้เหมาะสม เช่น กลุ่มเด็กนักเรียน กลุ่มสาธารณชน กลุ่มนักวิชาการ เป็นต้น อาจใช้เทคนิค แนวทาง และวิธีการนำเสนอแตกต่างกันออกไป ทั้งภาษาที่ใช้ ป้ายข้อมูล นิทรรศการ สื่อมัลติมีเดีย วีดิโอ โพรทัส น์ หนังสือ แผ่นพับ และมัลติมีเดีย

จากแนวคิดที่ได้กล่าวถึงในข้างต้นจะเห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมีกระบวนการ หรือลำดับขั้นตอนในการปฏิบัติงานหลายขั้นตอนด้วยกัน ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการศึกษาวิจัยในเรื่องของ “แนวทางการจัดการโบราณสถานใน จังหวัดอุดรดิตถ์” ได้เป็นอย่างดี

1.1 การจัดการโบราณสถาน

การจัดการโบราณสถานเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งมีเป้าหมายในการนำเอาทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานมานุรักษ์และพัฒนาให้ดำรงซึ่งคุณค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด ไม่เฉพาะเพื่อการ ศึกษาและข้อมูลทางวิชาการเท่านั้น หากแต่รวมถึงประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจ ทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น จนกระทั่งถึงในระดับชาติ ซึ่งตามมาตราที่ 4 ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ได้ให้ความหมายของ “โบราณสถาน ” ไว้ว่า “อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย”

รวมความแล้ว หมายถึง ทรัพย์ที่อยู่ติดกับดิน เคลื่อนที่ไม่ได้ รวมตั้งแต่สิ่งก่อสร้างใด ๆ ตลอดจนกลุ่มอาคารและพื้นที่โดยรอบ ที่มีลักษณะอย่าง ใดอย่างหนึ่งใน 3 ประการ (กรมศิลปากร, 2544) คือ

1. อายุของอสังหาริมทรัพย์นั้น
2. ลักษณะของการก่อสร้าง หรือลักษณะทางสถาปัตยกรรม
3. ประวัติความเป็นมา

ทั้งนี้ จะต้องเป็นประโยชน์ต่อศาสตร์ด้านใดด้านหนึ่งใน 3 ข้างนี้ คือ

1. ศิลปะ
2. ประวัติศาสตร์
3. โบราณคดี

หากเข้าประเด็นดังกล่าวแล้ว จัดเป็นโบราณสถานทั้งสิ้น

ความหมายของ “โบราณสถาน ” ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535 ที่กล่าวถึงในข้างต้น มีความหมายหรือคำจำกัดความสอดคล้องกับคำในภาษาอังกฤษ เช่น คำว่า “Cultural heritage” ของ

องค์การยูเนสโก (UNESCO) ซึ่งได้กำหนดความหมายสถานที่ต่าง ๆ ไว้ดังต่อไปนี้ (นิจ หิญ ชีระนันท์, 2528: 5)

1. อนุสรณ์สถาน (Monuments) เป็นงานทางสถาปัตยกรรม หรือผลงาน ประติมากรรมและจิตรกรรมขนาดใหญ่ ส่วนประกอบหรือโครงสร้างของธรรมชาติทางโบราณคดี จารึก ถ้าที่อยู่อาศัยและร่องรอยหลากหลายผสมรวมกัน ซึ่งมีคุณค่าอันเป็นสากลโลก โดดเด่นจาก มุมมองทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวิทยาศาสตร์
2. กลุ่มอาคาร (Group of buildings) กลุ่มของอาคารที่เชื่อมต่อกัน หรือแยกจากกัน เพราะลักษณะสถาปัตยกรรมและความเข้ากันสนิทเป็นเรื่องเดียว หรือจัดวางในภูมิทัศน์มีคุณค่าอัน เป็นสากลโลกโดดเด่นจากมุมมองทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวิทยาศาสตร์
3. แหล่ง (Sites) เป็นผลงานการกระทำของมนุษย์ หรือผลพวงระหว่างผลงาน ของธรรมชาติ และของมนุษย์และบริเวณที่รวมถึงแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าอันเป็นสากลโลก โดดเด่นจากมุมมองด้านประวัติศาสตร์ ความงาม ชาติพันธุ์วิทยา หรือมานุษยวิทยา

นอกจากนี้ ICOMOS หรือสภาระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่ง โบราณคดีได้บัญญัติความหมายของคำว่า Monument, Group of building, Site ไว้ว่า (กรมศิลปากร, 2533 : 199-200)

1. Monument หรือ โบราณสถาน ครอบคลุมถึงส่วนโครงสร้าง (รวมถึงสิ่งก่อสร้าง ประกอบถาวรอื่น ๆ ที่ติดอยู่) ซึ่งมีคุณค่าในทัศนะทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วิทยาศาสตร์ หรือชาติพันธุ์วิทยา คำนิยามนี้รวมไปถึงประติมากรรมและจิตรกรรม ชิ้นส่วนหรือ สิ่งก่อสร้างทางโบราณคดี จารึก ที่อยู่อาศัย และสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันอยู่ในขอบข่ายของสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมา
2. Group of building หรือ กลุ่มอาคาร โบราณสถาน ครอบคลุมถึงกลุ่มอาคารหรือ ส่วนที่แยกออกไปหรือ ส่วนที่ต่อเนื่องกันของอาคาร และสภาพแวดล้อมของอาคารไม่ว่าจะอยู่ใน เขตเมืองหรือชนบท ซึ่งตัวสถาปัตยกรรมเองหรือส่วนประกอบที่เกี่ยวข้องหรือภูมิทัศน์มีคุณค่าใน ทัศนะทางประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคม หรือชาติพันธุ์วิทยา
3. Site หรือ แหล่งโบราณคดี ครอบคลุมถึง พื้นที่ภูมิประเทศและภูมิทัศน์ทั้งหมด ผลงานของมนุษย์ หรือผลงานของธรรมชาติและมนุษย์ และรวมถึงสวนและอุทยานทาง

ประวัติศาสตร์ซึ่งมีคุณค่าในทัศนะทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยาหรือมานุษยวิทยา

การดำเนินการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานให้คงอยู่นั้น เป็นขั้นตอนที่ประกอบด้วยกระบวนการต่าง ๆ มากมาย ทั้งการดำเนินงานทางวิชาการ ตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานที่ต้องใช้เทคนิควิชาการเฉพาะแขนง ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2533: 49-51)

1. ขั้นการสำรวจ ศึกษา และวิจัย : การสำรวจโบราณสถาน ทั้งจำนวน องค์ประกอบ สภาพของโบราณสถาน และจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของโบราณสถาน ลักษณะและคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของโบราณสถานนั้น ๆ

2. ขั้นการพิทักษ์รักษา: เป็นขั้นตอนการควบคุมและดูแลรักษาโบราณสถานให้คงสภาพเดิม โดยมีมาตรการขั้นพื้นฐานในการพิทักษ์รักษาโบราณสถาน คือ

2.1 มาตรการการป้องกัน เป็นการกำหนดแนวทางและวิธีปฏิบัติมิให้โบราณสถานถูกทำลาย

2.2 มาตรการในการปราบปราม เป็นการลงโทษผู้กระทำความผิดในเรื่องการทำลายโบราณสถาน อาจออกมาในรูปแบบของการบังคับใช้กฎหมาย

2.3 มาตรการในการอนุรักษ์ เป็นกระบวนการใหญ่ที่ใช้ในการจัดการโบราณสถานให้คงอยู่และเป็นการใช้กลไกทางการบริหารจัดการเข้าคุ้มครองเพื่อมิให้เกิดการแก้ไขหรือการทำลายหลักฐานนั้น ๆ

3. ขั้นตอนการใช้ประโยชน์: เป็นกระบวนการในการบริหารจัดการโบราณสถานให้เกิดประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เช่น

3.1 ประโยชน์ทางการศึกษา

3.2 ประโยชน์ทางสังคม

3.3 ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว

3.4 ประโยชน์ทางการเมือง เป็นต้น

พระราชบัญญัติ ฯ เกี่ยวกับโบราณสถานได้แบ่งการดำเนินงานออกเป็น

ขั้นตอน คือ

1. การศึกษาและการประเมินค่าโบราณสถาน
2. การประกาศขึ้นทะเบียนบัญชีโบราณสถานสำคัญ
3. การตรวจรักษาโบราณสถานตามทะเบียนบัญชี
4. การซ่อมแซมรักษาโบราณสถาน
5. การบริหารและการจัดการ

1.2 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการโบราณสถาน

กฎหมายในราชอาณาจักรไทยที่ตราขึ้นเพื่ อดูแลรักษาโบราณสถานนั้น ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 หมวดที่ 1 ซึ่งประกอบด้วย (กรมศิลปากร, 2544: 33-36)

มาตรา 7 เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวเมื่ออธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ให้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อน ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือมีผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนและหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

มาตรา 7 ทวิ* ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร ภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศขึ้นทะเบียน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้างและให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนดหกสิบวันนับแต่วันได้รับคำสั่งผู้ใดขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารตาม

คำสั่งอธิบดี มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และให้อธิบดีดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีแก่ผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น สัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันรื้อถอนเสร็จ ให้อธิบดีจัดการขายทอดตลาด สัมภาระนั้นเงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้วเหลือเท่าใดให้คืนให้เจ้าของสัมภาระนั้น

มาตรา 8 บรรดาโบราณสถานซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชีและประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแล้ว ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย

มาตรา 9 โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายชำรุด หักพังหรือเสียหายไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น แจ้งการชำรุดหักพังหรือเสียหายเป็นหนังสือไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่เกิดชำรุดหักพังหรือเสียหายนั้น

มาตรา 9 ทวิ* โบราณสถานตามมาตรา 9 ที่ได้จัดให้มีการเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นเป็นปกติธุระ หรือจัดเก็บผลประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากโบราณสถานนั้น ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายเป็นผู้ เสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมทั้งหมด หรือบางส่วนตามที่อธิบดีกำหนด

การกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมโบราณสถานตามวรรคหนึ่งให้อธิบดีแต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองร่วมเป็นกรรมการด้วย

มาตรา 10 ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใด ก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

มาตรา 10 ทวิ* พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจเข้าไปในโบราณสถานเพื่อตรวจว่าได้มีการซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลายเคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือมีการขุดค้นสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถานหรือไม่ ในการนี้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจยึดหรืออายัดวัตถุที่มีเหตุอันสมควรสงสัยว่าจะเป็นวัตถุที่ได้มาจากการขุดค้นในบริเวณโบราณสถานได้

การตรวจ ยึดหรืออายัดตามความในวรรคหนึ่ง ให้กระทำได้ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก และเมื่อดำเนินการตรวจ ยึดหรืออายัดแล้ว ในเขตกรุงเทพมหานครให้รายงานต่ออธิบดี ในเขตจังหวัดอื่นให้รายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและอธิบดีเพื่อทราบ

มาตรา 11 โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น แม้ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใด ๆ ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมได้ แต่ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบก่อน

มาตรา 12 ในกรณีที่มีการโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีที่โอนไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันโอน ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรมต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีภายในหกสิบวันนับแต่วันได้รับกรรมสิทธิ์ ในกรณีที่ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้วให้ถือว่าผู้มีกรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย

มาตรา 13 เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพ ความปลอดภัยความสะอาด และความ เป็นระเบียบเรียบร้อยของโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวง กำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติในระหว่างเข้าชมได้ และจะกำหนดให้ผู้เข้าชมเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นด้วยก็ได้ การจัดให้เข้าชมโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีทราบก่อนและต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 13 ทวิ* เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการศึกษาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม อธิบดีมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลใดเข้าไปดำเนินการใด ๆ เพื่อหาผลประโยชน์ใน บริเวณโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วและมีใช้เป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง โดยชอบด้วยกฎหมาย โดยให้ผู้รับอนุญาตออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินการทั้งสิ้น และผู้รับ อนุญาตต้องจ่ายเงินค่าสิทธิค่าตอบแทน และค่าธรรมเนียมอื่นให้แก่กรมศิลปากรเพื่อสมทบกองทุน โบราณคดี ทั้งนี้ ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

ในส่วนของบทกำหนดโทษที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน ปรากฏอยู่ใน พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ซึ่ง แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 หมวดที่ 5 ซึ่งประกอบด้วย (กรมศิลปากร, 2544: 44-45)

มาตรา 32 ผู้ใดบุกรุกโบราณสถาน หรือทำให้เสียหาย ทำลายทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำต่อโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 34 ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 9 มาตรา 12 มาตรา 13วรรคสอง มาตรา 14 ทวิ มาตรา 16 มาตรา 17 หรือมาตรา 20 หรือไม่ปฏิบัติตามกฎกระทรวงที่ออกตามมาตรา 13 หรือมาตรา 27 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 35 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 10 หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดไว้ใน หนังสืออนุญาตตามมาตรา 10 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน

ตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.2528 ได้ให้คำนิยามของการอนุรักษ์ไว้ว่า การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ

1. การสงวนรักษา หมายความว่า การดูแลรักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

2. การปฏิสังขรณ์ หมายความว่า การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

3. การบูรณะ หมายความว่า การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งของที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์ (2457: 42) เสนอว่า วัตถุประสงค์หรือแรงจูงใจหลายประการที่ผลักดันและนำไปสู่การดำเนินการในการอนุรักษ์ ได้แก่

1. เพื่อพิทักษ์มรดกของสังคม : การอนุรักษ์เป็นการพิทักษ์มรดกที่ได้รับมาจากอดีตไว้ให้ผู้คนในปัจจุบันและอนาคตได้ชื่นชมกับมรดกที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างไว้

2. เพื่อสร้างความหลากหลายมีชีวิตชีวาให้เกิดขึ้นในเมือง : ชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่หลากหลายทั้งเก่าและใหม่ที่ผสมผสานกันอย่างเหมาะสมย่อมมีชีวิตชีวาน่าอยู่อาศัยมากกว่าชุมชนที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด

3. เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ : การอนุรักษ์มักจะให้ผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจในรูปแบบที่หลากหลาย ผลตอบแทนเหล่านั้นมักจะมาจากกิจกรรมพาณิชยกรรมและการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นภายหลังการอนุรักษ์

4. เพื่อเป็นสัญลักษณ์: การอนุรักษ์เป็นการรักษาสิ่งที่เคยมีในอดีตไว้เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทน เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้รู้จัก รับประทาน และเกิดความภาคภูมิใจ

แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานเริ่มต้นตั้งแต่ ค .ศ. 1931 ปรากฏในนามของกฎบัตรเอเธนส์ (Athens Charter) ความรู้สึกในการอนุรักษ์เป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากการทำลายล้างของสงครามต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต ได้ทำลายอาคารสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าไปมากมาย ซึ่งถือว่าเป็น

ต้นแบบ แรกที่กรมศิลปากรได้นำมาใช้ในเป็นแม่แบบการอนุรักษ์ปฏิสังขรณ์โบราณสถานในประเทศไทย (วีระพันธุ์ ชินวัตร, 2547: 13-14)

ในส่วนของกฎบัตรเวนิซ (Venice Charter) เป็นการประมุนานาชาติสำหรับสถาปนิกและนักเทคนิคเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองเวนิซ ประเทศอิตาลีในปีค.ศ.1964 ซึ่งได้กล่าวถึงการรักษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ในทางโบราณคดี โดยหลักในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมได้ถูกตราขึ้นจากหลักการพื้นฐานตามกฎบัตรเฮเธนส์ (สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา , 2541: 35-36)

การสร้างหลักการการอนุรักษ์สากล นอกเหนือไปจากกฎบัตรเวนิซ ที่เปรียบเสมือนหัวใจหลักของการอนุรักษ์แบบสากลแล้ว ยังมีสถาบันอื่น ๆ ที่สนับสนุนให้การอนุรักษ์ในระดับสากลสามารถเดินต่อไปได้ คือ

ICCROM เป็นองค์กรภาครัฐ ที่ก่อตั้งขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และรัฐบาลอิตาลี ที่กรุงโรม ในปีค.ศ. 1949 เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของผู้เชี่ยวชาญการอนุรักษ์โบราณสถานและศิลปกรรมสาขาต่าง ๆ จากทั่วโลก ซึ่งมีกิจกรรมหลัก คือ ให้ความช่วยเหลือแก่รัฐสมาชิกในเรื่องวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์และให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแก่โครงการอนุรักษ์ระดับนานาชาติ หรือระดับชาติของประเทศต่าง ๆ (สมชาติ จิงสิริอารักษ์, 2548: 79)

ICOMOS เป็นผลพวงจากการประมุนานาชาติที่เวนิซในปี ค .ศ.1864 ในการประชุมครั้งนั้นนอกจากจะก่อให้เกิดหลักการในกฎบัตรเวนิซ ที่ประชุมยังมีความเห็นว่าจะต้องสร้างองค์กรขึ้นมารองรับเพื่อให้กฎบัตรเวนิซปรากฏเป็นจริงในระดับโลกให้ได้ ลักษณะเด่นของ ICOMOS คือ เป็นองค์กรของภาคเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างความร่วมมือระหว่างทุกชาติในโลกในการอนุรักษ์โบราณสถานโดยการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ให้ครอบคลุมทั้งโลกผ่าน ICOMOS ระดับประเทศ โดยยึดกฎบัตรเวนิซเป็นหลักการในการอนุรักษ์ นอกจากนี้ ICOMOS ยังมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาใหญ่ของ UNESCO ในการพิจารณามรดกโลก การเกิด ICOMOS สากล ทำให้กิจกรรมการอนุรักษ์โบราณสถานเผยแพร่ไปกว้างขวางทั่วโลก ผ่านองค์กร ICOMOS ระดับประเทศ ซึ่งต่างก็ร่างหลักการอนุรักษ์ของแต่ละประเทศต่างก็ยึดถือกฎบัตรเวนิซเป็นเกณฑ์ แต่ ICOMOS บางประเทศก็สะท้อนแนวคิดที่แตกออกไปจากกฎบัตรเวนิซ (สมชาติ จิงสิริอารักษ์, 2548: 79)

อโคโมสไทยเป็นตัวแทนประเทศไทยในสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ ได้จัดทำกฎบัตรอโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องขึ้น สำหรับหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน ประชาชน ได้ใช้เป็นกรอบแนวทางมาตรฐานในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งเนื้อหาสำคัญของกฎบัตรดังกล่าวที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวคิดในการวิจัยนี้ ได้แก่

กฎบัตรในหมวดที่ 2 เป็นส่วนที่กล่าวถึงคำจำกัดความของคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง (ร่างกฎบัตรอโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550) เช่น

1. การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง ทุกวิธีการของการดูแลรักษาโบราณสถานและมรดกวัฒนธรรม ด้วยเป้าหมายที่จะรักษาไว้ซึ่งความสำคัญทางวัฒนธรรม สามารถรวมรวมถึงการสืบทอด หรือประยุกต์ปรับเปลี่ยนการใช้สอย การรักษาไว้ซึ่งความทรงจำ และความหมาย การบำรุงรักษา การสงวนรักษา การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ และการประยุกต์การใช้สอย อาจจะเป็นการใช้วิธีการหนึ่งวิธีการใด หรือใช้หลายวิธีร่วมกัน

2. การบริหารจัดการทางวัฒนธรรม (Cultural Management) หมายถึง กระบวนการคุ้มครองและการจัดการองค์ประกอบที่หลากหลายของมรดกวัฒนธรรม ให้ดำรงคุณค่าไว้เพื่อสร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความตระหนักในความสำคัญทางวัฒนธรรม โดยมีการคำนึงถึงความสอดคล้องกับสังคมปัจจุบันที่มีการขยายตัวของจำนวนประชากรและความจำเป็นที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้มีความสมดุลกับสภาพที่เป็นอยู่

ในส่วนของหมวดที่ 3 เป็นส่วนที่กล่าวถึงเนื้อหาเกี่ยวกับคุณค่าและการประเมินคุณค่าของโบราณสถาน (ร่างกฎบัตรอโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550) ประกอบด้วย

1. โบราณสถานเป็นสิ่งที่มียุทธศาสตร์ ดังนั้นการประเมินคุณค่าโบราณสถานจึงเป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อนำมาจัดลำดับความสำคัญ และนำมาใช้พิจารณาเลือกใช้วิธีการในการอนุรักษ์และบริหารจัดการที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม

2. ในการอนุรักษ์โบราณสถานต้องพิจารณาว่าโบราณสถานนั้นมีคุณค่าโดดเด่นในด้านใดบ้าง เช่น ด้านสุนทรียภาพ ด้านโบราณคดี ด้านประวัติศาสตร์ ด้านศิลปกรรม ด้านสังคม เป็นต้น

เพื่อวางแผนรักษาคุณค่าความสำคัญที่เด่นที่สุดเอาไว้ แต่ต้องคำนึงถึงคุณค่าความสำคัญที่เด่นที่สุดเอาไว้ แต่ต้องคำนึงถึงคุณค่าความสำคัญในด้านที่รองลงมาด้วยตามความเหมาะสม

ในส่วนของหมวดที่ 4 เป็นส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองโบราณสถานในประเทศไทย (ร่างกฎบัตรอิโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550) ประกอบด้วย

1. โบราณสถานที่ได้รับการปกป้องคุ้มครองโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ผู้ใดจะบุกรุก ทำลาย หรือทำให้เสื่อมค่าแห่งโบราณสถานนั้นมิได้ โบราณสถานหากประเมินคุณค่าแล้วมีความสำคัญระดับชาติควรจะให้กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษา
2. โบราณสถานเป็นหลักฐานที่แสดงประวัติความเป็นมา ละความเจริญรุ่งเรืองของพื้นที่ จึง เป็นหน้าที่ของทุกภาคส่วนในการที่จะปกป้องคุ้มครองให้คงอยู่สืบไป จึงเสนอให้หน่วยงานระดับกระทรวง ทบวง กรม ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ตราหรือปรับปรุงกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวข้องให้เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานด้วย เช่น กฎหมายเกี่ยวกับการผังเมือง กฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม กฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมอาคาร เป็นต้น
3. โบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเป็นสมบัติของประชาชนทุกคนในชาติ ชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นผู้ที่มีความสำคัญที่สุดในการปกป้องคุ้มครองให้คงอยู่ โดยหน่วยงานของรัฐทุกภาคส่วนมีหน้าที่สร้างความรู้ความเข้าใจ สร้างจิตสำนึกรับผิดชอบ ตบอดจน สร้างทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานและมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ควรสนับสนุนให้มีเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานและมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในทุกพื้นที่ เพื่อเฝ้าระวังติดตาม ตรวจสอบมิให้มีการบุกรุก ทำลาย หรือทำให้เสื่อมค่าต่อมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ

ในส่วนของหมวดที่ 5 เป็นส่วนที่กล่าวถึงการบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง (ร่างกฎบัตรอิโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550) ประกอบด้วย

1. การกระทำใด ๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพต่อโบราณสถาน และมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ต้องทำหลักฐานแสดงไว้ให้ปรากฏ เช่น บันทึกเป็นเอกสาร รูปถ่าย เขียนแบบ หุ่นจำลอง ฯลฯ

2. โบราณสถาน โบราณวัตถุ จิตรกรรม ประติมากรรม ที่มีคุณค่าความสำคัญยอดเยี่ยม และหาได้ยากต้องดำเนินการอนุรักษ์โดยไม่มีการแก้ไข เพื่อรักษาคุณค่าและความเป็นของแท้ไว้ได้แก่ รูปแบบ วัสดุ ฝีมือช่าง และสภาพโดยรอบ ดังนั้นควรจะต้องเลือกอนุรักษ์ด้วยวิธีป้องกันการเสื่อมสภาพ วิธีการสงวนรักษา วิธีการเสริมความมั่นคงแข็งแรงเท่านั้น

3. โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไป จะต้องบูรณะไว้โดยไม่มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลงลักษณะ สี และทรวดทรง ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป

4. จุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์โบราณสถานคือการใช้ประโยชน์ และการรักษาโบราณสถานไว้ ณ บริเวณที่ค้นพบ อย่างยั่งยืนและเหมาะสม การเคลื่อนย้ายโบราณสถาน หรือชิ้นส่วนของโบราณสถานไปยังที่ตั้งใหม่ ถือเป็นการฝ่าฝืนหลักการอนุรักษ์โบราณสถาน ยกเว้นพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วเห็นว่าเป็นวิธี การสุดท้ายในการในการป้องกันการชำรุดเสียหาย หรือการถูกโจรกรรม แต่จะต้องนำโบราณสถานหรือชิ้นส่วนโบราณสถานนั้นมารักษาไว้ในสถานที่ปลอดภัยและถูกต้องตามกฎหมาย โดยต้องจำลองแบบชิ้นส่วนโบราณสถานที่ถอดย้ายมาไปประกอบไว้ที่โบราณสถานนั้นแทน

5. การบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอและการใช้สอยอย่างต่อเนื่องคือการอนุรักษ์ขั้นพื้นฐานของมรดกวัฒนธรรมที่ดีที่สุด

6. โบราณสถานที่มีการอนุรักษ์โดยมีการแก้ไขมาก่อนแล้ว จะต้องพิจารณาศึกษาให้ละเอียดว่าได้บูรณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้ง ผิดถูกอย่างไร ระยะเวลาานเท่าไร การอนุรักษ์ใหม่ที่จะทำนี้ไม่จำเป็นจะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่ให้พิจารณาเลือกแบบที่เหมาะสมที่สุดเป็นหลักในการอนุรักษ์ เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่าและความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้จะต้องทำเป็นหลักฐานแสดงให้ปรากฏถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขด้วยวิธีการบันทึกเป็นเอกสาร เขียนแบบไว้ทำหุ่นจำลอง หรือโดยวิธีการอนุรักษ์ก็ได้

7. ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานที่ยังไม่มีการคุกคาม จะต้องไม่ทำลายหลักฐานมากไปกว่าความจำเป็นเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายทางวิชาการควรเหลือส่วนที่ไม่มีการรบกวนไว้เพื่อการวิจัยต่อไปในอนาคต การขุดค้นอย่างเต็มพื้นที่ควรดำเนินไปตามแผนงานที่ผ่านการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน ภายหลังจากประเมินความสำคัญของแหล่งเป็นอย่างดีแล้ว

8. โบราณสถานที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่อย่างต่อเนื่อง อาจทำการอนุรักษ์โดยการเสริมสร้าง หรือต่อเติมสิ่งที่จำเป็นขึ้นใหม่ก็ได้เพื่อความเหมาะสมในการใช้งาน ทั้ง นี้ไม่จำเป็นต้องสร้างให้เหมือนของเดิมทีเดียว แต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นใหม่นั้นจะต้องกลมกลืน และไม่ทำลายโบราณสถานนั้นให้ด้อยค่าลงไป

9. การอนุรักษ์โบราณสถานโดยวิธีการปฏิสังขรณ์เพื่อประโยชน์ในการอธิบายสื่อความหมายนั้น ควรเป็นไปตามข้อมูลหลักฐานที่ผ่านศึกษาวิเคราะห์ตีความอย่างมีเหตุผล และเป็นที่ยอมรับ โดยให้คำนึงถึงการที่จะสามารถปรับเปลี่ยน แก้ไขได้ในอนาคต ดังนั้นจึงควรหลีกเลี่ยงการรบกวนหลักฐานดั้งเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่ ไม่ควรก่อสร้างทับลงบนซากโบราณเลขทันที และควรให้สังเกตได้ถึงความแตกต่างจากซากเดิม

10. มรดกวัฒนธรรม ที่เป็นนามธรรมถือเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างคุณค่าและความหมายให้กับลักษณะที่เป็นรูปธรรมของโบราณสถาน จึงจะต้องพิจารณาร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวและคิดถึงมาตรการในการอนุรักษ์ไว้ด้วย

การบริหารจัดการ เกี่ยวกับการศึกษาวิจัย (ร่างกฎบัตรอโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550) ประกอบด้วย

1. การศึกษาวิจัยเป็นกระบวนการที่จะต้องดำเนินการในทุกขั้นตอนของการอนุรักษ์โบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจโบราณสถานให้่องแท้ และกว้างขวาง ดังนั้นงานอนุรักษ์โบราณสถานเป็นงาน ในลักษณะสหวิทยาการ ที่จะต้องบูรณาการมาตรฐานทางวิชาการของทุกวิชาชีพที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการอนุรักษ์ให้เหมาะสมกับโบราณสถานนั้น

การบริหารจัดการ เกี่ยวกับการจัดทำแผนแม่บท (ร่างกฎบัตรอโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550) ประกอบด้วย

1. การอนุรักษ์โบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องใด ๆ ควรจะดำเนินการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยรอบด้าน เพื่อจัดทำแผนแม่บทไว้เป็นกรอบและแนวทางในการดำเนินการอนุรักษ์ โดยแผนแม่บทควรจะมีสาระประกอบด้วยวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แนวทางและวิธีการอนุรักษ์ ตลอดจนกำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบที่ชัดเจน มีแผนงานเกี่ยวกับงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ งานบูรณะ การใช้ประโยชน์ที่ดิน การสื่อความหมาย การให้การศึกษา การงบประมาณ การบริหารจัดการ ฯลฯ ทั้งนี้แผนแม่บทที่ดีควรจะต้องสอดคล้องกับแผนพัฒนาเมือง หรือท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นข้อกำหนดใช้ทางกระบวนการทางกฎหมายแล้ว และให้มีการทบทวนแผนแม่บทการอนุรักษ์เป็นครั้งคราวเพื่อประเมินประสิทธิภาพในการทำงาน

2. แผนปฏิบัติการต้องมีความชัดเจน และเป็นไปได้ ทั้งนี้ต้องมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันก่อนลงมือปฏิบัติจริง

การบริหารจัดการ เกี่ยวกับย่าน ชุมชน และเมืองประวัติศาสตร์ (ร่างกฎบัตรอโคโมส ไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง , 2550) ประกอบด้วย

การอนุรักษ์โบราณสถานประเภทย่าน ชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาและปรับปรุงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ร่วมสมัย โดยยึดหลักให้มีความกลมกลืนเข้ากันได้และต้องผสานเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และการวางผังเมืองในทุกระดับ

การอนุรักษ์โบราณสถานประเภทย่าน ชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ จะต้องคำนึงถึงความดั้งเดิมของคุณ ลักษณะต่าง ๆ ประกอบด้วย รูปแบบแผนผังของเมือง การแบ่งพื้นที่ดิน และโครงข่ายการคมนาคม ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งก่อสร้าง พื้นที่โล่ง และพื้นที่สีเขียวทั้งที่เป็นธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น รูปลักษณะของสิ่งก่อสร้าง และการใช้สอยเดิมที่มีความหลากหลายโดยไม่ละเลยการตรวจสอบด้านโบราณคดีเพื่อเป็นความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของย่าน ชุมชน และเมืองประวัติศาสตร์

การบริหารจัดการ เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี และแหล่งประวัติศาสตร์ (ร่างกฎบัตรอโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง , 2550) ประกอบด้วย

1. การอนุรักษ์ซากโบราณสถาน ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีนั้นทำได้โดยรักษาไว้ตามสภาพเดิมหลังการขุดแต่ง แต่ต้องป้องกันมิให้เสียหายต่อไปด้วยวิธีที่ไม่ทำให้โบราณสถานเสียคุณค่า

2. ในโครงการพัฒนาใด ๆ ให้ถือเป็นหน้าที่ของผู้ลงทุนที่จะต้องจัดให้มีการศึกษาถึงผลกระทบที่จะมีต่อโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี โดยแผนพัฒนาจะต้องเป็นไปในแนวทางที่จะลดผลกระทบต่อโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีให้น้อยที่สุด ในกรณีที่มีความจำเป็นที่จะต้องรื้อถอน รบกว่น หรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีจะต้องมีการสำรวจขุดค้น เก็บข้อมูลทางโบราณคดีอย่างเต็มรูปแบบและจัดทำเป็นรายงานไว้อย่างเรียบร้อยก่อนดำเนินการพัฒนา

การบริหารจัดการเกี่ยวกับภูมิประวัติศาสตร์ สภาพโดยรอบและภูมิทัศน์วัฒนธรรม (ร่างกฎบัตรอิโคโมส) ไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550) ประกอบด้วย

1. เนื่องจากภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เป็นโบราณสถานที่ประกอบด้วยพืชพันธุ์ที่มีชีวิตการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่องมีความสำคัญอย่างยิ่ง ควรสงวนรักษาสภาพไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงด้วยการปลูกทดแทนโดยทันทีเมื่อจำเป็น และวางแผนการดูแลในระยะยาวไว้ ในการฟื้นฟูปฏิสังขรณ์จะต้องมีการศึกษาวิจัยเบื้องต้นจากหลักฐานที่ยังหลงเหลืออยู่ จากการตรวจสอบทางโบราณคดี หรือจากเอกสารหลักฐานที่เชื่อถือได้ โดยผ่านการตรวจสอบรับรองผลจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว และเคารพต่อการพัฒนาการในลำดับต่าง ๆ ที่ต่อเนื่องมาของแหล่งนั้น ๆ การปฏิสังขรณ์อาจดำเนินการเฉพาะในบางส่วนที่อยู่ใกล้เคียงกับอาคาร โบราณสถานในพื้นที่เพื่อเผยให้เห็นความตั้งใจของการออกแบบที่สัมพันธ์กันของภูมิทัศน์และสิ่งก่อสร้างนั้น

2. การอนุรักษ์สถานที่ใด ๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึงสภาพโดยรอบ และภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นส่วนประกอบสำคัญที่มีผลต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงในคุณค่าและลักษณะเฉพาะของโบราณสถาน

3. การอนุรักษ์สภาพโดยรอบ และภูมิทัศน์วัฒนธรรม ควรดำเนินการตั้งแต่การจัดให้มีระเบียบ กฎหมายเฉพาะ มีแผนการอนุรักษ์ แผนการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การกำหนดเขตกันชนรอบบริเวณ ฌมรดกวัฒนธรรม หรือมาตรการอื่น ๆ เพื่อรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรม และ

ลักษณะเฉพาะของมรดกวัฒนธรรมนั้น ตลอดจนการควบคุมผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาพื้นที่

ในส่วนของหมวดที่ 6 เป็นส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับองค์ความรู้ การสื่อความหมาย และการนำเสนอข้อมูลของโบราณสถาน (ร่างกฎบัตรอิโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550) ประกอบด้วย

1. การรวบรวมองค์ความรู้เพื่อสื่อความหมาย ควรได้รับความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ และแหล่งข้อมูลดังกล่าว ต้องเป็นข้อมูลที่มีคุณภาพ มีความถูกต้อง ได้รับการตรวจสอบและรับรองในเชิงวิชาการจากผู้รู้แล้ว
2. สนับสนุนให้มีการรวบรวม เรียบเรียงองค์ความรู้เดิมอย่างมีระบบ ในลักษณะการจัดทำฐานข้อมูลการศึกษา การวิจัย โดยให้มีการเชื่อมโยงข้อมูลอย่างเป็นระบบ และมีการปรับปรุงข้อมูลให้ทันสมัยอยู่เสมอ
3. มีมาตรการการรักษา คุ้มครอง องค์ความรู้ และกลไกที่ทำให้เกิดองค์ความรู้ พร้อมมีมาตรการในการให้รางวัล ยกย่องเชิดชู
4. ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัย ฝึกอบรม และประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยเปิดโอกาสให้มีเวทีสาธารณะในการสัมมนา อภิปราย เพื่อสื่อความหมายและนำเสนอ
5. ผลักดันให้โบราณสถานทุกแหล่งมีการสื่อความหมายและนำเสนอ โดยให้ถือเป็นกระบวนการหนึ่งในการอนุรักษ์โบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง
6. ให้มีการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลเฉพาะของการอนุรักษ์โบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของหมวดที่ 7 เป็นส่วนที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ประชาชนในการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและมรดกทางศิลปวัฒนธรรม (ร่างกฎบัตรอิโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550) ประกอบด้วย

1. ชุมชนและประชาชนในท้องถิ่น มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นผู้สร้าง ผู้ใช้ประโยชน์ ผู้บำรุงรักษา ผู้สืบทอด เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบ หรือมีส่วนได้ ส่วนเสียโดยตรง จึงมีสิทธิและหน้าที่ในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องตลอดกระบวนการ

2. โบราณสถานและมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง สร้างสรรค์ขึ้นด้วยความเชื่อ ศรัทธาของชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะเฉพาะ การอนุรักษ์และพัฒนาต้องเคารพในภูมิปัญญาและความหลากหลายทางวัฒนธรรมเหล่านั้น บนหลักการมีส่วนร่วม

3. ความสำเร็จของการอนุรักษ์โบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องขึ้นอยู่กับ การเข้ามามีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนของผู้ที่อาศัยในพื้นที่ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งความพร้อมที่จะรับดูแลบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่องสืบไป จึงควรจัดให้มีแผนงานเผยแพร่ข้อมูลแก่ประชาชนในพื้นที่และมาตรการช่วยเหลือทางการเงินในการอนุรักษ์และพัฒนา

4. รัฐบาลและหน่วยงานที่รับผิดชอบต้องสำนึกในสิทธิของชุมชนในอันที่จะดำรงไว้ซึ่งประเพณีที่สืบทอดกันมาของตน และปกป้องประเพณีเหล่านี้ โดยผ่านทางกฎหมายที่มีอยู่ โดยวิธีการบริหารจัดการ การเงิน และส่งมอบให้กับคนรุ่นต่อไปในอนาคต

2.1 กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นกระบวนการใหญ่ในการจัดการโบราณสถานเพื่อให้คงอยู่และ สามารถก่อให้เกิด ประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมต่อไป ซึ่งวิธีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างครบกระบวนการและถูกวิธีนั้น มีขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นการป้องกันการเสื่อมสภาพ (Protection of deterioration)
2. ขั้นการรักษาสภาพ (Preservation)
3. ขั้นการเสริมความแข็งแรง (Consolidation)
4. ขั้นการบูรณะ (Restoration)
5. ขั้นการจำลองแบบ (Reproduction)
6. ขั้นการสร้างขึ้นใหม่ (Reconstruction)
7. ขั้นการประยุกต์การใช้สอย (กรมศิลปากร, 2533: 97-98)

เกณฑ์มาตรฐานทั่วไปในการอนุรักษ์สากล ที่กรมศิลปากร (2535: 110-131) ได้นำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถาน ประกอบด้วย

“1. เกณฑ์มาตรฐานทั่วไปในการอนุรักษ์โบราณสถาน ประกอบด้วย

- 1.1 การปรับปรุงอาคารเพื่อประโยชน์ใช้สอย (Adaptive use)
- 1.2 การสงวนรักษาทางสถาปัตยกรรม (Architectural conservation)

1.3 การบูรณะ (Restoration)

1.4 การปฏิสังขรณ์ (Renovation)

2. เกณฑ์มาตรฐานทั่วไปสำหรับโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ (General standards for historic conservation projects) โดยเฉพาะสถานที่ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น

2.1 ให้มีความพยายามอย่างมีเหตุผลที่จะนำสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม โดยให้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด

2.2 การไม่ให้มีการทำลายเอกลักษณ์ดั้งเดิมของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น ๆ

2.3 ต้องไม่ให้มีการบิดเบือนหลักฐานต่าง ๆ เป็นสมัยที่เก่ากว่าที่เป็นจริง

2.4 ต้องใช้วิธีประณีตที่สุดในการทำความสะอาดผิวหน้าของอาคารและสิ่งก่อสร้างเพื่อไม่ทำลายวัสดุทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

3. มาตรฐานเฉพาะสำหรับการสงวนรักษาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ (Specific standards for historic preservation projects) เป็นมาตรฐานที่หลายประเทศนิยมใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ และกรมศิลปากรได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อสนองตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.2528 และพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 โดยมีมาตรฐานการปฏิบัติงานดังต่อไปนี้

มาตรฐาน 1 การเข้าถือกรรมสิทธิ์ (Acquisition) ผู้รับผิดชอบต้องดำเนินการในเรื่องการเข้าถือกรรมสิทธิ์ หรือให้ได้มาซึ่งสิทธิเฉพาะก่อนจึงสามารถเข้าปฏิบัติการอนุรักษ์ได้

มาตรฐาน 2 การป้องกัน (Protection) คือ การใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลในการปกป้องหรือคุ้มครองสภาพทางกายภาพของสถานที่ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพ ฝุ่นผง การสูญหาย หรือการถูกทำอันตราย เช่น จากภาวะอากาศหรือภัยธรรมชาติ สัตว์ หรือมนุษย์

มาตรฐาน 3 การเสริมสร้างความมั่นคง หรือการอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์ (Stabilization) คือ การใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มีความสามารถทนต่อการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศได้สืบต่อไป หรือเป็นการทำให้โครงสร้าง

ทางสถาปัตยกรรมที่ไม่แข็งแรงปลอดภัย หรือที่มีการเสื่อมสภาพให้มีความมั่นคงขึ้น โดยไม่เปลี่ยนแปลงรูปทรงหรือเพิ่มเติม

มาตรฐาน 4 การสงวนรักษา (Preservation) คือ การใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่ง รูปทรงของอาคาร บุรณภาพ (Integrity) และวัสดุก่อสร้าง รวมถึงลักษณะและชนิดของพันธุ์ไม้ตกแต่งเดิมบนที่ตั้งให้คงอยู่ตามที่ปรากฏในปัจจุบันสืบไป

มาตรฐาน 5 การฟื้นฟูสภาพ (Re-habitation) คือ การนำสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์กลับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ร่วมสมัยเท่าที่ จะเป็นไปได้ หรือวิธีการซ่อมแซมหรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม ทั้งนี้ส่วนสำคัญทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของสถานที่นั้นต้องถูกอนุรักษ์ไว้ให้คงได้ เช่น อาคารสำคัญ ถนน สระน้ำ เป็นต้น

มาตรฐาน 6 การบูรณะ (Restoration) คือ การทำให้รูปทรงหรือรายละเอียดต่าง ๆ ของสถานที่นั้นปรากฏให้เห็นเช่นที่เคยเป็นในอดีต อาจเป็นการเอาส่วนต่อเติมที่สร้างขึ้นภายหลังออก หรือเป็นการเสริมทดแทนส่วนดั้งเดิมที่ขาดหายไป

มาตรฐาน 7 การสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction/Anastylosis) คือ การสร้างเลียนแบบขึ้นมาใหม่ (กรณีอาคารเดิมสูญหายไป) โดยให้มีรูปทรงและรายละเอียดต่าง ๆ เหมือนกับสิ่งก่อสร้าง หรือวัตถุที่เคยมีอยู่ในอดีต การสร้างใหม่นี้กระทำได้ในกรณีที่มีความจำเป็น และวิธีการปฏิบัตินี้ยังหมายรวมถึงการสร้างเลียนแบบแม้เพียงบางส่วนของสิ่งเหล่านั้นด้วย นอกจากนี้กรรมวิธีอะนัสติโลซิส (Anastylosis) หรือกรรมวิธีรื้อแล้วเสริมโครงสร้างโดยเทคโนโลยีสมัยใหม่แล้วนำชิ้นส่วนกลับเข้าที่เดิมซึ่งโบราณสถานประเภทหินและศิลาแลงที่สำคัญในประเทศไทยนิยมปฏิบัตินี้มีขั้นตอนการดำเนินการอยู่ในมาตรฐานนี้

มาตรฐาน 8 การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง คือ การสงวนรักษาจิตรกรรมของเดิมไว้ให้มีสภาพดี รวมทั้งการป้องกันและบำรุงรักษาทั้งโดยทางกฎหมาย การปฏิบัติการทางเทคนิค การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการส่งเสริมให้มีการพัฒนาประเทศโดยใช้ประโยชน์จากคุณค่าด้านต่าง ๆ ของจิตรกรรมฝาผนังให้กว้างขวางและได้ประโยชน์สูงสุด

มาตรฐาน 9 การอนุรักษ์ประติมากรรมติดที่ ประติมากรรมติดที่หมายถึง ลวดลายเครื่องประดับปูนฉาบหรือปูนปั้นตกแต่งอาคารต่าง ๆ รวมทั้งวัสดุที่ได้จากการขุดค้นในสนามทั้งลักษณะลอยตัว นูนต่ำ นูนสูง โดยการปั้น หล่อ หรือสลักด้วยวัสดุต่าง ๆ เช่น หิน ดินเผา

หรือปูนปั้น เป็นต้น การอนุรักษ์ประติมากรรมคิดที่เป็นการปฏิบัติการทางเทคนิคและวิทยาการด้าน วิทยาศาสตร์ซึ่งประยุกต์เข้ากับเทคนิคประติมากรรม ผู้ปฏิบัติงานจะต้องทำการศึกษา วิเคราะห์ให้ เข้าใจปัญหาของความชำรุด วัสดุแก้ไขและป้องกันที่ดีที่สุดที่จะทำให้ประติมากรรมเหล่านั้นมีสภาพ สะอาด สวยงามและมั่นคง

มาตรฐาน 10 ว่าด้วยการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์ใน เมือง (International Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas) มีเกณฑ์ มาตรฐานวิธีการและมาตรการในการอนุรักษ์ เช่น

1. การวางแผนการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์ ควรดำเนินการภายใต้ การศึกษาในหลายแง่มุม
2. การใช้ประโยชน์และประกอบกิจกรรมใหม่ ๆ ต้องเข้ากับลักษณะของเมือง หรือย่านประวัติศาสตร์นั้น ๆ
3. ความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์และตัวเมืองต้องกลมกลืนกัน
4. การอนุรักษ์ควรได้รับความสนับสนุนจากประชาชนในพื้นที่
5. การดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เป็นต้น

มาตรฐาน 11 การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี- ประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่อัน เป็นชุมชนหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างก่อนประวัติศาสตร์กับประวัติศาสตร์ ซึ่งสภาพโดยทั่วไปไม่มี อาคารสถาปัตยกรรมที่เห็นรูปร่างเด่นชัด หลักฐานต่าง ๆ นั้นจมอยู่ใต้ดิน การอนุรักษ์ต้องพิจารณา รักษาสภาพทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมด้วย เพราะการอยู่อาศัยของคนในอดีตนั้นต้องมีพื้นฐาน 3 ประการ คือที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำเป็นปัจจัยพื้นฐานเพียงพอ และมีป่าซึ่งสามารถนำอาหารมา บำรุงชีวิตได้ เกณฑ์มาตรฐานเพื่อการอนุรักษ์ เช่น

1. ใช้มาตรการทางกฎหมายในการสงวนรักษาพื้นที่ไว้
2. เมื่อทำการขุดค้นในพื้นที่แล้วเสร็จให้ประกาศขอบเขตการขึ้นทะเบียน
3. วัตถุที่ได้จากการขุดค้นรัฐต้องจัดทำทะเบียนควบคุมไว้เป็นทรัพย์สินของ ชาติ

มาตรฐาน 12 แนวทางการพัฒนาด้านภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape Development Concept) คือ การพัฒนาสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้น ๆ เป็นการดำเนินการเพื่อ

จัดระบบ ระเบียบ สร้างความงาม และส่งเสริมความสำคัญของโบราณสถานหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์ อันเป็นเนื้อหาหลักของพื้นที่นั้น ๆ และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เพื่อการสันถนาการ เพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น

มาตรฐาน 13 การสงวนรักษาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ทุกประเภท จำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการหลายคน การดำเนินงานของกรมศิลปากรในปัจจุบัน ได้กำหนดการสงวนรักษาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ทุกประเภทว่าจำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการหลายคน การบูรณะโบราณแต่ละแห่งต้องขึ้นอยู่กับสภาพของโครงการ ผู้อำนวยการจะกำหนดขั้นตอนต่าง ๆ ที่จำเป็นนับตั้งแต่แบบ การประมูลทำสัญญา การบูรณะไปจนถึงงานต่าง ๆ ของกลุ่มผู้ชำนาญการ

มาตรฐาน 14 มาตรฐานอนุสรณ์แห่งชาติ (โบราณสถาน) ที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนควรดำเนินการให้ได้มาตรฐาน ดังนี้

1. อาคารสถาปัตยกรรม หรือซากโบราณสถานทั้งหมดควรได้รับการขุดแต่งและบูรณะ (ตามแต่กรณี) ให้มั่นคงถาวร
2. มีรั้วแสดงอาณาเขตเพื่อป้องกันการบุกรุก กับตราเครื่องหมายการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ
3. สภาพแวดล้อมบริเวณ ควรได้รับการปรับปรุง เช่น มีพื้นที่สนามหญ้าและทางเท้า มีทางระบายน้ำป้องกันน้ำท่วม มิให้มีร่มเงาที่ไม่บังบังโบราณสถาน มีม้านั่งพักผ่อน เป็นต้น
4. มีไฟฟ้าส่องสว่างในเวลากลางคืน
5. ควรมีการจ้างเหมา หรือคนงานรักษาความสะอาดเป็นประจำ
6. มีแผนผังแสดงบริเวณรอบ ที่ ึ่งป้ายอธิบายประวัติอาคารแต่ละหลังและเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง
7. มีคู่มือสั้น ๆ สำหรับนักท่องเที่ยวซื้อเป็นเอกสารที่ระลึก รวมถึงโปสการ์ด เป็นต้น ”

อย่างไรก็ตาม วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในปัจจุบันไม่สามารถกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวได้ เพราะการอนุรักษ์เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ผสมกัน อีกทั้งประเภทโบราณสถานยังมีความแตกต่างกัน วิธีการอนุรักษ์และเกณฑ์มาตรฐานทั่วไปในการอนุรักษ์โบราณสถานจึง

สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม แต่ต้องยึดถือในวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ นั่นคือ เพื่อคงคุณค่า และป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายต่อไปในอนาคต

3. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรม

ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ผู้ที่จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจำเป็นที่จะต้อง พิจารณาและคำนึงถึงคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้เอง กระบวนการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่นักจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจำเป็นต้อง ดำเนินการเป็นอันดับแรก ๆ ก่อนที่จะเริ่มกระบวนการวางแผน หรือวางแผนแนวทางในการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ โดยเกณฑ์การประเมินนั้น จะมีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับ ประเภทและลักษณะของทรัพยากรวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่

สายนต์ ไพรชาญจิตร์ (2550: 217-218) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่จะต้องมีการประเมินคุณค่า และศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีไว้ดังนี้ “การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากร ทางโบราณคดี เป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้สามารถทราบว่าทรัพยากรทางโบราณคดีชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ นั้นมีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใดๆ ต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามีคุณค่าน้อย หรือไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการ อนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการใดๆต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วเห็นว่า ทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ มีคุณค่า และมีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผน ว่าจะทำอะไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศโดยรวม นอกจากนี้การประเมินคุณค่าและศัก ยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชนต่าง ๆ จะ ช่วยให้มีฐานข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางโบราณคดีที่สำคัญ ซึ่งเมื่อจะมีการวางแผนการดำเนินการ โครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาทางกายภาพอื่น ๆ เช่น การก่อสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ ขุดสระ สร้าง อาคารสถานที่ ถนนหนทาง การขย ายพื้นที่เพาะปลูก การขออนุญาตใช้ที่ดินเพื่อทำเหมืองแร่ ฯลฯ ก็ สามารถทราบได้ว่าจะวางแผนงานอย่างไร จึงจะไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรทาง โบราณคดีนั้น”

ขั้นตอนการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมนี้มีเป้าหมายเพื่อระบุหรือคัดสรรความสำคัญ และจัดลำดับความสำคัญของทรัพยากร วัฒนธรรม เพื่อให้ข้อมูลอย่างพอเพียงรอบด้านมากที่สุด ก่อนจะมีการดำเนินการในขั้นตอนต่อไป ซึ่งก็คือการวางแผนทางกระบวนการจัดการทรัพยากรทาง วัฒนธรรมและการแปลความหมาย ซึ่งโดยหลักการแล้วการประเมินนั้นต้องปราศจากอคติ และมี เกณฑ์การประเมินที่ชัดเจน แต่อาจแตกต่างกันไป ตามประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม โดย ส่วนมากมีเกณฑ์การประเมินมากกว่าหนึ่งเกณฑ์เพื่อให้การประเมินมีความครอบคลุมและช่วยให้ มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม ได้ชัดเจนขึ้น (ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2552: 28-29) ซึ่งการประเมินความสำคัญถือเป็นขั้นตอนหนึ่งในการตรวจสอบว่าทรัพยากรนั้นมีอยู่จริง ซึ่งสามารถนำเอาข้อมูลส่วนนี้มาใช้ในการกำหนดแนวทางการจัดการต่อไปได้

การจัดลำดับความสำคัญโบราณสถาน (Ranking) เป็นอีกมาตรการในการประเมิน คุณค่าและศักยภาพในการอนุรักษ์ของโบราณสถานโดยจำแนกเป็นระดับและประเภทต่าง ๆ ตาม คุณค่าลักษณะเด่นในด้านต่าง ๆ ปัจจัย และความต้องการในการดูแลรักษาที่โบราณสถานแต่ละแห่ง มีแตกต่างกัน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการขึ้นทะเบียนหรือบัญชีโบราณสถาน การกำหนดนโยบาย วางแผนดำเนินการ และการปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถาน (ร่างกฎบัตรอโคโมสไทยว่าด้วยการ อนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง, 2550)

เกณฑ์การประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมในปัจจุบัน ปรากฏอยู่ในกระบวนการของ องค์การระดับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม ได้แก่ เกณฑ์การคัดเลือกแหล่งมรดกโลก (World Heritage) และ เกณฑ์การขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร การคัดเลือกแหล่ง มรดกโลกนั้น คณะกรรมการมรดกโลกจะเป็นผู้ตัดสินการขึ้นทะเบียนของแหล่งที่ได้รับการเสนอ ชื่อโดยรัฐบาลของประเทศที่แหล่งนั้นตั้งอยู่ ซึ่งเกณฑ์การคัดเลือกแหล่งมรดกโลก แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ เกณฑ์วัดคุณค่าทางวัฒนธรรม และเกณฑ์วัดคุณค่าทางธรรมชาติ

เกณฑ์วัดคุณค่าทางวัฒนธรรมของการคัดเลือกแหล่งมรดกโลกนั้นมี 6 ข้อ จากเกณฑ์ ทั้งหมด 10 ข้อ มีดังต่อไปนี้

1. เป็นตัวแทนที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรม หรือตัวแทนของ ความงดงาม และเป็นผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดยิ่ง

2. เป็นเครื่องยืนยันถึงอิทธิพลสำคัญในด้านพัฒนาของสถาปัตยกรรม หรือเทคโนโลยี ศิลปะของโบราณสถาน ตลอดจนการวางผังเมือง หรือการออกแบบภูมิทัศน์ ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือบนพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของโลก
 3. เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานของ ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรืออารยธรรม ที่ยังคงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว
 4. เป็นตัวอย่างเด่นชัดของรูปแบบสิ่งก่อสร้าง หรือแบบทางสถาปัตยกรรม หรือ เทคโนโลยี หรือภูมิทัศน์ ที่แสดงให้เห็นถึงยุคสมัยหนึ่ง หรือหลายยุคสมัย อันเป็นเครื่องบ่งบอกถึง ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ
 5. เป็นตัวอย่างของลักษณะอันเด่นชัดของขนบธรรมเนียมประเพณีของมนุษย์ การใช้ประโยชน์พื้นที่ทั้งทางบก หรือทางทะเล ซึ่งแสดงออกถึงวัฒนธรรมหนึ่ง หรือหลายวัฒนธรรม หรือการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะเมื่อสิ่งเหล่านั้นมีความเปราะบางภายใต้ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่ไม่สามารถย้อนกลับคืนดังเดิมได้
 6. มีเกี่ยวข้องกับโดยตรงหรือโดยนอกระบบกับเหตุการณ์หรือประเพณีที่ยังคงอยู่ในเรื่อง ความคิด หรือความเชื่อ จากผลงานทางศิลปะหรือภาษาที่แสดงถึงความสำคัญโดดเด่นเป็นสากล
- ในส่วนของประเทศไทย การประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมปรากฏอยู่ในกระบวนการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร ซึ่งเกณฑ์การขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร มีขั้นตอนการประเมินคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานโดยใช้หลักเกณฑ์และแบบประเมินจาก “คู่มือการจัดลำดับความสำคัญโบราณสถาน” ของคณะกรรมการจัดลำดับความสำคัญโบราณสถาน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ เกณฑ์การพิจารณาเพื่อการจัดลำดับคุณค่าของโบราณสถาน และ เกณฑ์การพิจารณาเพื่อการจัดลำดับศักยภาพของการอนุรักษ์ และเกณฑ์การพิจารณาเพื่อการจัดลำดับการดำเนินงานอนุรักษ์ โดยมีหลักเกณฑ์และแบบประเมินแตกต่างกันไปในแต่ละประเภท
- ตัวอย่างตารางการประเมินจาก “คู่มือการจัดลำดับความสำคัญโบราณสถาน ” ของ คณะกรรมการจัดลำดับความสำคัญโบราณสถาน สำนักโบราณคดี ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ประกอบใน กระบวนการประเมินของงานวิจัยฉบับนี้ ได้แก่

ตารางที่ 1 เกณฑ์การพิจารณาเพื่อการจัดลำดับศักยภาพของการอนุรักษ์

เกณฑ์การพิจารณา		มาก	ค่อนข้าง มาก	ปาน กลาง	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	น้อยมาก- ไม่มีข้อมูล	หมายเหตุ
สภาพทาง กายภาพใน ปัจจุบัน	ความสมบูรณ์ของ ส่วน โครงสร้าง							
	ความสมบูรณ์ขององค์ประกอบ สถาปัตยกรรม							
	ความสมบูรณ์ของ พื้นผิว สีของวัสดุ							
	การประกอบกิจกรรมที่เหมาะสม							กิจกรรมที่เหมาะสมคะแนนสูง
	คุณภาพของสิ่งแวดล้อม							
	การมองเห็น							การที่สามารถมองเห็น โบราณสถานได้ อย่างชัดเจน
	ความสัมพันธ์กับ โบราณสถาน ใกล้เคียง							ความเกี่ยวเนื่องที่นำมาซึ่งศักยภาพเชิง การท่องเที่ยว
	ระบบการสัญจร - การเข้าถึง							การสัญจร การเข้าถึงที่ง่ายและสะดวก

ที่มา: กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดี, คู่มือการจัดลำดับความสำคัญโบราณสถาน [แฟ้มข้อมูลคอมพิวเตอร์], กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี, 2552.

ตารางที่ 2 เกณฑ์การพิจารณาเพื่อการจัดลำดับการดำเนินงานอนุรักษ์

เกณฑ์การพิจารณา		มาก	ค่อนข้าง มาก	ปาน กลาง	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	น้อยมาก- ไม่มีข้อมูล	หมายเหตุ
ความเสี่ยงต่อการ เสื่อมสภาพ	จากธรรมชาติ							โปรตระบุความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพ ของแหล่ง (ความเสี่ยงสูงคะแนนสูง)
	จากการกระทำของมนุษย์							

ที่มา: กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดี, คู่มือการจัดลำดับความสำคัญโบราณสถาน [แฟ้มข้อมูลคอมพิวเตอร์], กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี, 2552.

กระบวนการประเมิน โบราณสถานในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัย เลือกใช้การประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน เพื่อเป็นการบันทึกข้อมูลสภาพปัจจุบัน และเป็นการระบุสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งในการประเมินนั้นประกอบด้วย

1. สภาพทางกายภาพ คือ ลักษณะของสิ่งแวดล้อมหรือลักษณะพื้นที่ที่อยู่รอบบริเวณโบราณสถาน ตัวอย่างเช่น ระบบการสัญจรหรือการเข้าถึงโบราณสถาน ความสัมพันธ์กับโบราณสถานใกล้เคียง และระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เป็นต้น

2. ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพ คือ โอกาสที่จะเกิดความเสียหาย หรือเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อการเสื่อมสภาพต่อโบราณสถานได้ ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพนั้นอาจมีสาเหตุมาจากธรรมชาติหรือจากการกระทำของมนุษย์ หรือจากทั้งสองอย่างก็ได้

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยที่ผ่านมาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการจัดการโบราณสถานหรือการประเมินคุณค่าความสำคัญโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์นั้น พบอยู่ในรายงานการศึกษา- วิจัย เรื่องการพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย ข โดยศรีศักร วัลลิโภดม (2524) ซึ่งในรายงานการศึกษา- วิจัยฉบับนี้ มีกระบวนการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาหลักฐานทางเอกสารที่ตีพิมพ์ไว้ตั้งแต่อดีต ว่าแต่ละจังหวัดมีมรดกทางวัฒนธรรมอะไรบ้างเท่าที่จะหาได้ หลังจากนั้นจะส่งรายชื่อไปตรวจสอบกับผู้รู้ในท้องถิ่น ซึ่งผลของการสำรวจข้อมูลทั้งหมดจะกำหนดได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรมลักษณะใดประเภทใด ยังเหลืออยู่มากน้อยเพียงใด

ในรายงานการศึกษา- วิจัยฉบับนี้ ยังมีกระบวนการลำดับความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม โดยการกำหนดความสำคัญเพียงในท้องถิ่นระดับจังหวัดเป็นสำคัญ ซึ่งนำเอาสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด ในส่วนของจังหวัดอุดรดิตถ์ได้มีการลำดับความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานไว้ดังต่อไปนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2524)

ตารางที่ 3 การลำดับความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุดรดิตถ์

ลำดับ	ชื่อ	ท้องถิ่น			ลักษณะทางวัฒนธรรม	ลำดับความสำคัญ
		หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ		
1.	วัดพระฝาง		ผาจุก	เมือง	ระบบความเชื่อ	2
2.	พระแท่นศิลาอาสน์		ทุ่งยั้ง	ลับแล	ระบบความเชื่อ	2
3.	วัดบรมธาตุทุ่งยั้ง		ทุ่งยั้ง	ลับแล	ระบบความเชื่อ	3
4.	วัดพระยืนพุทธบาทยุคล		ทุ่งยั้ง	ลับแล	ระบบความเชื่อ	2
5.	ซากปรางค์ที่เมืองพิชัย		ในเมือง	พิชัย	ระบบความเชื่อ	2
6.	วัดเสมา		ในเมือง	พิชัย	ระบบความเชื่อ	2
7.	วัดท่าถนน		ในเมือง	พิชัย	ระบบความเชื่อ	2
8.	เวียงเจ้าเงาะและทุ่งยั้ง		ทุ่งยั้ง	ลับแล	ระบบความเชื่อ	1
9.	เมืองพิชัยเก่า		ในเมือง	พิชัย	ระบบความเชื่อ	1
10.	วัดคอนสตัน			ลับแล	ระบบความเชื่อ	2
11.	วัดกลาง		คลองโพ	เมือง	ระบบความเชื่อ	2

ที่มา: ศรีศักร วัลลิโกดม, รายงานการศึกษา-วิจัย เรื่อง การพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมในประเทศ สไทย (กรุงเทพฯ: ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

5. ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษาและขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานในประเทศไทยมีทั้งหมด 47 แห่ง ซึ่งแบ่งเป็น โบราณสถานที่ทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา จำนวน 15 แห่ง โบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา จำนวน 32 แห่ง

ตารางที่ 4 โบราณสถานที่ทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา

ลำดับ	รายชื่อ	ที่ตั้ง			ราชกิจจานุเบกษา
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	
1	พระแท่นศิลาอาสน์	ทุ่งยั้ง	ลับแล	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
2	เวียงเจ้าเงาะ(1)	ทุ่งยั้ง	ลับแล	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
	เวียงเจ้าเงาะ(2)	ทุ่งยั้ง	ลับแล	อุตรดิตถ์	เล่ม 77 ตอน81 4 ตุลาคม 2503
3	วัดมหาธาตุ	ทุ่งยั้ง	ลับแล	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
4	วัดพระยืน	ทุ่งยั้ง	ลับแล	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
5	เมืองพิชัยเก่า	เมือง	พิชัย	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
6	คูปราสาท	เมือง	พิชัย	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
7	ปรางค์	เมือง	พิชัย	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
8	วัดเสมา	เมือง	พิชัย	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
9	วัดพระฝาง (1)	ผาจุก	บางโพ	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
	วัดพระฝางสว่างคบุรี มุนีนาถ (2)	ผาจุก	เมืองฯ	อุตรดิตถ์	เล่ม122ตอนพิเศษ126ง 7 พ.ย.2548
10	ริมหัวน้ำปาด	แสนตอ	แสนตอ	อุตรดิตถ์	เล่ม 52 หน้า 3716 8 มีนาคม 2478
11	วัดกลาง	บ้านเกาะ	เมืองฯ	อุตรดิตถ์	เล่ม100 ตอน3615มีนาคม 2526
12	วัดดอนสัก	ฝายหลวง	ลับแล	อุตรดิตถ์	เล่ม100 ตอน3615มีนาคม 2526
13	วัดใหญ่ท่าเสา	ท่าเสา	เมืองฯ	อุตรดิตถ์	เล่ม144 ตอน87ง. 29 กันยายน 2542
14	วัดเจดีย์ศรีวิหาร	ฝายหลวง	ลับแล	อุตรดิตถ์	เล่ม115 ตอน37ง. 19พฤษภาคม 2541
15	วัดทองเหลือ	บ้านเกาะ	เมืองฯ	อุตรดิตถ์	เล่ม122ตอนพิเศษ239ง 7พ.ย.2548

ที่มา: กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดี, โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน [เพิ่มข้อมูลคอมพิวเตอร์],
กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี, 2552.

ตารางที่ 5 โบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา

ลำดับ	รายชื่อ	ที่ตั้ง			หน่วยงานที่ดูแล
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	
1	ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง	บ่อทอง	ทองแสนขัน	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
2	ภาพเขียนสี ที่ผาเขาตาพรหม	บ่อทอง	ทองแสนขัน	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
3	วัดคลองขม	ข่อยสูง	ตรอน	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
4	วัดบ้านแก่งไค้	บ้านแก่ง	ตรอน	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
5	วัดหลวงป่ายาง	น้ำอ่าง	ตรอน	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
6	บ่อเหล็กน้ำพี้	น้ำพี้	ทองแสนขัน	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
7	แหล่งโบราณคดีแก่งตาน	ผาเลือด	ท่าปลา	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
8	แหล่งโบราณคดีวังแพวน	ผาเลือด	ท่าปลา	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
9	วัดท่าดินแดง	ไร่ฮ้อย	พิชัย	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
10	วัดบึงสามพัน	บ้านหม้อ	พิชัย	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
11	วัดมหาธาตุ	ในเมือง	พิชัย	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
12	วัดเอกรา	คอรุม	พิชัย	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
13	แหล่งโบราณคดีเขabanไค้	นาอิน	พิชัย	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
14	เจดีย์วิหารในตลาดเทศบาล เมืองพิชัย	พิชัย	พิชัย	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
15	แหล่งโบราณคดีบ้านห้วยคา	ในเมือง	พิชัย	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
16	เตาเผาที่บ้านท่ากระเบื้อง	บ้านค่านาขาม	เมืองฯ	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
17	บ้านบุงวังจี้	ป่าเช่า	เมืองฯ	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
18	ปางต้นผึ้ง	ปางต้นผึ้ง	เมืองฯ	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
19	วัดดอยแก้ว	แสนค้อ	เมืองฯ	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
20	วัดดอนแก้ว	แม่พูล	ลับแล	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
21	วัดท่าถนน	ท่าอิฐ	เมืองฯ	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
22	เมืองลับแล	ลับแล	ลับแล	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
23	วัดฝักรา	แม่พูล	ลับแล	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
24	วัดวังหมู	หาดกรวด	เมืองฯ	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
25	แหล่งโบราณคดีน้ำตกวังดิน	วังดิน	เมืองฯ	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
26	แนวกำแพงเมืองทุ่งยั้ง	ทุ่งยั้ง	ลับแล	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
27	ม่อนจำศีล	ฝายหลวง	ลับแล	อุดรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6

ตารางที่ 5 โบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกฤษฎีกา (ต่อ)

ลำดับ	รายชื่อ	ที่ตั้ง			หน่วยงานที่ดูแล
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	
28	ม่อนอารักษ์	ฝายหลวง	ลับแล	อุตรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
29	วัดทองลับแล	ฝายหลวง	ลับแล	อุตรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
30	วัดถ้ำสำราญ	ทุ่งยั้ง	ลับแล	อุตรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
31	วัดเสาหิน	ศรีพนมมาศ	ลับแล	อุตรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6
32	จวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเก่า)	ท่าอิฐ	เมืองฯ	อุตรดิตถ์	สำนักศิลปากร 6

ที่มา: กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดี, โบราณสถานที่ยังไม่ขึ้นทะเบียน [แฟ้มข้อมูลคอมพิวเตอร์],
กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี, 2552.

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์” ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบวิธีการวิจัยเชิงสำรวจและประเมิน สภาพทางกายภาพ เพื่อใช้ประกอบในการ วิเคราะห์สภาพปัญหา และกำหนดแนวทางการจัดการโบราณสถาน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับจังหวัดอุดรดิตถ์ ทั้งข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมของ จังหวัดอุดรดิตถ์ และเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจโบราณสถาน เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน จากนั้นนำข้อมูล ทั้งหมดมาวิเคราะห์ ประเมิน สภาพทางกายภาพของโบราณสถาน โดยมีจุดประสงค์หลัก เพื่อวิเคราะห์สภาพ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน รวมถึง เสนอแนวทางการจัดการโบราณสถาน ด้านต่าง ๆ ให้กับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์อย่างเหมาะสม ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปสู่การปฏิบัติการจริงได้ในอนาคต และสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อกำหนดการจัดการโบราณสถานแห่งอื่น ๆ ต่อไป

1. แหล่งข้อมูลในการวิจัย

ในการวิจัย นี้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยจากเอกสาร ทั้งเอกสารวิชาการ บทความ และเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ รวมทั้งจากสื่อทาง อินเทอร์เน็ต นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ทั้งจากการสำรวจและสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลภาคสนามมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลเอกสารที่ได้รวบรวมไว้

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 การศึกษาเอกสาร / การทบทวนวรรณกรรม (Documentary Study)

การทบทวนวรรณกรรม คือ การรวบรวมเก็บข้อมูลหรือองค์ความรู้เท่าที่มีอยู่จากข้อเขียนที่ปรากฏอยู่ในแหล่งวิชาการต่าง ๆ อันได้แก่ หนังสือ ตำรา วารสารทางวิชาการ เอกสารราชการ เอกสารนโยบาย บทความที่นำเสนอในที่ประชุมวิชาการของวิชาชีพต่าง ๆ ประเด็นที่ ทบทวนในสิ่งตีพิมพ์เหล่านี้เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่ต้องการทำการวิจัย หรือทำการ

ประเมิน ทำให้ผู้วิจัยทราบข้อมูล ข้อเท็จจริง ในเรื่องที่ต้องการวิจัยเป็นการเบื้องต้น ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจลักษณะของปัญหาที่วิจัย และยังทำให้ทราบว่ามียะไรบ้างที่ค้นพบแล้ว หรือยังไม่ค้นพบสิ่งที่ค้นพบแล้วนั้นมีความสัมพันธ์กับหัวข้อที่จะทำการวิจัยของเราหรือไม่ อย่างไร จึงทำให้ประหยัดเวลา ทรัพยากร และงบประมาณในการดำเนินการวิจัยต่อไป เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ โดยการต่อยอดจากสิ่งที่มีอยู่เดิม (ทวิศักดิ์ นพเกสร, 2549: 61)

ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย นำมาปรับใช้เป็นแนวทางการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ แนวคิดเกี่ยวกับการประเมิน ทรัพยากรวัฒนธรรม รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดอุดรดิตถ์ ทั้งข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี พัฒนาการของจังหวัดอุดรดิตถ์ และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรดิตถ์ รวมถึงศึกษาวิธีการและเกณฑ์การประเมิน สภาพทางกายภาพของโบราณสถาน อีกทั้งยังได้ศึกษาแนวทางการจัดการโบราณสถาน เพื่อนำมาใช้ในการวางแผนการจัดการโบราณสถานด้านต่าง ๆ อีกด้วย

ผู้ศึกษาได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ วิทยานิพนธ์ ผลงานวิจัย บทความ เอกสารที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ซึ่งแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มาจาก

1. หอสมุดสาขาวังท่าพระ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร
2. หอสมุดพระราชวังสนามจันทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม
3. ห้องวารสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ กรุงเทพมหานคร
4. สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร
5. หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร
6. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุดรดิตถ์
7. สื่อทางอินเทอร์เน็ต ฯลฯ

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study)

ผู้ศึกษาได้ทำการออกแบบชุดใบประเมินโบราณสถานสำหรับใช้ประกอบการลงพื้นที่สำรวจและประเมิน สภาพทางกายภาพ ของโบราณสถาน เพื่อใช้ในการ วิเคราะห์สภาพปัญหา และเสนอแนวทางการจัดการโบราณสถาน ด้านต่าง ๆ ให้กับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์อย่างเหมาะสมต่อไป ซึ่งผู้ศึกษาได้ออกแบบเกณฑ์การประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน โดยคัดเลือกรูปแบบและรายละเอียดของเกณฑ์ต่าง ๆ มาจาก

1. คู่มือการจัดลำดับความสำคัญโบราณสถาน ของสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร
2. คู่มือการประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โดยสถาบันวิจัย

สภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2549) เสนอสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

ผู้ศึกษาลงพื้นที่ เก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยกระบวนการสำรวจเพื่อการเข้าถึง แหล่งข้อมูลอย่างใกล้ชิดและให้ได้ข้อมูลที่เป็นปัจจุบันที่สุด รวมถึงมีการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายนอกเหนือไปจากข้อมูลทางเอกสาร

2.2.1 การสำรวจ (Survey)

กระบวนการสำรวจถือเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญมากในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นความจริงที่สุดและเป็นปัจจุบันที่สุด ซึ่งการลงพื้นที่ในการทำ การ วิจัย จำเป็นที่จะต้องเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลทางด้านกายภาพของโบราณสถาน ทั้งด้านสภาพพื้นที่ การเข้าถึงพื้นที่ ลักษณะ และสภาพโบราณสถาน เป็นต้น นำไปวิเคราะห์เพื่อใช้ประกอบในกระบวนการประเมิน สภาพทางกายภาพ ของโบราณสถาน และ ใช้ในการวิเคราะห์สภาพปัญหา ซึ่งมีผลต่อการวางแผนแนวทางการจัดการโบราณสถานต่อไป

ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการสำรวจโบราณสถานทั้งหมด 47 แห่ง แบ่งเป็น โบราณสถานที่ยื่นทะเบียนในพระราชกฤษฎีกาแล้ว จำนวน 15 แห่ง และ โบราณสถานที่ยังไม่ได้ยื่นทะเบียนในพระราชกฤษฎีกาแล้ว จำนวน 32 แห่ง

2.2.2 การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์ เป็นกระบวนการที่จำเป็นในการรวบรวมข้อมูลเช่นเดียวกันกับการทบทวนวรรณกรรมและการสำรวจ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล หรือความคิดเห็นต่าง ๆ ของชาวบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในบริบทของชุมชน ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยจะทำการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ หรือการพูดคุยแบบเป็นกันเอง (Informal Interview) แบบรายบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ซึ่งจะทำการเลือกบุคคลที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานนั้น ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ร่วมกับการประเมิน สภาพทางกายภาพของโบราณสถาน ได้โดยใช้โครงสร้างการสัมภาษณ์ที่มีประเด็นการสัมภาษณ์หรือ คำถามหลัก เช่น บทบาทความสำคัญของโบราณสถาน ที่มีต่อชุมชน การดูแลรักษาหรือการจัดการที่ผ่านมา ปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน เป็นต้น ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาจะนำไปใช้ประกอบในการวิเคราะห์วางแผนแนวทางการจัดการโบราณสถานอย่างเหมาะสมต่อไป

3. กลุ่มประชากรในการศึกษาวิจัย

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ได้แก่

3.1 ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ประเภทโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ทั้งหมด 47 แห่ง ซึ่งแบ่งเป็น โบราณสถานที่ทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา จำนวน 15 แห่ง โบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา จำนวน 32 แห่ง (กรมศิลปากร , สำนักโบราณคดี , 2552)

3.2 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ (บุคคล) โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และประชาชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโบราณสถาน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

4.1 ชุดแบบการประเมินคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน

4.2 แนวคำถามในการสัมภาษณ์

4.3 เครื่องมือจดบันทึกรายละเอียดจากการสำรวจ สังเกต และการสัมภาษณ์

4.3.1 สมุดจดบันทึก และเครื่องเขียน

4.3.2 กล้องถ่ายภาพ

4.3.3 เครื่องบันทึกเสียง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis) คือ การนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยมาจัดทำให้เป็นระบบ โดยการหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยง และหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อให้นำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง รวมทั้งแนวทางในการจัดการ ปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้รูปแบบการวิเคราะห์แบบบรรยาย (Descriptive Analysis) โดยใช้วิธีการตีความ แปลความหมาย หาข้อสรุปจากข้อมูลที่เป็นรูปธรรมที่ได้มาจากการกระบวนการเก็บข้อมูล อันได้แก่

1. การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Analysis)

2. การลงพื้นที่สำรวจโบราณสถาน (Survey)

3. การสัมภาษณ์คนในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานแต่ละแห่ง (Interview)

4. การประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน

ซึ่งผู้ศึกษาได้นำแนวคิดทฤษฎีในบทที่ 2 (แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม , แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถาน, แนวคิดการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรม) มาใช้ในการดำเนินการ

ศึกษาวิจัย วิเคราะห์ ตีความเพื่ออธิบาย และใช้ในกระบวนการจัดการต่อไป ซึ่งในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลทั้งหมดมาใช้วิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไปนี้

5.1 การประเมิน สภาพทางกายภาพ ของโบราณสถาน โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารประเภทต่าง ๆ และจากข้อมูลการสำรวจลงพื้นที่จริง ซึ่งจะพิจารณาจากข้อมูลทางเอกสาร ร่วมกับข้อมูลสภาพปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลง และปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน ซึ่งถือเป็นกระบวนการหลักในการศึกษาวิจัย โดยมีเป้าหมายเพื่อระบุ ตัดสิน และนำมาใช้พิจารณาเลือกใช้วิธีการในการอนุรักษ์และการจัดการที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อไป

ขั้นตอนการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน ได้แก่

1. ตรวจสอบความสำคัญ

1.1 สำรวจข้อมูลจากข้อมูลทุติยภูมิซึ่งเป็นข้อมูลที่ผู้อื่นศึกษามาแล้ว

(Secondary data)

1.2 ตั้งประเด็นด้านต่าง ๆ ว่าสิ่งนั้นสำคัญอย่างไร (กำหนดเกณฑ์ด้านต่าง ๆ)

2. ประเมินสภาพทางกายภาพ

2.1 สรุปข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารและการสำรวจพื้นที่

2.2 นำข้อมูลที่ได้มาประเมิน สภาพทางกายภาพ โดยพิจารณาจากเกณฑ์ความสำคัญที่กำหนดไว้

3. สรุปผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน

การประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในปัจจุบัน ประกอบด้วย

1. ระบบการสัญจร พิจารณาจากการเข้าถึง การสัญจร การเข้าถึงที่ใกล้ ง่าย และสะดวก

2. ความสัมพันธ์กับโบราณสถานใกล้เคียง พิจารณาจากความเกี่ยวเนื่องและระยะทางของตำแหน่งที่ตั้ง ที่นำมาซึ่งศักยภาพเชิงการท่องเที่ยว

3. สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน พิจารณาจากการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน ได้แก่ น้ำ ไฟ ถนน ที่พัก ฯลฯ เพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน

4. การดูแลรักษาและพัฒนา พิจารณาจากการมีกลุ่มองค์กรทั้ง ภายในและภายนอกในระดับต่าง ๆ ให้การสนับสนุนด้านนโยบาย งบประมาณ และบุคลากรสำหรับพัฒนา ได้แก่ กลุ่มองค์กรท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน

5. ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพ ได้แก่ ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งที่มีสาเหตุมาจากธรรมชาติ ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งที่มีสาเหตุมาจากการกระทำของมนุษย์

6. การศึกษาทางวิชาการ ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี มีมากน้อยเพียงไร

5.2 การวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลง และปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน

5.3 การวิเคราะห์เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการโบราณสถาน ในจังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งผลจากการศึกษารวบรวมข้อมูล การประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน สามารถนำมาใช้ในการกำหนดทิศทางและเป้าหมายในการศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ได้

6. การนำเสนอข้อมูล

การศึกษาวิจัยนี้ มีรูปแบบการนำเสนอผลการศึกษาในลักษณะของการบรรยายพรรณนาความ (Descriptive Analysis) ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษา สืบค้น ประเมิน และการวิเคราะห์ข้อมูลด้านต่าง ๆ จะนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์เพื่อกำหนดทิศทางหรือกำหนดแนวทางในการจัดการโบราณสถานที่มีความเหมาะสมต่อการนำไปปฏิบัติจริงในอนาคตต่อไป

บทที่ 4

ผลการศึกษาและการอภิปรายผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ” ผู้วิจัยได้ศึกษาว่า โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ประสบปัญหาหรือมีข้อบกพร่องเกี่ยวกับการจัดการในด้านใดบ้าง เพื่อนำมาวิเคราะห์ใช้ในการกำหนดแนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ สำหรับองค์กรหรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

ส่วนที่ 2 การประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

ส่วนที่ 3 ปัญหาและแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดอุดรดิตถ์

จังหวัดอุดรดิตถ์ (Uttaradit) เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ใต้สุดของภาคเหนือ หรือในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 491 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 7,858 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,911,620 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.62 ของพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 17 องศาเหนือ ถึง 18 องศา 15 ลิปดาเหนือ และลองติจูด 99 องศา 45 ลิปดาตะวันออก กับ 101 องศา 15 ลิปดาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 763 เมตร มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียง ดังต่อไปนี้ (ชาติชาย มุกสง, 2543: 41)

ทิศเหนือ : ติดต่อกับอำเภอเด่นชัย อำเภอสูงเม่น อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และอำเภอนาหมื่นอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

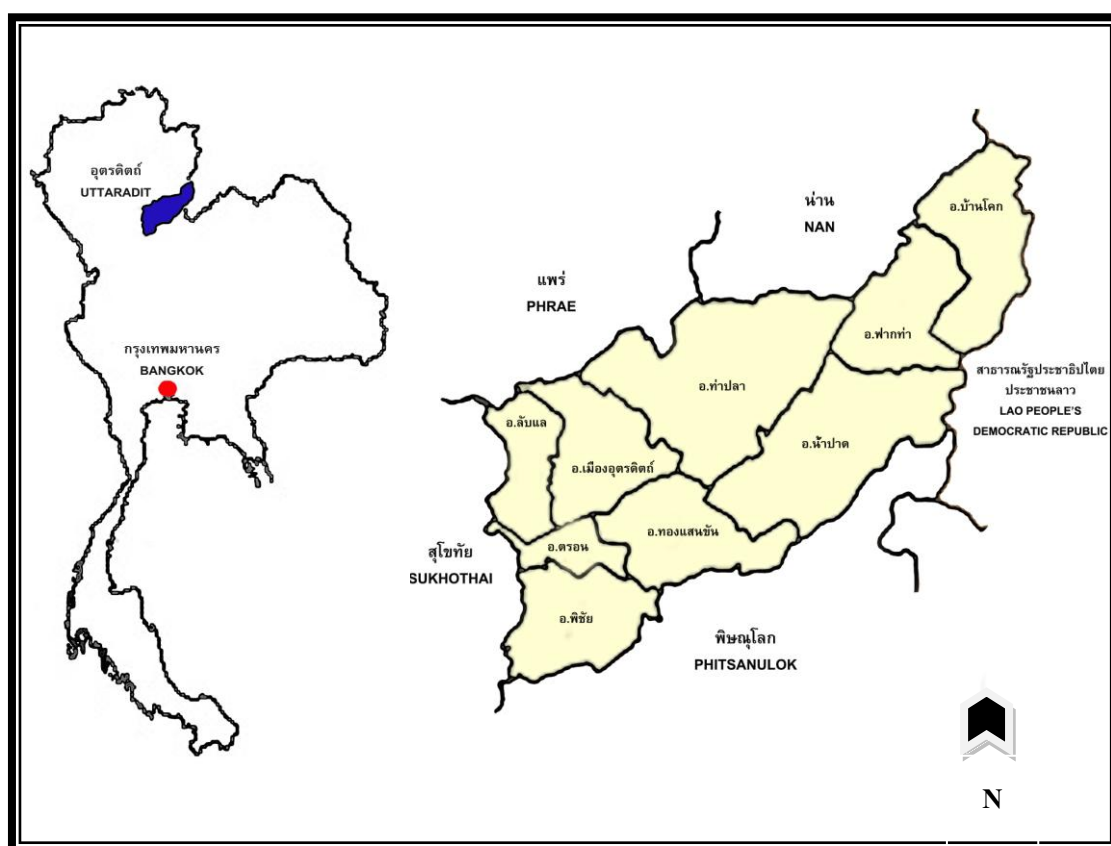
ทิศตะวันออก : ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแนวเขตพรมแดน 120 กิโลเมตร

ทิศใต้: ติดต่อกับอำเภอพรหมพิราม อำเภอวัดโบสถ์ อำเภอชาติตระการ จังหวัด

พิษณุโลก

ทิศตะวันตก: ติดต่อกับอำเภอสวรรคโลก อำเภอสรีนคร อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัด

สุโขทัย

แผนที่ ที่ 1 แผนที่แสดงอาณาเขตของจังหวัดอุตรดิตถ์

2. ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอุตรดิตถ์

บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านภายในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นบริเวณหนึ่งที่ปรากฏหลักฐานการเข้ามาอยู่อาศัยของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่ค้นพบในขณะนี้ได้มาจากการสำรวจของกรมศิลปากร ตามเส้นทางลำน้ำน่านบริเวณตอนใต้ของเขื่อนสิริกิติ์ลงมาถึงบ้านวังแพวน แก่งตาน และปากห้วยฉลอง ตำบลผาเลือด อำเภอท่าปลา ซึ่งพบ

เครื่องมือหินของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุ ราว 8,000 – 9,000 ปีมาแล้ว (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ , 2542: 27) แต่พบในจำนวนไม่มาก สันนิษฐานได้เพียงว่า น่าจะเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีระบบสังคมแบบเร่ร่อน หาชองป่า ล่าสัตว์ ยกเว้นแต่ที่ปากห้วยคลองพบหลักฐานที่บ่งบอกถึงการอยู่อาศัยแบบถาวรของมนุษย์ที่ใช้เครื่องมือหินขัด การศึกษาอย่างละเอียดต่อไปที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้จะพบความเชื่อมโยงกับเรื่องราวประวัติศาสตร์กับแหล่งโบราณคดีอื่นได้ เพราะตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งที่พบอยู่ไม่ไกลกับช่องทางผ่านช่องเขาที่ติดต่อสู่ดินแดนประเทศลาว (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2535: 211)

นอกจากนี้ หลักฐานทางโบราณคดีส่วนหนึ่งพบบริเวณทิศเหนือของสถานีรถไฟปางต้นผึ้ง อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ พบโบราณวัตถุ เช่น ลูกปัดหิน มีดสำริด ขวานสำริด ลูกปัดสำริด กระดุก เศษภาชนะดินเผามีลายเส้น และลายขีด

หลักฐานทางโบราณคดีที่อยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง คือ ภาพเขียนสีที่เขาดาวพรม และที่ถ้ำกระดุก เขาหน้าผาตั้ง ตำบลบ่อทอง อำเภอทองแสนขัน ยังพบเครื่องมือเครื่องใช้ ประเภทใบหอกสำริด กำไลหิน ภาชนะดินเผาไม่ขัดผิว ตกแต่งลวดลายเชือกทาบผสมลายขูดขีด พบอยู่ร่วมกับ โครงกระดูกมนุษย์ สันนิษฐานได้ว่าเป็นแหล่งฝังศพ ซึ่งแยกตัวออกจากแหล่งที่อยู่อาศัย ชุมชนโบราณแห่งนี้รู้จักใช้เครื่องมือสำริด จัดอยู่ในสังคมกสิกรรม ซึ่งนักโบราณคดีให้ความเห็นว่า เครื่องมือโลหะที่พบในตำบลบ่อทองน่าจะมีความสัมพันธ์กับชุดเครื่องมือสำริดที่พบมาก่อนแล้ว เมื่อ พ.ศ.2470 ที่บริเวณม่อนหรือเนินเขาเตี้ย ๆ ในตำบลท่าเสา อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ อันเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลอุดรดิตถ์และวัดเกษมจิตตารามในปัจจุบัน สิ่งของอื่น ๆ ที่พบในบริเวณนั้น คือ กลองมโหระทึก กาน้ำ พราสำริด เป็นต้น และขณะนี้โบราณวัตถุข้างต้นได้เก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ , 2542: 28)

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับหลักฐานเหล่านั้นในหนังสือ “เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย” ไว้ว่า ภาพเขียนสีที่อำเภอทองแสนขันนั้นเหมือนกับที่พบในเขตจังหวัดอุดรธานี ส่วนชุดเครื่องมือสำริดที่พบนั้นมีรูปแบบคล้ายของจีนในสมัยราชวงศ์ฮั่น คือประมาณ 2,000 ปีเศษ และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องติดต่อออกไปยังบริเวณลุ่มน้ำโขงในอีสานเหนือโดยผ่านทางเมืองนครไทย ที่ด่านซ้าย จังหวัดเลย บริเวณที่พบหลักฐานที่อำเภอทองแสนขัน

นั้นอยู่ริมฝั่งคลองตรอน ซึ่งที่นั่นเป็นช่องเขาอันเป็นทางติดต่อไปยังน้ำป่าค และจะร่วมกับช่องเขาอันเป็นเส้นทางตามลำน้ำป่าคเพื่อเข้าสู่แขวงไชยบุรีของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และพบกับลำน้ำโขงที่นั่น ดังนั้นหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์สมัยโลหะที่พบทั้งเก่าและใหม่ นี้ น่าจะให้ภาพของเส้นทางการติดต่อไปสู่ลุ่มน้ำโขงอีกเส้นทางหนึ่งที่อยู่เหนือขึ้นมาก็ได้ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 64-65)

การสำรวจของกรมศิลปากรที่มีความสำคัญอีกครั้งหนึ่ง คือ การพบโบราณวัตถุ เครื่องมือหินขัด และซากโครงกระดูกของมนุษย์สมัย ก่อนประวัติศาสตร์ ที่บ้านบึงวังจี้ ตำบลป่าเซ่า อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออก เป็นหลักฐานของมนุษย์ที่มีประเพณีการฝังศพแล้ว และทำเลสภาพภูมิประเทศที่อยู่อาศัย บ่งชี้ถึงการเป็นสังคมเกษตรกรรมของชุมชน ซึ่งการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี ต่อไป ณ ที่นี้ น่าจะปรากฏหลักฐานความสัมพันธ์กับมนุษย์ที่ใช้โลหะอันเป็นยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของมนุษย์ (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2535: 211)

หลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์เท่าที่พบ แสดงให้เห็นว่า เคยมีมนุษย์เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณจังหวัดอุดรดิตถ์ โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของหลักฐานระหว่างลุ่มแม่น้ำน่าน กับลำน้ำสาขาต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ในท้องถิ่น และเมื่อศึกษาเชื่อมโยงกับหลักฐานทางโบราณคดีของแหล่งวัฒนธรรมใหญ่ที่อยู่ห่างออกไป จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีความสัมพันธ์ไปถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง อันได้แก่ดินแดนแถบอีสานเหนือของไทย แขวงไชยบุรีของลาว และอาจเลยไปถึงแหล่งวัฒนธรรมดองซอนในเวียดนามด้วย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ , 2542: 28)

บริเวณที่น่าจะเป็นชุมชนสมัยแรกใน จังหวัดอุดรดิตถ์เท่าที่พบหลักฐานในขณะนี้ ได้แก่ เวียงเจ้าเงาะ อยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำน่าน ห่างจากบริเวณปากคลองโพไปประมาณ 5 กิโลเมตร เชื่อว่าเป็นเมืองโบราณรุ่นเก่าแก่กว่าสมัยสุโขทัย จากลักษณะร่องรอยกำแพงเมืองที่เหลืออยู่ และเทียบเคียงกับการสร้างเมืองสุโขทัย ซึ่งค่อนข้างเป็นที่ยอมรับกันว่าสร้างขึ้นในประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 พอสันนิษฐานได้ว่า เวียงเจ้าเงาะน่าจะมียุคก่อนหน้านั้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 30)

ในบริเวณใกล้เคียงกับเวียงเจ้าเงาะ ได้พบร่องรอยการทับซ้อนของเมืองโบราณอีกแห่งหนึ่งชื่อว่า เมืองทุ่งยั้ง มีกำแพงเมืองล้อมรอบลัดเลาะไปตามลักษณะของเนินเขาเป็นพื้นที่กว้าง จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานว่าเป็นเมืองสมัยเดียวกับเมืองสุโขทัย และเมืองศรีสัชนาลัย เพราะกำแพงเมืองที่เหลืออยู่มีลักษณะสามชั้นแบบตรีบูร อันเป็นลักษณะเฉพาะของสมัยสุโขทัย

บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านในบริเวณจังหวัดอุตรดิตถ์อีกแห่งหนึ่งที่ปรากฏในหลักฐานเอกสารที่มีความสำคัญอยู่ไม่น้อย คือ เมืองฝาง ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ 2 กล่าวถึงพระมหาเถรศรีศรีทฐา ที่เชื่อว่าเป็นหลานของพ่อขุนผาเมือง ว่าในสมัยพญาเลอไทครองกรุงสุโขทัย ก่อนที่ท่านพระมหาเถรศรีศรีทฐาจะออกเดินทางไปจาริกแสวงบุญที่ลังกา ได้แวะนมัสการพระธาตุวัดพระฝาง แล้วจึงเดินทางต่อไปยังเมืองแพร่ ลำพูน และลงเรือที่อ่าวมะตะมะไปลังกา ข้อความในจารึกดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า พระธาตุวัดพระฝางคงเป็นปูชนียสถานสำคัญในสมัยนั้น และเมืองฝางน่าจะเป็นชุมชนใหญ่แห่งหนึ่งเพราะมีผู้คนผ่านไปมา มาก นอกจากนี้ในศิลาจารึกหลักที่ 3 ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.1900 ก็ได้ปรากฏชื่อเมืองฝางอยู่ด้วยเช่นกัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 32)

จากเอกสาร หลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าบริเวณจังหวัดอุตรดิตถ์ในสมัยก่อน โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน ได้มีคนมาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ต้นสมัยสุโขทัย แล้วสืบทอดต่อมาจนเกิดการจัดระเบียบอำนาจรัฐในรูปแบบของอาณาจักรในสมัยอยุธยา บริเวณจังหวัดอุตรดิตถ์จึงกลายเป็นเมืองที่อยู่ชายแดนเหนือสุดของราชอาณาจักรไทย

สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีการปกครองในรูปแบบของอาณาจักร ได้มีการวางระเบียบการปกครองด้วยการแบ่งเมืองในอาณาจักรเป็น หัวเมืองชั้นนอก หัวเมืองชั้นใน ระดับ เอก โท ตรี จัตวา ลดหลั่น กันไปตามขนาดและความสำคัญของเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ในขณะนั้นมีสภาพแวดล้อมเป็นหัวเมืองชายแดนและเป็นชุมทางการเดินทางของผู้คนจึงมีบทบาทเด่นชัดขึ้น จนกลายเป็นเมืองหน้าด่าน และย่านการค้าที่สำคัญ เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์และการค้าอยู่โดยตลอด มีหลักฐานปรากฏให้เห็นทั้งที่เป็นร่องรอยทางโบราณคดีและที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ในสมัยอยุธยา รวพ .ศ.2006 มีการอพยพของคนกลุ่มไท-ยวนจากเชียง

แสนเข้ามายังท้องถิ่นแถบลับแล และในราวพ.ศ.2127 หลังจากพระนเรศวรทรงกู้บ้านเมืองกลับคืนจากพม่าได้สำเร็จ มีการกวาดต้อนผู้ คนจากท้องถิ่นอุตรดิตถ์เข้ามายังภาคกลางแถบกรุงศรีอยุธยา เพื่อเตรียมกำลังไว้รับศึกพม่า เป็นต้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ , 2542: 34)

สมัยธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์ บริเวณจังหวัดอุตรดิตถ์ยังคงเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนย้ายถิ่นของผู้คนเรื่อยมา ครึ่งสำคัญครึ่งหนึ่ง คือ กรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์ขึ้นระหว่างพ.ศ.2369 - 2375 เมื่อปราบกบฏเสร็จได้มีการกวาดต้อนคนกลุ่มลาวเวียงจันทน์มาอยู่ในอุตรดิตถ์แถบเมืองพิชัย และตรอน เมื่อมาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับ อังกฤษ ส่งผลให้เกิด ระบบการค้าเสรี และการปรับปรุงประเทศให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก ต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บริเวณจังหวัดอุตรดิตถ์เป็นทำเลสำคัญในการตั้งถิ่นฐานสร้างชุมชนขึ้น ทั้งชุมชนแบบกสิกรรมในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน ชุมชนแบบพ านป่าในเขตที่สูงและแนวลำน้ำสาขา ชุมชนค้าขาย ในเขตรอยต่อระหว่างภูมิภาคสองแบบ ซึ่งการตั้งถิ่นฐานของผู้คน เริ่มพัฒนาจากชุมชนเล็ก ๆ ตามลุ่มแม่น้ำน่านและลำน้ำสาขามาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และด้วยความเหมาะสมด้านที่ตั้งทำให้ชุมชนขยายใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งความหลากหลายของภูมิภาค ชุมชน และวัฒนธรรมนี้เอง ที่ส่งผลให้เกิดการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนกันทั้งภายในท้องถิ่นและจากภายนอก ท้องถิ่น ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวของชีวิต สังคมและวัฒนธรรมตลอดมานับแต่อดีต

3. โบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์

โบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์ที่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษาและขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานในประเทศไทยมีทั้งหมด 47 แห่ง แบ่งเป็น โบราณสถานที่ทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา จำนวน 15 แห่ง และโบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา จำนวน 32 แห่ง ซึ่งโบราณสถานทั้งหมด ตั้งอยู่ใน 6 อำเภอ ได้แก่ อำเภอลับแล อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ อำเภอพิชัย อำเภอน้ำปาด อำเภอทองแสนขัน อำเภอตรอน อยู่ในความดูแลของสำนักศิลปากร 6 สุโขทัย

3.1 โบราณสถานในเขตอำเภอลับแล

เมืองลับแล หรืออำเภอลับแลในปัจจุบัน เป็นเมืองโบราณสำคัญที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของราษฎรอาณาจักรล้านนาซึ่งอพยพหนีสงครามระหว่างกองทัพพม่าและหัวเมืองล้านนา ลงมาตั้งชุมชนในบริเวณพื้นที่อำเภอลับแล สันนิษฐานได้ว่าเมือง ลับแลเกิดเป็นชุมชนขึ้นหลังจากปีพ.ศ.2100 ในสมัยอยุธยาตอนกลาง ซึ่งคำว่า “ลับแล” เป็นชื่อเมืองที่ตั้งตามลักษณะภูมิประเทศ เพราะเมืองนี้ตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่เป็นป่าเขาสลับซับซ้อน เมื่อมองจากภายนอกจะเห็นแต่ป่าไม้ กล่าวกันว่าหากคนต่างถิ่นพลัดหลงเข้าไปอาจหาทางออก กลับไปไม่ได้ ป่าบริเวณนี้จึงได้ชื่อว่า “ลับแลง” ต่อมาได้เรียกเพี้ยนเป็น “ลับแล” (นฤมล วัฒนพานิช , 2539: 97-99) อำเภอลับแลอยู่ห่างจากตัวเมืองอุตรดิตถ์ปางทิศตะวันตกประมาณ 8 กิโลเมตร (สมัย สุทธิธรรม , 2545: 29) อำเภอลับแลมีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครอง ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ: ติดต่อกับอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่

ทิศใต้: ติดต่อกับอำเภอตรอนและอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ทิศตะวันออก: ติดต่อกับอำเภอเมืองอุตรดิตถ์

ทิศตะวันตก: ติดต่อกับอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

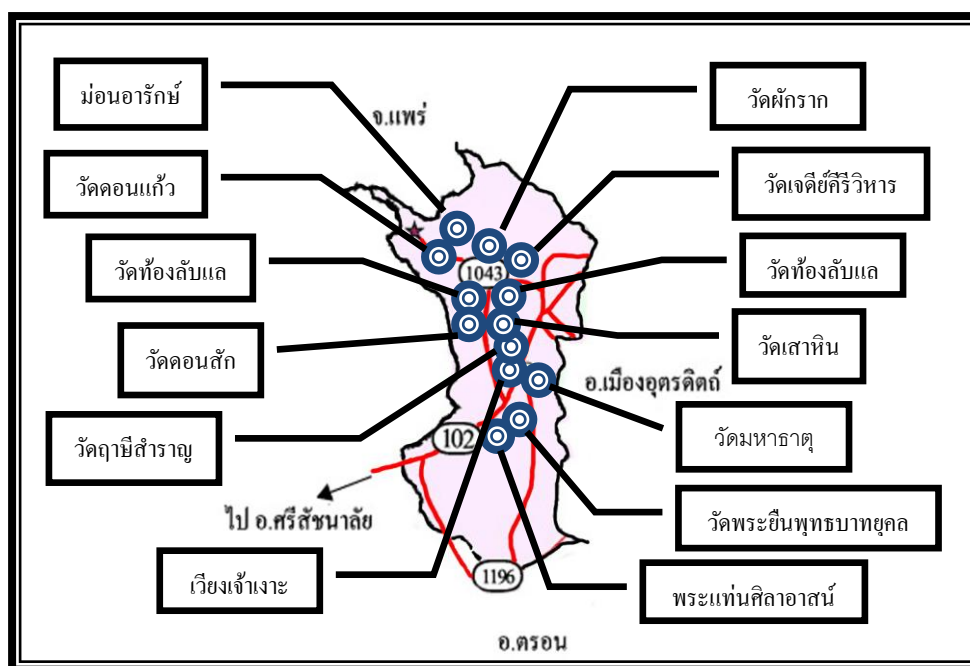
แผนที่ ที่ 3 แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอำเภอลับแล จังหวัดอุดรธานี

โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษาและขึ้นบัญชีเป็น
โบราณสถานในประเทศไทยที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอลับแล ได้แก่

1. พระแท่นศิลาอาสน์ ตั้งอยู่ที่บ้านพระแท่น หมู่ 6 ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากรประกาศ ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478
2. เวียงเจ้าเงาะ ตั้งอยู่ที่ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478 และเล่มที่ 77 ตอนที่ 81 วันที่ 4 ตุลาคม 2503
3. วัดมหาธาตุ หรือวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ตั้งอยู่ที่บ้านพระแท่น หมู่ 6 ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478
4. วัดพระยืน ตั้งอยู่ที่บ้าน พระแท่น หมู่ 6 ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478
5. วัดคอนสัก ตั้งอยู่ที่บ้านนาฮี ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนในพระร าชกิจจานุเบกษา เล่ม 100 ตอนที่ 36 วันที่ 15 มีนาคม 2526
6. วัดเจดีย์ศรีวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่ม115 ตอน37 ง.19 พฤษภาคม 2541
7. วัดดอนแก้ว ตั้งอยู่ที่หมู่ 10 บ้านนอกด่าน ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล อุตรดิตถ์
8. วัดฝักราบ ตั้งอยู่ที่ 48 หมู่ 5 ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
9. ม่อนจำศีล ตั้งอยู่ที่ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
10. ม่อนอารักษ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
11. วัดทองลับแล ตั้งอยู่ที่ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
12. วัดเกษีสำราญ ตั้งอยู่ที่ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
13. วัดเสาหิน ตั้งอยู่ที่ 143 ตำบลศรีพนมมาศ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

14. แนวกำแพงเมืองทุ่งยั้ง ตั้งอยู่ที่ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

15. เมืองลับแล ตั้งอยู่ที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

แผนที่ ที่ 4 แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

3.2 โบราณสถานในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์

อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ แต่เดิมคือ บางโพท่าอิฐ ซึ่งมีทำเลการค้าที่ดี จึงมีราษฎรอพยพมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเป็นเมืองอุตรดิตถ์ ซึ่งแปลว่า เมืองท่าเหนือ (อุตร แปลว่า เหนือ ดิตถ์ แปลว่า ท่า) ขึ้นตรงกับเมืองพิษณุซึ่งเป็น เมืองที่เจริญขึ้นมาก่อนหน้านี้ จนกระทั่งถึง พ .ศ.2442 โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายศาลากลางเมืองไปตั้งบังคับบัญชาที่เมืองอุตรดิตถ์ (หวน พันธุพันธ์, 2521: 55) ในอำเภอบางโพ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองพิษณุ เป็น จังหวัดอุตรดิตถ์ ส่วนเมืองพิษณุเก่าทรงโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่าอำเภอมือพิษณุ และอำเภอพิษณุ ตามลำดับ ต่อมาใน พ.ศ. 2481 กระทรวงมหาดไทยประกาศให้อำเภอในตัวจังหวัดเป็นชื่ออำเภอเมืองตามด้วยชื่อจังหวัด ดังนั้นอำเภอบางโพ หรือบางโพท่าอิฐ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอเมืองอุตรดิตถ์

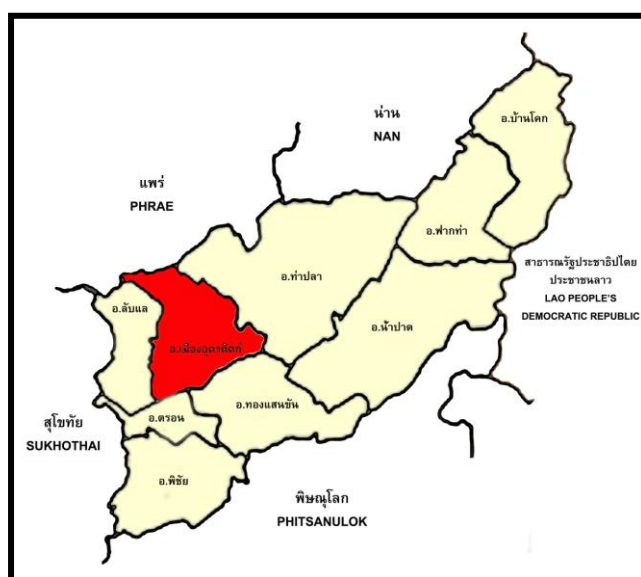
(ชาติชาย มุกสง , 2543: 68-69) อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ: ติดต่อกับอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ และอำเภอท่าปลา

ทิศตะวันออก: ติดต่อกับอำเภอท่าปลา และอำเภอทองแสนขัน

ทิศใต้: ติดต่อกับอำเภอทองแสนขัน และอำเภอตรอน

ทิศตะวันตก: ติดต่อกับอำเภอลับแล

แผนที่ ที่ 5 แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษาและขึ้นบัญชีเป็น

โบราณสถานในประเทศไทยที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ ได้แก่

1. วัดพระฝางสว่างคบุรีมุนีนาถ ตั้งอยู่ที่บ้านฝาง หมู่ 3 ตำบลผาจุ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478 และ เล่มที่ 122 ตอนพิเศษ 126ง. วันที่ 7 พฤศจิกายน 2548

2. วัดกลางธรรมสาคร ตั้งอยู่ที่หมู่ 3 ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 100 ตอนที่ 36 วันที่ 15 มีนาคม 2526

3. วัดใหญ่ท่าเสา ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าเสา อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 114 ตอนที่ 87 ง. วันที่ 29 กันยายน 2540

4. วัดทองเหลือ ตั้งอยู่ที่หมู่ 6 ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 122 ตอนพิเศษ 126 ง. วันที่ 7 พฤศจิกายน 2548

5. วัดคอยแก้ว ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 ตำบลแสนตอ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์

6. วัดท่าถนน ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

7. จวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเก่า) ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

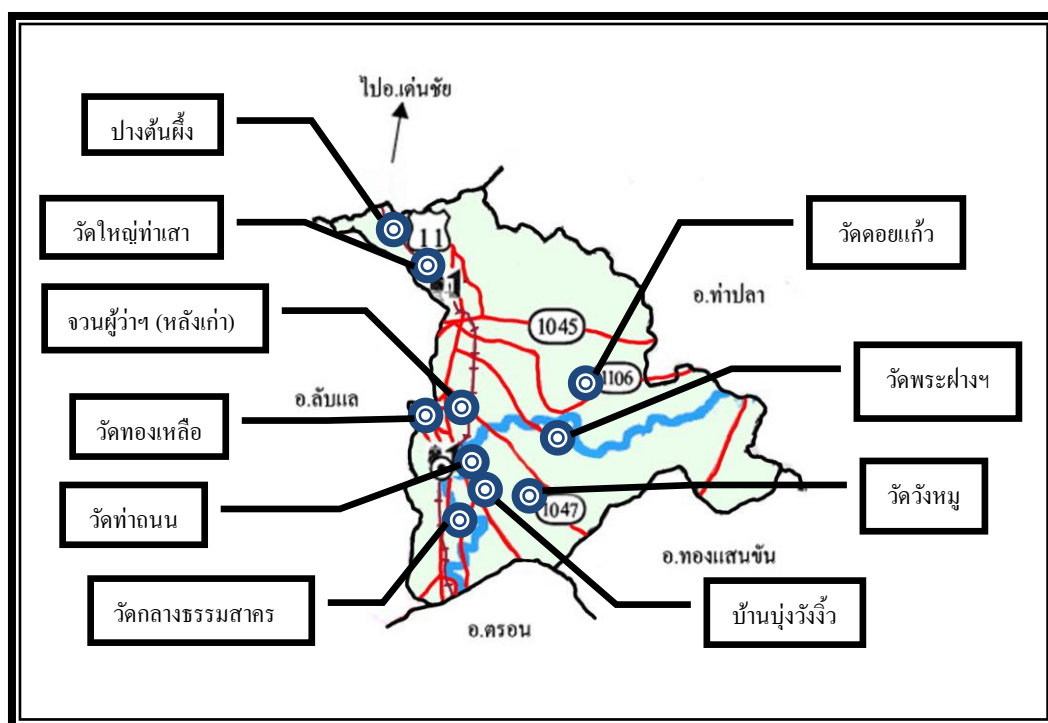
8. วัดวังหมู ตั้งอยู่ที่ตำบลหาดกรวด อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

9. บ้านบุงวังจั่ว ตั้งอยู่ที่บ้านบุงวังจั่ว ตำบลป่าเช่า อำเภอเมืองอุตรดิตถ์

10. ปางต้นผึ้ง ตั้งอยู่ที่ตำบลปางต้นผึ้ง อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

11. เตาเผาที่บ้านท่ากระเบื้อง ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านด่านนาขาม อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

12. แหล่งโบราณคดีน้ำตกวังดิน ตั้งอยู่ที่ตำบลวังดิน อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

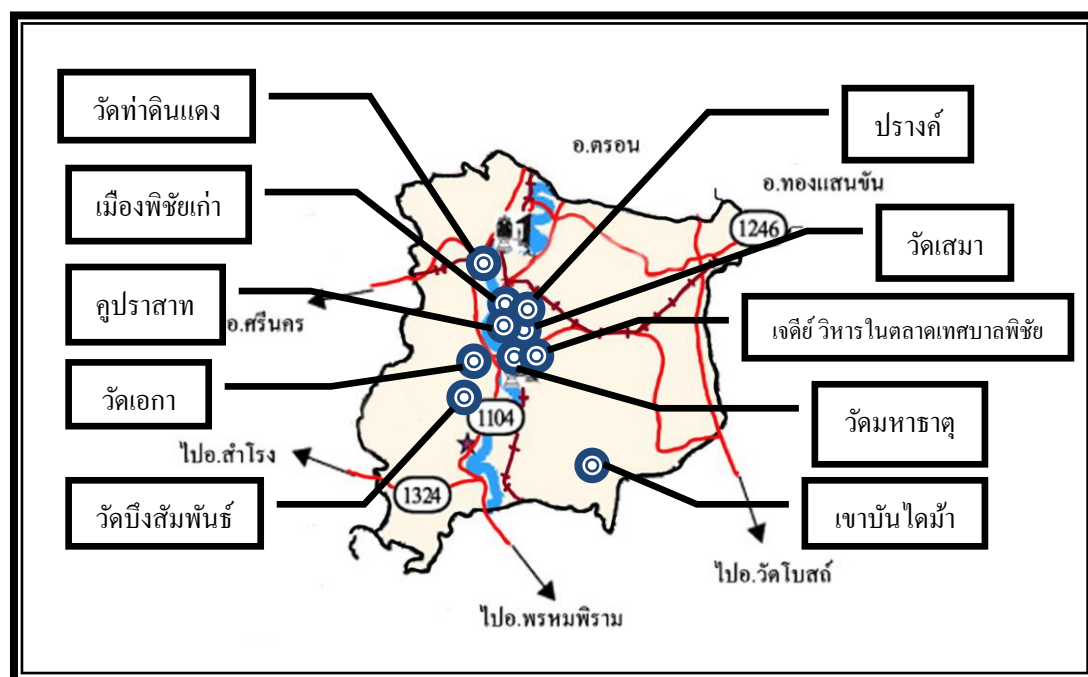
แผนที่ ที่ 6 แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ จังหวัดอุดรดิตถ์

3.3 โบราณสถานในเขตอำเภอพิชัย

ตามพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงเมืองพิชัยเมืองพิชัยว่าเป็น 1 ใน 16 เมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ก่อสร้างกำแพงเมืองขึ้นในปีพ.ศ.2033 เป็นกำแพงดินชั้นเดียว (ชาติชาย มุกสง, 2543: 76) คาดว่าเป็นบริเวณที่มีชุมชนหมู่บ้านเกิดขึ้นแล้วตามริมฝั่งลำน้ำน่านที่เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญแต่โบราณ

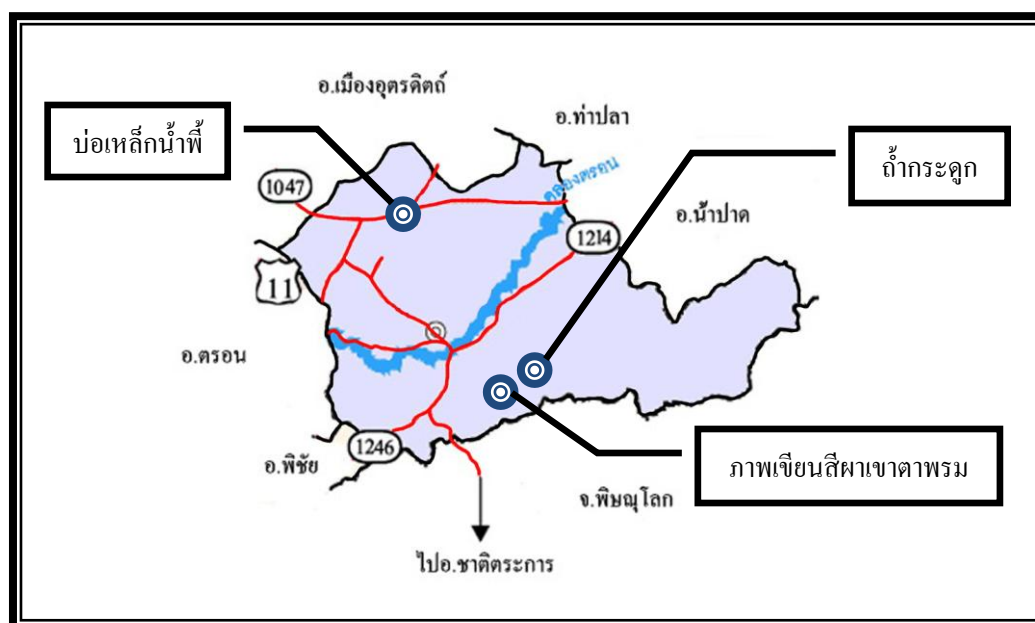
เมืองพิชัยได้เสื่อมลงเนื่องจากการเจริญขึ้นของเมืองอุดรดิตถ์ ซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญ ทำให้ผู้คนย้ายถิ่นฐานมาทำกา รค้าขายที่เมืองอุดรดิตถ์ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนชื่อเมืองให้เป็นจังหวัด เมืองอุดรดิตถ์จึงกลายเป็นจังหวัดอุดรดิตถ์ ส่วนเมืองพิชัยกลายเป็นอำเภอหนึ่งใน จังหวัดอุดรดิตถ์สืบมาจนถึงปัจจุบัน (ชาติชาย มุกสง, 2543: 77) อำเภอพิชัยตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้สุดของจัง หวัด อยู่ห่างจากตัวจังหวัดอุดรดิตถ์ไปทางทิศใต้ประมาณ 47 กิโลเมตร (สมัย สุทธิธรรม, 2545: 29) ตัวเมืองพิชัยเก่าอยู่ทางทิศเหนือของสถานีรถไฟพิชัยไปเล็กน้อย อำเภอพิชัยมีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครอง ดังต่อไปนี้

4. วัดเสมา ตั้งอยู่ที่ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ กรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478
5. วัดมหาธาตุ ตั้งอยู่ที่ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์
6. วัดทำดินแดง ตั้งอยู่ที่ตำบลไร่ฮ้อย อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์
7. เจดีย์ วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย ตั้งอยู่ที่ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย
8. วัดบึงส้มพันธ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านหม้อ อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์
9. วัดเอกรา ตั้งอยู่ที่บ้านปากคลอง ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์
10. แหล่งโบราณคดีเขานันไคมา ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 ตำบลนาอิน อำเภอพิชัย
11. แหล่งโบราณคดีบ้านห้วยคา ตั้งอยู่ที่ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย

แผนที่ ที่ 8 แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

1. ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ตั้งอยู่ที่บ้านถ้ำดิน ต.บ่อทอง อ.ทองแสนขัน
2. ถ้ำกระดุก เขาหน้าผาตั้ง ตั้งอยู่ที่บ้านถ้ำดิน ต.บ่อทอง อ.ทองแสนขัน
3. บ่อเหล็กน้ำพี้ ตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ตำบลน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุดรดิตถ์

แผนที่ ที่ 10 แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุดรดิตถ์

3.5 โบราณสถานในเขตอำเภอน้ำปาด

หลักฐานทางประวัติศาสตร์จากหนังสือใบบอกจากเมืองหลวงไปยังผังเมืองในสมัยอยุธยาตอนปลายได้ปรากฏชื่อเมืองน้ำปาดอยู่ด้วย จึงสันนิษฐานกันว่าเมืองน้ำปาดนั้นมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เมื่อมีการจัดตั้งมณฑลพิษณุโลกขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เมืองน้ำปาดจึงได้ขึ้นกับมณฑลพิษณุโลก ต่อมาจึงได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอ อยู่ภายใต้การปกครองของอำเภอท่าปลา จนท้ายที่สุดได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอในปี พ.ศ. 2540 (ชาติชาย มุกสง , 2543: 74) อำเภอน้ำปาดตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดอุดรดิตถ์ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 72 กิโลเมตร (สมัย สุทธิธรรม , 2545: 31) อำเภอน้ำปาด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ: ติดต่อกับอำเภอท่าปลาและอำเภอฟากท่า

ทิศตะวันออก: ติดต่อกับเมืองปากลาย แขวงไชยบุรี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศใต้: ติดต่อกับอำเภอชาติตระการ จ.พิษณุโลกและอำเภอทองแสนขัน

ทิศตะวันตก: ติดต่อกับอำเภอท่าปลา

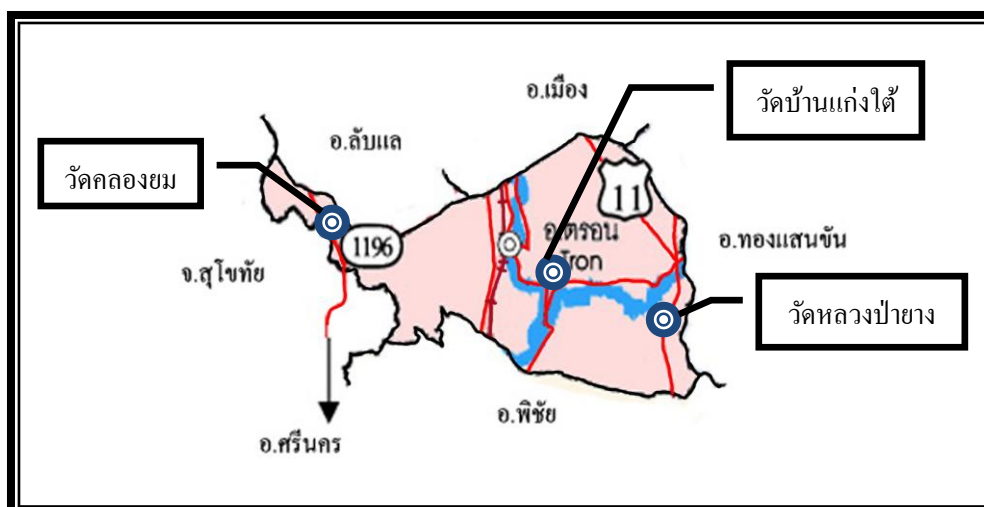
แผนที่ ที่ 11 แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอำเภอน้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์

โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษาและขึ้นบัญชีเป็น

โบราณสถานในประเทศไทยที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอน้ำปาด ได้แก่

1. ริมห้วยน้ำปาด ตั้งอยู่ที่ตำบลแสนตอ อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์ กรม

ศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478

แผนที่ ที่ 14 แผนที่แสดงตำแหน่งโบราณสถาน อำเภอตรอน จังหวัดอุดรดิตถ์

3.7 โบราณสถานในเขตอำเภอท่าปลา

อำเภอท่าปลา เป็นอำเภอที่มีเนื้อที่มากที่สุดของจังหวัดอุดรดิตถ์ แต่เดิมเรียกว่าแขวงท่าปลา แต่ต่อมาในปีพ .ศ. 2447 ได้ลดฐานะลงเป็นอำเภอท่าปลา จนในปีพ .ศ.2466 ได้รับการอนุมัติให้ย้ายเขตการปกครองมาขึ้นกับจังหวัดอุดรดิตถ์ รวมถึงยังเป็นพื้นที่ในการสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ (ชาติชาย มุกสง , 2543: 73) อำเภอท่าปลาตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 40 กิโลเมตร (สมัย สุทธิธรรม , 2545: 29) อำเภอท่าปลา มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครอง ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ : ติดต่อกับ อำเภอเด่นชัย อำเภอสูงเม่น อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน

ทิศตะวันออก: ติดต่อกับอำเภอฟากท่าและอำเภอน้ำปาด

ทิศใต้: ติดต่อกับอำเภอน้ำปาด อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ และอำเภอทองแสนขัน

ทิศตะวันตก: ติดต่อกับอำเภอเมืองอุดรดิตถ์

แผนที่ ที่ 15 แผนที่แสดงตำแหน่งและอาณาเขตของอำเภอท่าปลา จังหวัดอุดรดิต์

โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษาและขึ้นบัญชีเป็น
โบราณสถานในประเทศไทยที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอท่าปลา ได้แก่

1. แหล่งโบราณคดีแก่งตาน ตั้งอยู่ที่ตำบลผาเลือด อำเภอท่าปลา จังหวัด
อุดรดิต์
2. แหล่งโบราณคดีวังแพน ตั้งอยู่ที่ตำบลผาเลือด อำเภอท่าปลา จังหวัด
อุดรดิต์

โบราณสถานได้ ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพนั้นอาจมีสาเหตุมาจากธรรมชาติหรือจากการกระทำของมนุษย์ หรือจากทั้งสองอย่างก็ได้ ซึ่งการจดบันทึกลักษณะของความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานนั้น นอกจากเป็นการตรวจสอบสภาพโบราณสถานในเบื้องต้นแล้ว ยังทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาของโบราณสถานแต่ละแห่งเพื่อที่จะสามารถนำปัญหาเหล่านั้นเข้าสู่กระบวนการจัดการต่อไปได้

ในส่วนของการประเมินสภาพทางกายภาพ ของโบราณสถานในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัย ได้แสดงออกมาในรูปแบบของตารางสรุป สภาพทางกายภาพ และความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพ ของโบราณสถานแต่ละแห่ง ประกอบด้วย

1. ข้อมูลทางวิชาการ ของโบราณสถานที่มีอยู่ในปัจจุบัน มีมากน้อยเพียงใด ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมหรือไม่
2. การสัญจรหรือการเข้าถึงโบราณสถานใช้เส้นทางใด มีความสะดวกหรือไม่
3. ความสัมพันธ์กับโบราณสถานแห่งอื่นที่สามารถนำมาซึ่งศักยภาพทางการท่องเที่ยว
4. สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในโบราณสถานมีอะไรบ้าง
5. ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของ โบราณสถาน ทั้งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์มีมากน้อยเพียงใด อย่างไรบ้าง

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
ชื่อ : พระแท่นศิลาอาสน์ ที่ตั้ง : บ้านพระแท่น หมู่ 6 ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ * กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน ในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478	ข้อมูลด้านวิชาการของพระแท่นศิลาอาสน์ปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ พระราชนิพนธ์ เอกสารการทองเที่ยว เป็นต้น ซึ่งในสถานศึกษาในจังหวัดอุดรดิตถ์มีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับพระแท่นศิลาอาสน์ไว้ในรายวิชาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นด้วย ข้อมูลด้านวิชาการของพระแท่นศิลาอาสน์โดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ เป็นวัดที่ประชาชนได้ร่วมกันสร้างขึ้นตั้งแต่ประมาณ ปีพ .ศ.1920 ซึ่งคาดว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยตอนปลาย แต่เพิ่งมาเลื่อมใสกันมากในสมัยอยุธยา ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ใน เทียบตามรางรถไฟ ตอนหนึ่งว่า “...ด้วยพระแท่นศิลาอาสน์นี้มีได้กล่าวถึงในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยลงมาเลื่อมใสกันต่อในชั้นกรุงศรีอยุธยา แรกปรากฏในหนังสือพระร าชพงศาวดาร เมื่อแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ พ .ศ. 2283 ได้เสด็จขึ้นไปนมัสการพระแท่นศิลาอาสน์ และครั้งนั้นได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์มหาเจดีย์สถาน ณ ต่าง ๆ ตามหัวเมืองเหนือ มีวัดมหาธาตุเมืองพิษณุโลก เป็นต้น ของที่ทรงปฏิสังขรณ์ยังปรากฏอยู่หลายแห่ง แต่พระแท่นศิลาอาสน์คงเป็นที่นับถือของมหาชนว่าเป็นมหาเจดีย์สถานมาก่อนรัชการพระเจ้าบรมโกศแล้ว จึงได้เสด็จไปนมัสการ...” ภายในวัดประดิษฐาน “หลวงพ่อธรรมจักร” ที่ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธาและเป็นที่ประดิษฐานพระแท่นศิลาอาสน์ศิลาแลง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง8ฟุต ยาว9ฟุต 8นิ้ว สูง3ฟุต ฐานพระแท่นประดับด้วยลายกลีบบัวโดยรอบ มีมณฑปครอบและอยู่ในวิหาร ซึ่งวิหารเดิมได้ถูกไฟไหม้เมื่อ พ.ศ.2451 พระแท่นนี้มีความเชื่อกันมาแต่โบราณว่า

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	พระพุทธเจ้าได้เคยมาประทับนั่งเพื่อบำเพ็ญอธิษฐานพระบารมี ณ แท่นศิลาแลง ซึ่งเรียกกันต่อมาว่า พระแท่นศิลาอาสน์ นอกจากนี้ยังมีตำนานหนึ่งที่เล่าเกี่ยวกับบริเวณวัดพระแท่นศิลาอาสน์ คือ บริเวณวัดนี้มีต้นพุทราต้นหนึ่ง เรียกว่า “ต้นพุทราแขวนบาตร” เป็นต้นพุทราที่พระอานนท์ได้นำเอาบาตรของพระพุทธเจ้ามาแขวนไว้ ทางวัดคงปลูกต้นพุทราต้นนี้อีกมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีลานดินที่มีขนาดกว้าง 4 เมตร สูงประมาณ 50 เซนติเมตร ชาวบ้านเรียกว่า “แท่นดอกไม้” เชื่อกันว่าเป็นแท่นที่ช่างป่านำเอาดอกไม้มาบูชาพระพุทธเจ้า บริเวณใกล้กับแท่นนี้มีสระที่เรียกกันว่า “สระมดง่าม” เป็นสระที่เกิดจากยักษ์ที่เดินทางมากราบพระพุทธเจ้า แต่ได้เดินไปเหยียบรังผึ้งมดง่ามที่ชุมนุมกันอยู่จนพื้นดินบริเวณนั้นยุบลงกลายเป็นหลุมลึกลงไป ซึ่งหลุมนี้ยังอยู่มาจนถึงปัจจุบัน การสัญจรหรือการเข้าถึงพระแท่นศิลาอาสน์ ใช้เส้นทางถนนบรมอาสน์ หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 102 สามารถเดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) รวมถึงมีป้ายบอกทางไปโบราณสถาน วัดพระแท่นศิลาอาสน์ ตั้งอยู่ใกล้กับ วัดพระยืนพุทธบาทยุคล วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง และ เวียงเจ้าเงาะ สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ ป้ายให้ข้อมูล และมีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้และโบราณวัตถุต่าง ๆ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
ชื่อ : วัดมหาธาตุ (วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง) ที่ตั้ง : บ้านพระแท่น หมู่ 3 ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ * กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2478	พระแท่นศิลาอาสน์ มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติและจากการกระทำมนุษย์น้อย ข้อมูลด้านวิชาการของวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้งปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ พระราชนิพนธ์ เอกสารการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งในสถานศึกษาในจังหวัดอุดรดิตถ์มีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้งไว้ในรายวิชาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นด้วย ข้อมูลด้านวิชาการของวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้งโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง เดิมชื่อวัดมหาธาตุ อยู่ติดกับกำแพงเมืองทุ่งยั้งด้านทิศตะวันตก สันนิษฐานว่าเป็นโบราณสถานสำคัญสมัยสุโขทัย ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยตอนปลาย (สมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช) จากการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ตำแหน่งที่ตั้งของวัดและหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเมืองทุ่งยั้งเป็นเมืองโบราณร่วมสมัยกับสุโขทัยและศรีสัชนาลัย วัดนี้จึงน่าจะสร้างคู่มากับการสร้างเมือง มีการบูรณะมาเป็นลำดับจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาสซึ่งมีกำแพงศิลาแลงล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน พระมหาเจดีย์ตั้งอยู่ทางด้านหลังของพระวิหารหลวง สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “เที่ยวตามรางรถไฟ” ว่าพระมหาธาตุเจดีย์ วัดมหาธาตุ เมืองทุ่งยั้ง เป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แต่ได้หักพังลงมาแล้วมีผู้ซ่อมแซมเป็นรูปทรงอื่น ต่อมาพระบรมธาตุเจดีย์ได้หักพังลงมาอีกครั้งเนื่องจากเหตุแผ่นดินไหวรุนแรงเมื่อ 12 พฤศจิกายน พ.ศ.

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	2451 จึงมีการบูรณะซ่อมแซมมาเป็นรูปแบบอย่างในปัจจุบัน ส่วนพระวิหารหลวงและอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา พระวิหารนั้นมีการบูรณะมาแล้ว 2 ครั้ง คือ ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2283)ในรัชสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2442) และในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ.2427) พระประธานซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระวิหารหลวง ชาวบ้านได้ถวายพระนามว่า “หลวงพ่อดโต” “หลวงพ่อประธานเฒ่า” “หลวงพ่อดหลักเมือง” ถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองทุ่งยั้ง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดหน้าตักกว้าง 2 วา 10 นิ้ว สูง 3 วา 10 นิ้ว ลงรักปิดทอง วัดแห่งนี้เคยใช้เป็นสถานที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการทหารและพลเรือนในสมัยกรุงศรีอยุธยาและเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยเสด็จมานมัสการพระบรมธาตุเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2444 ภายในวัด ประกอบด้วย 1. เจดีย์ประธาน ทรงระฆังแบบลังกา ฐานรูปสี่เหลี่ยม 3 ชั้นก่อด้วยศิลาแลง ฐานพระธาตุสูง 7.50 เมตร องค์พระธาตุสูง 10 เมตร ฐานล่างมีเจดีย์องค์เล็กเป็นบริวารอยู่ 4 มุม ฐานชั้นที่ 3 มีซุ้มคูหา 4 ด้าน สันนิษฐานว่าบูรณะขึ้นภายหลัง 2. อุโบสถ ขนาด 3 ห้อง ก่ออิฐถือปูนกว้าง 7.60 เมตร ยาว 18 เมตร สูง 13 เมตร ผนังด้านข้างมีช่องหน้าต่างด้านละ 3 ช่อง หลังค่อมงกระเบื้องลด 3 ชั้น ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ประธานปูนปั้น ด้านหน้าเป็นมุขยื่นหลังคาตลอด 3 ชั้น 3. วิหารหลวง มีขนาด 5 ห้อง ตั้งอย่างทิศตะวันออกของเจดีย์ประธานก่อด้วยศิลาแลงและอิฐ มีขนาดกว้าง 10.50 เมตรยาว 25 เมตร สูง 13.70 เมตร หลังคามุงกระเบื้องลด 3 ชั้น ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ไม้แกะสลัก หน้าบันเป็นไม้แกะสลักติดกระจกเงารักปิดทอง มีมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลังหลังคาตลอด 3 ชั้น เสารับน้ำหนึ่งด้านนอกเป็นเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่หัวเสาเป็นบัวกลุ่ม มีหน้าต่างด้านละ 5 บาน ภายในมีฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูป ปูนปั้นปางมารวิชัย ด้านหน้าพระพุทธรูปประธานมีเสากลมหัวเสาเป็นบัวกลุ่มรับน้ำหนัก เพดานเป็นลายเขียนสี ลีฉนวนด้านในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนเรื่องเงาะป่า การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้งใช้ถนนบรมอาสน์ หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 102 ซึ่งวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้งตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองอุดรดิตถ์ประมาณ 6 กิโลเมตร อยู่ริมถนนสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน สามารถเดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาคเล็ก (มอเตอร์ไซด์) ขนาคกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาคใหญ่ (รถโดยสาร) และมีป้ายบอกทางไปโบราณสถาน วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้งตั้งอยู่ใกล้กับ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระยืนพุทธบาทยุคล และ เวียงเจ้าเงาะ สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ ป้ายให้ข้อมูล

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งทั้งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์น้อย
ชื่อ : เวียงเจ้าเงาะ ที่ตั้ง : ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ * กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่ม 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478 และเล่ม 77 ตอนที่ 81 วันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2503	ข้อมูลด้านวิชาการของเวียงเจ้าเงาะปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ พระราชนิพนธ์ เอกสารการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งในสถานศึกษาในจังหวัดอุดรดิตถ์มีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับเวียงเจ้าเงาะไว้ในรายวิชาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ข้อมูลด้านวิชาการของเวียงเจ้าเงาะโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ เวียงเจ้าเงาะอยู่ห่างจากวัดพระแท่นศิลาอาสน์ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 800 เมตร ภูมิประเทศของเวียงเจ้าเงาะนั้นเป็นที่ราบดินปนศิลาแลง บางตอนเป็นศิลาแลงล้วน ด้านทิศเหนือติดต่อกับหนองพระแลและหนองพระทัย อันเป็นที่ลุ่ม ปัจจุบันคันคูเมืองส่วนที่ขุดลงไปในศิลาแลงบางตอนตื้นเขินมาก ส่วนคันคูเมืองด้านที่เป็นคันดินถูกรายถุนบุกรุกทำลาย พื้นที่ในบริเวณคูเมืองด้านใน และในคูเมืองมีต้นไม้ต้นหญ้าขึ้นรก บางส่วนของพื้นที่ในบริเวณเวียงเจ้าเงาะมีรายถุนเข้าจับจองปลูกพืชทำมาหากิน แม้ว่าจะเป็นบริเวณที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแต่ไม่มีผู้รับผิดชอบดูแลอย่างใกล้ชิด เวียงเจ้าเงาะยังไม่มีมีการสำรวจขุดค้นเพื่อการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้นว่ามีความเป็นมาอย่างไร จากการสันนิษฐานของนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ระบุว่าเวียงเจ้าเงาะเป็นเมืองที่เก่าแก่กว่าเมืองทุ่งยั้ง

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	นักโบราณคดีของสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 สุโขทัย ได้ให้ความเห็นว่า ในสมัยที่สุโขทัยเป็นราชธานีของไทย คือ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 นั้นได้สร้างเวียงเจ้าเงาะขึ้นเป็นเมืองหน้าด่าน โดยขุดคันดินเป็นแนวกำแพงเมืองต่อจากมุมกำแพงด้านตะวันออกเฉียงเหนือและด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ออกไปแล้วได้ปรับปรุงเวียงเจ้าเงาะขึ้นเป็นเมืองขึ้นอีก นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีพระราชดำรัสว่า “ เมืองทุ่งยั้ง เวียงเจ้าเงาะ เป็นเมืองแปลกกว่าเมืองอื่น ๆ มาก เพราะได้ขุดศิลาแลงเป็นคันคูเมือง ” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงมีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเวียงเจ้าเงาะไว้ในหนังสือ “ เที้ยวเมืองพระร่วง “ มีข้อความตอนหนึ่งว่า “ เวียงเจ้าเงาะเป็นเทือกป้อมหรือค่าย ซึ่งสร้างขึ้นเป็นที่รวบรวมครัวเข้าไปไว้เป็นที่มั่นในคราวมีศึก บางทีจะได้สร้างขึ้นให้เห็นว่าเวียงเจ้าเงาะเป็นจุดยุทธศาสตร์ของการศึก ระหว่างทางสุโขทัยกับเชียงแสน ปัจจุบันสภาพโบราณสถานมีต้นไม้เล็กและใหญ่ขึ้นทั่วไปตามแนวกำแพงเมืองและคูเมือง บริเวณภายในกำแพงเมืองมีราษฎรเข้ามาทำไร่ประมาณ 60 ไร่ ที่เหลือเป็นที่รกร้าง ในตัวเมืองไม่ปรากฏซากโบราณสถาน ซึ่งอาจถูกไถปรับทำลายไป และพบบ่อน้ำจำนวน 3 บ่อ ส่วนด้านนอกกำแพงเมืองชั้นในด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีบ่อน้ำจะลงไปในคูเมืองที่เป็นชั้นศิลาแลงกว้างประมาณ 1.5 เมตร มีน้ำขังตลอดปี ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ และมีการนำน้ำจากบ่อนี้ไปใช้ในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชครบ 5 รอบ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	การสัญจรหรือการเข้าถึงเวียงเจ้าเงาะใช้ถนนบรมอาสน์ หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 102 สามารถเดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) และมีป้ายบอกทางไปโบราณสถาน เวียงเจ้าเงาะตั้งอยู่ใกล้กับ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระยืนพุทธบาทยุคล และ วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในเวียงเจ้าเงาะ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ และมีอาคารอเนกประสงค์ที่ปล่อยทิ้งไว้ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม เวียงเจ้าเงาะมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมาก ได้แก่ มีวัชพืชขึ้นปกคลุมหนาแน่น โดยรอบ และไม่มีการดูแลรักษาเท่าที่ควร
ชื่อ : วัดพระยืนพุทธบาทยุคล ที่ตั้ง : บ้านพระแท่น หมู่ 6 ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ *กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดพระยืนพุทธบาทยุคลปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ เอกสารการท่องเที่ยว ซึ่งในสถานศึกษาในจังหวัดอุดรดิตถ์มีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับเวียงเจ้าเงาะไว้ในรายวิชาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นด้วย ข้อมูลด้านวิชาการของวัดพระยืนพุทธบาทยุคลโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดพระยืนพุทธบาทยุคล ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพระบรมธาตุทุ่งยั้ง เป็นวัดโบราณคู่กับวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาเดียวกัน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นมาใกล้เคียงกับวัดพระแท่นศิลาอาสน์ประมาณ พ.ศ.1920

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	มีตำนานเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับขึ้นบนยอดเขาเพื่อทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ จึงได้เกิดรอยพระพุทธบาทคู่ประทับบนศิลาแลง ต่อมาในสมัยสุโขทัย เจ้าธรรมราชกุมารผู้ปกครองนครศรีสัชนาลัยทรงทราบจึงโปรดฯ ให้สร้างมณฑปครอบรอยพระพุทธบาทไว้ ต่อมาได้มีการบูรณะพระมณฑปในสมัยพระบรมโกศ และในสมัยหลังอีกหลายครั้ง ซึ่งลักษณะของมณฑป เป็นแบบกฎการทรงจอมแห มีวิมานทั้ง 3 ทิศ บนยอดวิมาน ทำเป็นปล้องไฉน มณฑปนี้มีการบูรณะซ่อมแซมมาเรื่อยมาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา แต่เดิมภายในมณฑปนั้น นอกจากประดิษฐานรอยพระพุทธบาทแล้ว ยังประดิษฐาน “หลวงพ่อกุญชรังสี” เป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ปางมารวิชัย ซึ่งเดิมเคยมีปูนพอกหุ้มองค์พระไว้ แต่ต่อมาทางวัดได้แกะเอาปูนออก และได้นำองค์พระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ในโบสถ์ที่สร้างขึ้นใหม่ ส่วนบริเวณด้านข้างมณฑปที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท มีฐานเจดีย์ศิลาแลง จำนวน 3 องค์ลักษณะคล้ายฐานเจดีย์แบบทรงพุ่มข้าวบิณฑ์สมัยสุโขทัย การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดพระยืนพุทธบาทยุคลใช้ถนนบรมอัสสัน หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 102 สามารถเดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซด์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) และมีป้ายบอกทางไปโบราณสถาน วัดพระยืนพุทธบาทยุคล ตั้งอยู่ใกล้กับ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ เวียงเจ้าเงาะและ วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดพระยืนพุทธบาทยุคลได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ที่จอครด ป้ายให้ข้อมูล วัดพระยืนพุทธบาทยุคลมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งทั้งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์น้อย
ชื่อ : บ่อเหล็กน้ำพี้ ที่ตั้ง : หมู่ 1 ตำบลน้ำพี้ อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของ บ่อเหล็กน้ำพี้ปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ เอกสารการท่องเที่ยว ซึ่งในสถานศึกษาในจังหวัดอุดรดิตถ์มีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับเวียงเจ้าเงาะไว้ในรายวิชาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นด้วย ข้อมูลด้านวิชาการของบ่อเหล็กน้ำพี้โดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ บ่อเหล็กน้ำพี้ มีอยู่หลายบ่อด้วยกัน แต่ที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนมีอยู่ 2 บ่อ คือ บ่อพระแสง (เส้นผ่าศูนย์กลาง 20 เมตร ลึก 10 เมตร) และบ่อพระขรรค์ (เส้นผ่าศูนย์กลาง 12 เมตร ลึก 7 เมตร) กล่าวกันว่าเหล็กน้ำพี้ที่บ่อพระแสงในสมัยโบราณ นายช่างผู้สร้างดาบถวายพระมหากษัตริย์นำไปถลุงทำเป็นพระแสงดาบ จึงได้ชื่อว่า บ่อพระแสง นอกจากนี้ยังมีผู้คนกล่าวกันอีกว่าเหล็กน้ำพี้เป็นเหล็กที่แข็งแกร่งที่สุดในประเทศไทย มีความแข็งแกร่ง ไม่เป็นสนิม เมื่อตีเป็นดาบหรืออาวุธอื่น จะมีสีเขียววาวเหมือนสีของปีกแมลงทับ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติ หลวงจรงราษฎร์เจริญ นายอำเภอรอนในสมัยนั้นได้นำแร่เหล็กบ่อพระแสงมอบให้ข้าหลวงประจำจังหวัดอุดรดิตถ์นำไปทำพระแสงดาบขึ้นทูลเกล้าถวาย ซึ่งเป็นพระแสงศาสตราวุธจนทุกวันนี้ ทางบริษัทญี่ปุ่นเคยมาสำรวจแร่เหล็กบริเวณนี้ ขอมรับกันว่าเป็นแร่เหล็กที่มี

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	คุณภาพดี การสัญจรหรือการเข้าถึงบ่อเหล็กน้ำพี้ ใช้เส้นทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 11 และเข้าทางหลวง ชนบท หมายเลข 1245 มายังอำเภอทองแสนขัน สามารถเดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ และมีป้ายบอกทางไปโบราณสถาน สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในบ่อเหล็กน้ำพี้ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ ป้ายให้ข้อมูล พิพิธภัณฑ์บ่อเหล็กน้ำพี้ ร้านจำหน่ายของที่ระลึก บ่อเหล็กน้ำพี้ มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งทั้งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์น้อย
ชื่อ : วัดพระฝางสว่างคบุรีมุนีนาถ ที่ตั้ง : บ้านฝาง หมู่ 3 ตำบลผาจุ อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ *กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478 และ เล่มที่ 122 ตอนพิเศษ 126 ง วันที่ 7 พฤศจิกายน 2548	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดพระฝางสว่างคบุรีมุนีนาถปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ พระราชนิพนธ์ เอกสารการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งในสถานศึกษาในจังหวัดอุดรดิตถ์มีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับเวียงเจ้าเงาะไว้ในรายวิชา ระดับ มัธยมศึกษาตอนต้นด้วย ข้อมูลด้านวิชาการของวัดพระฝางสว่างคบุรีมุนีนาถโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดพระฝางสว่างคบุรี มุนีนาถ เดิมมีนามเรียกสั้น ๆ ว่า วัดพระฝาง หรือบางแห่งเขียนเป็นวัดสว่างคบุรีมุนีนาถ เป็นวัดเก่าแก่ที่คาดว่าเป็นบริเวณเดียวกับเมืองฝางหรือเมืองสว่างคบุรี ซึ่งเป็นเมืองที่ปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัย สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย ครั้งที่สร้างพระมหาธาตุที่เมืองนครชุม จี ึ่งอาจกล่าวได้ว่าเมืองฝางเป็นเมืองหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย ในสมัยสุโขทัย

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ในช่วงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พระมหาเถรอนซึ่งต่อมาคือเจ้าพระฝาง ก็ได้ใช้วัดพระฝางเป็นที่รวบรวมพลต่อต้านข้าศึก และตั้งตัวเป็นก๊กเจ้าพระฝาง ก่อนที่จะถูกกองทัพของพระเจ้าตากสินปราบปรามลงได้สำเร็จ และหลังจากนั้นวัดนี้ได้ทรุดโทรมลงตามสมควรเพราะขาดคนดูแล จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะซ่อมแซมเจดีย์องค์เดิมที่ปรักหักพัง ต่อมาเจ้าคณะจังหวัดได้บูรณะขึ้นอีกครั้งหนึ่งดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน วัดแห่งนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบสูงริมแม่น้ำน่านทางฝั่งใต้ ภายในวัดมีอุโบสถ วิหารหลวง และองค์พระบรมธาตุ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย สำหรับบานประตูแกะสลักของวิหารหลวงนั้นเก็บรักษาอยู่ที่วัดธรรมารูปไถยภายในวัดประกอบด้วย 1. องค์เจดีย์ มีลักษณะเป็นทรงกลมแบบลังกา มีฐานเชิงซ้อนกัน 3 ชั้น กล่าวกันว่าของเดิมพังทะลายลงและได้ทำการปฏิสังขรณ์ในสมัยร.4 2. วิหารหลวง เป็นอาคารขนาดใหญ่ ลักษณะแผนผังเป็นห้องโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ในช่วงกลางมีมุขหน้าหลัง ใช้หลังคาผืนใหญ่คลุมโถงอาคาร หลังคามุขหน้าหลังลดต่ำลงมาแล้วสอดเข้าใต้เชิงชายคาใหญ่ ช่วงเสากลางทอดยาวประมาณ 7 เมตร เป็นเสาแปดเหลี่ยมหัวบัวกลุ่ม เสารอบนอกก่อด้วยศิลาแลงตัดเป็นเชิงเรียงซ้อนกัน เสารอบนอกก่อด้วยอิฐแผ่น 8 เหลี่ยมตัดครึ่ง ผนังสองข้างโปร่ง ซึ่งแต่ก่อนน่าจะเป็นผนังอิฐ 3. อุโบสถ มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่มีมุขที่ขยับยื่นด้านหลังออกมาสามในสี่ของช่วงเสา ตัวอาคารหัน

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	หน้าไปทางทิศตะวันตก กว้าง 6 เมตร ยาว 12 เมตร 4. กำแพงแก้ว อยู่ล้อมรอบเจดีย์และวิหาร การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดพระฝางสว่างคบุรีมุนีนาถ ใช้ทางหลวง ชนบทหมายเลข 4009 ห่างจากตัวเมืองไปประมาณ 16 กิโลเมตร วัดตั้งอยู่ริมถนนสามารถเห็นได้อย่างชัดเจน เดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซด์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) และมีป้ายบอกทางไปโบราณสถาน วัดพระฝางสว่างคบุรี ตั้งอยู่ไกลจากโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดพระฝางสว่างคบุรีมุนีนาถ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ ป้ายให้ข้อมูล วัดพระฝางสว่างคบุรีมุนีนาถ มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งทั้งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์น้อย
ชื่อ : เมืองเก่าพิชัย ที่ตั้ง : ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ *กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษา เล่ม52 หน้า	ข้อมูลด้านวิชาการของเมืองเก่าพิชัยปรากฏอยู่ใน เอกสารทางวิชาการ พงสาวดาร พระราชานิพนธ์ เอกสารการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของเมืองเก่าพิชัยโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ เมืองพิชัยในอดีตได้ปรากฏในพงสาวดารเหนือและพงสาวดารหลายตอน สำหรับในพงสาวดารเหนือปรากฏอยู่ในเรื่องพระยาแกรกตอนหนึ่งว่า เจ้าไวยักขาเป็นผู้ได้สร้างเมืองพิชัย แต่ทว่าเรื่องพระยาพิชัยในพงสาวดารเหนือ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
3716 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478	เป็นตำนานเล่าต่อกันมาเท่านั้น ซึ่งเชื่อกันว่าเหตุการณ์ในเรื่องคงจะตรงกับสมัยสุโขทัยหรือก่อนสุโขทัยก็ได้ ซึ่งในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงพระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา พ .ศ. 1893 ปรากฏว่ามีเมืองขึ้นด้วยกันถึง 16 เมือง ในจำนวน 16 เมืองนั้นมี "เมืองพิชัย" รวมอยู่ด้วย แสดง ว่าเมืองพิชัยเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาแล้ว ต่อมา พ.ศ. 2033 ได้มีการก่อกำแพงเมืองขึ้นซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตัวเมืองพิชัยเก่าอยู่ทางทิศเหนือของสถานีรถไฟพิชัยประมาณ 1 กิโลเมตร ตัวเมืองอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำน่าน ลักษณะของตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนยาวยาวไปตามลำแม่น้ำน่าน ลักษณะและขนาดของตัวเมืองพิชัยเท่านั้น เมื่อ พ.ศ. 2450 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วงตอนหนึ่งว่า "... ข้าพเจ้าได้ขอแรงพนักงานแผนที่ กองข้าหลวงเกษตรที่อุดรดิตถ์ให้ล่องหน้าลงมาทำแผนที่ไว้ตรวจได้ความตามแผนที่นี้ว่า รูปเมืองเดิมเป็นสี่เหลี่ยมกว้าง 15 เส้น ยาว 24 เส้น แต่ถูกสายน้ำทำกำแพงพังไปเสียทางด้านตะวันตกเกือบหมดเหลืออยู่ยาวสัก 2 เส้นเท่านั้น และด้านใต้ทางมุมตะวันตกเฉียงใต้พัง เสียราว 10 วา แต่ด้านตะวันออกกับด้านเหนือยังอยู่บริบูรณ์..." นอกจากนี้เมื่อ พ .ศ. 2509 อาจารย์มานิต วลลิโกดม ได้เดินทางขึ้นไปสำรวจพบว่าตัวเมืองตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของลำแม่น้ำน่านเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 1000 x 720 เมตร โอนไปตามแนวลำน้ำจ ากเหนือลงได้กำแพงเมืองก่อด้วยดิน ส่วนหนึ่งของกำแพงเมืองด้านเหนือต่อกับคูเมืองด้านตะวันตก ซึ่งใช้ลำน้ำน่านเป็นคูธรรมชาติ สิ่งก่อสร้างที่เหลืออยู่ คือ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	1. กำแพงเมืองด้านตะวันออกยังทรงรูปปริบฐาน มีช่องประตู 2 ประตู ที่มุมกำแพงเมืองด้านในมีป้อมอยู่ตรงมุม ๆ ละ 1 ป้อม 2. กำแพงเมืองด้านใต้ สภาพเหมือนด้านตะวันออก มีช่องประตู และนอกประตูมีป้อมถมดินขนาดใหญ่ 3. กำแพงเมืองด้านเหนือ พังทลายสูญไปครึ่งหนึ่ง ตรงกลางมีป้อมดินอยู่นอกกำแพงเมือง 1 ป้อม 4. มีแนวคูเมืองอยู่นอกกำแพงเมืองทั้ง 3 ด้าน ส่วนกำแพงเมืองด้านตะวันตกริมแม่น้ำน่าน ถูกไถเคลื่อนทำเป็นถนนหมดแล้ว 5. ภายในเมืองก่อนมาข้างตะวันตก มีแนวคลองชักน้ำจากแม่น้ำน่านเข้ามาใช้ในตัวเมืองเป็นแนวจากกำแพงเมืองด้านเหนือตลอดมายังกำแพงเมืองด้านใต้ และริมคันคลองฟากตะวันออกมีซากเจดีย์ 5 แห่ง ซากวิหาร 1 แห่ง 6. ภายในเมืองใกล้ไปข้างตะวันออกมีซากเจดีย์เล็ก ๆ 5 แห่ง ซากวิหาร 3 แห่ง 7. นอกกำแพงเมืองด้านใต้ มีซากเจดีย์ 2 แห่ง กับซากวิหาร 1 แห่ง ชาวบ้านเรียกว่า วัดเสมา การสัญจรหรือการเข้าถึงเมืองเก่าพิชัย สามารถเดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) แต่ไม่มีป้ายบอกทางไปโบราณสถาน สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในเมืองเก่าพิชัย ได้แก่ ถนน เมืองเก่าพิชัย มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งทั้งจากธรรมชาติ ได้แก่ มีวัชพืชขึ้นรก และไม่มีการดูแลรักษา

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
ชื่อ : วัดเจดีย์ศรีวิหาร ที่ตั้ง : ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ *กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอน37 ง.19 พฤษภาคม 2541	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดเจดีย์ศรีวิหารปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ เอกสารการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดเจดีย์ศรีวิหารโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดเจดีย์ศรีวิหารเดิมชื่อวัดป่าแก้ว สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ. 1519 ขณะที่เจ้าฟ้าฮ่ามกุมาร ครองเมืองลับแล พระองค์มีใจฝักใฝ่ในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งมีพระราชดำริที่จะสร้างเจดีย์ เพื่อเผยแพร่บำรุงส่งเสริม เชิดชูพระพุทธศาสนาจึงเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าเมืองริราช กษัตริย์แห่งโยนกนคร กราบทูลขอแบ่ง พระบรมสารีริกธาตุจากพระธาตุคอกตุง จังหวัดเชียงราย อัญเชิญมาบรรจุที่เจดีย์วัดป่าแก้ว (วัดเจดีย์ศรีวิหาร ปัจจุบัน) เจดีย์นี้เป็นเจดีย์แห่งแรก ของอำเภอลับแล ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และมีผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่า ถึงวันสี่วันธรรม จะมีดวงไฟสุกสว่างลอยขึ้นเหนือเจดีย์อยู่เป็นประจำ กาลเวลาล่วงเลยมานาน อาคาร ที่ทรุดโทรมวัดป่าแก้วกลายเป็นวัดร้าง เจดีย์ชำรุดพังลงไปจนปี พ.ศ. 2453 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เสด็จประพาสภาคเหนือ มาประทับที่วัดทุ่งเอี้ยงซึ่งอยู่ห่างจากวัดป่าแก้ว ไม่มากนักพระองค์ทรงทอด พระเนตรเห็น เจดีย์เก่าอยู่จึงตรัสถามพระครูธรรมวิจิตรเขตรเจ้าอาวาสวัดทุ่งเอี้ยง ขณะนั้น ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะแขวงเมืองพิชัยว่า “นั่นเป็นวัดหรืออย่างไร เห็นเจดีย์เก่าแก่อยู่ “ พระครูธรรมวิจิตรเขตรจึงกราบทูลว่าเป็นวัดร้างมานานแล้ว ชาวบ้านเรียกว่าวัดป่าแก้ว “สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงตรัสกับพระครูธรรมวิจิตรเขตร ว่า “วัดร้างนั้นอยู่ในทำเลที่ดี อยู่ในที่เป็นเนินสูง ไม่มากนัก พร้อมทั้งมีเจดีย์เก่าอยู่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า คงเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่ง ท่านเป็นเจ้าคณะแขวงเมืองอำเภอพิชัย น่าจะบูรณะซ่อมแซมและไปอยู่ที่นั่น ถ้าท่านไปบูรณะและไปอยู่จริง ข้าพเจ้าจะตั้งชื่อวัดให้ใหม่ว่า “ วัดเจดีย์ศรีวิหาร” หลังจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จกลับแล้ว ปี พ.ศ. 2454 พระครูธรรมวิจิตรเขตร

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรธานี (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	และคณะศรัทธาก็ได้ร่วมกันบูรณะซ่อมแซมเจดีย์องค์เดิม สภาพเดิม มีขนาดวัดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 วา สูง 13 วา ขณะที่ซ่อมแซมเจดีย์และอุโบสถ (หลังเก่า) นั้นได้พบแผ่นศิลาจารึก 1 แผ่นตัวอักษรในแผ่นศิลาจารึก นั้นอ่านไม่ออก (ไม่ใช่ภาษาไทย)ผู้ว่าราชการจังหวัด ได้ส่งไปไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแล้ว เมื่อซ่อมแซมเจดีย์และอุโบสถเสร็จแล้วก็ได้สร้างกุฏิและขึ้นศาลาการเปรียญ (หลังเก่า)อีก 1 หลัง เมื่อสร้างเสร็จแล้วพระครูธรรมวิจิตรวิเศษ ได้ย้ายมาจากวัดทุ่งเอี้ยงมาอยู่จำพรรษาที่วัดเจดีย์ศรีวิหาร ซึ่งเป็นนามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวชิโรสุทนต์ตั้งชื่อไว้ เป็นชื่อวัดมาจนปัจจุบัน วัดนี้มีเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุองค์หนึ่ง ทราบว่าเป็นเจดีย์ที่สร้างครอบองค์เดิมไว้แต่ไม่ทราบว่าป็นเจดีย์ แบบใด แต่องค์ปัจจุบันเป็นแบบลังกา มีซุ้มคูหาที่ฐาน 4 ทิศ มีเจดีย์องค์เล็ก 4 มุมที่พื้น นอกจากเจดีย์ยังมีวิหารที่เก่าแก่อีกหลังหนึ่ง วิหาร มีบานประตูและหน้าต่างเป็นไม้แกะสลัก พระประธานในโบสถ์เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย แต่ปัจจุบันถูกทิ้งร้าง เพราะมีการสร้างโบสถ์ใหม่ขึ้นมาแทน การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดเจดีย์ศรีวิหาร ใช้เส้นทางหลวงชนบทหมายเลข 1043 สามารถเดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) วัดเจดีย์ศรีวิหาร ตั้งอยู่ใกล้กับวัดเสนาหิน วัดดอนสัก และวัดทองลันเตา สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดเจดีย์ศรีวิหาร ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องน้ำ ที่จอดรถ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ป้ายบอกทาง ป้ายให้ข้อมูล วัดเจดีย์ศรีวิหาร มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมาก ได้แก่ มีวัชพืชขึ้นรก และมีนกเข้ามาอยู่อาศัยสร้างความสกปรกให้กับโบราณสถาน วัดเจดีย์ศรีวิหาร มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ ได้แก่ ใช้โบราณสถานเป็นที่เก็บของ และไม่มีการดูแลรักษา ทำให้โบราณสถานเสื่อมโทรมมาก
ชื่อ : วัดกลางธรรมสาร ที่ตั้ง : หมู่ 3 ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ จังหวัดอุดรดิตถ์ *กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 100 ตอนที่ 36 วันที่ 15 มีนาคม 2526	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดกลางธรรมสารปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ เอกสารการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งในสถานศึกษาในจังหวัดอุดรดิตถ์มีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับวัดกลางธรรมสาร ไว้ในรายวิชาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นด้วย ข้อมูลด้านวิชาการของวัดกลางธรรมสารโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดกลางธรรมสาร สร้างขึ้นประมาณ พ .ศ. 2285 เดิมวัดนี้มีชื่อว่า วัดโพธาราม สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย หรือ รัตนโกสินทร์ตอนต้น ลักษณะเด่นของวัดกลางธรรมสารอยู่ที่รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถ อายุประมาณ 200 ปี มีหน้าบัน 2 ชั้นเป็นไม้จำหลักรูปครุฑพักษุทนต์อยู่ท่ามกลางลายเครือเถาถักกัน ทวยท่าจากไม้แกะสลัก ลายปูนปั้นที่ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ รวมถึงมีซุ้มหน้าต่าง ซุ้มประตูที่วิจิตรงดงามภายในอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์เขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก เนื้อภาพพระเวสสันดรชาดกขึ้นไปเป็นภาพเทพชุมนุม 3 แถว

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	การสัญจร หรือการเข้าถึงวัดกลางธรรมสาคร ใช้ถนนพาดวารี (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 119) เลี้ยวสู่ถนนเจริญธรรมบริเวณแยกบ้านเกาะ วัดกลางธรรมสาครตั้งอยู่บริเวณชายมือสามารถเห็นได้อย่างชัดเจน สามารถเดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซด์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) วัดกลางธรรมสาคร ตั้งอยู่ใกล้กับวัดท่าถนน และแหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจั่ว สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดกลางธรรมสาคร ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องน้ำ ที่จอดรถ อาคารเก็บโบราณวัตถุ วัดกลางธรรมสาคร มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์น้อย
ชื่อ : วัดคอนสักร ที่ตั้ง : บ้านนาฮี ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ *กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกฤษฎีกา	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดคอนสักรโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดคอนสักรสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง ที่ชื่อวัดคอนสักรเพราะเป็นวัดตั้งอยู่บนเนินดินที่มีต้นสักอยู่ด้วย อีกทั้งเมื่อแรกสร้างก็ใช้ไม้สักจากเนินนี้สร้างทั้งหมด วัดนี้เคยถูกไฟไหม้ครั้งหนึ่ง ึ่งเหลือเพียงวิหารอยู่หลังหนึ่ง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก วิหาร เป็นแบบเรือสำเภา คือฐานวิหารจะโค้งแบบท้องเรือสำเภา ซึ่งเป็นศิลปะในสมัยอยุธยา หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา หน้าบันแกะสลักเป็นลายกนก กนกก้านขดไขว้ เทพพนม ยักษ์ ประดับด้วย

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
เล่ม 100 ตอนที่ 36 วันที่ 15 มีนาคม 2526	กระเจกสีขาว ทวยเชิงชายทั้งสองด้านสลักเป็นรูปพญานาค ลักษณะเสาเป็นเสาแปดเหลี่ยม หัวเสาเป็นบัวโลกิปลีซ้อน ส่วนฝาผนังด้านในและผิวเสามีภาพเรื่องชาดก และยังมีบานประตูแกะสลักไม้ลายกนก กนกผักกูด สัตว์ป่าหิมพานต์ที่งามมาก ประตูด้านหน้ามี 1 ประตู กว้าง 1.4 เมตร สูง 4.4 เมตร หนา 11.5 เซนติเมตร มีบานปิดเปิด 2 บาน บานประตูด้านหลังมี 2 ประตู เล็กกว่าประตูหน้า กว้าง 52 เซนติเมตร สูง 1.85 เมตร หนา 6 เซนติเมตร แต่ประตูทางด้านขวาถูกขโมยไปบานหนึ่ง การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดคอนสัก ใช้เส้นทางหลวงชนบทหมายเลข 1043 สามารถเดินทางได้สะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) วัดคอนสัก ตั้งอยู่ใกล้กับวัดเสาหิน วัดเจดีย์ศรีวิหาร และวัดทองลับแล สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดคอนสัก ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ที่จอดรถ ป้ายบอกทาง วัดคอนสัก มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ ได้แก่ เครื่องไม้ประดับหลังคาวิหารเริ่มผุพังตามกาลเวลา
ชื่อ : วัดใหญ่ท่าเสา ที่ตั้ง : บ้านท่าเสา ตำบลท่าเสา อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ จังหวัด อุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดใหญ่ท่าเสาปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ พระราชนิพนธ์ เอกสารการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดใหญ่ท่าเสาโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดใหญ่ท่าเสาเป็นวัดเก่าแก่ ประกอบด้วยโบสถ์ หอไตร และศาลาการเปรียญ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้เสด็จวัดนี้เมื่อปีพ.ศ. 2444 ดังพระนิพนธ์ตอนหนึ่งว่า “... ดูตลาดแล้วเลยไปดูวัดท่าเสา อยู่ริมแม่น้ำเหนือ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
*กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกฤษฎีกาเบกษาเล่มที่ 114 ตอนที่ 87ง.วันที่ 29 กันยายน 2540	ทำอิฐขึ้นไปอีก วัดนี้เก่ามาก แต่ฝีมือไม่สู้ดีนัก มีโบสถ์หลังหนึ่งผนังก่ออิฐ หลังคาเครื่องประคูด หลังคามุข ลดตั้งเตาหม้อ อย่างศาลาลูกขุน มี แปลก กว่าที่เป็นมา ก็ที่เชิงชายสลัก ที่หน้ากระดานก็คองหน้ากระดาน บัวสลักเป็นกลีบบัวกรวยเชิง พระประธานในโบสถ์เป็นพระขัดสมาธิเพชร ว่าเอาไปกรุงเทพไว้วัดเบญจมบพิตรแล้ว ยังมีหอไตรอีกหลังหนึ่ง ชั้นล่างเป็นเสา ก่อสี่เหลี่ยมมีบัวปลายเสา ข้างบนเสาไม้ฝากระดาน หลังคาเครื่องประคูด มุขลด มีเตาหม้ออย่างศาลาลูกขุนเหมือนโบสถ์ แต่ไม่ใช่สำหรับวางผึ้งเหมือนกัน ใช้กระจิงรวน แต่ตัวกลาง กับตัวหน้าเตาหม้อใหญ่กว่าตัวอื่น...” และเมื่อครั้งที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อพ .ศ. 2457 ได้เสด็จวัดนี้ด้วย ดั้งบันทึกของพระองค์ตอนหนึ่งดังนี้ “... เสด็จทอดพระเนตรวัดท่าเสา วัดนี้เป็นวัดใหญ่ มีถาวรวัตถุเป็นชั้น ๆ อยู่มาก ชนอุโบสถ ศาลาการเปรียญ ศาลาตั้งบาตร หอไตร หอระฆัง มีลวดลายสลักอย่างเก่า ๆ และช่องฟ้างาม ๆ เห็นได้ว่าเป็นวัดเก่าพอใช้ ... ครั้นเสด็จพระธรรมราชาจารย์ผู้รั้งตำแหน่งเจ้าคณะมณฑล และผู้ว่าราชการเมืองให้ช่วยกันรักษาไว้...” การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดใหญ่ท่าเสา ใช้เส้นทางถนนสำราญริน (ทางหลวงชนบทหมายเลข 1045) สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) วัดใหญ่ท่าเสา ตั้งอยู่ห่างจากโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดใหญ่ท่าเสา ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรธานี (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ป้ายบอกทาง วัดใหญ่ท่าเสา มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์น้อย
ชื่อ : วัดมหาธาตุ ที่ตั้ง : หมู่ 3 ตำบลในเมือง อำเภอ พิชัย จังหวัดอุดรธานี	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดมหาธาตุปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดใหญ่ท่าเสา โดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดนี้อยู่ทางทิศใต้ของตัวเมืองพิชัยเก่า เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของเมืองพิชัย ตั้งอยู่เหนือสถานีรถไฟพิชัยไปเล็กน้อย วัดนี้สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาประมาณ พ .ศ. 2123 เป็นวัดที่สร้างอยู่ในตัวเมืองพิชัย ตามประวัติศาสร์พระยาพิชัยดาบหัก เมื่อครั้งยังเป็นเด็กเคยอยู่ที่วัดแห่งนี้ ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกข้าศึกโอบล้อม พระยาพิชัยเป็นทหารคนหนึ่งที่ร่วมต่อสู้ตีฝ่าวงล้อมข้าศึกออกไปได้ หลังจากพระเจ้ากรุงธนบุรีกอบกู้บ้านเมืองได้แล้ว ทรงแต่งตั้งให้พระยาพิชัยดาบหักเป็นเจ้าเมืองพิชัย ภายในวัดมีวิหารโบราณที่ทางวัดได้ซ่อมแซมผนังวิหารและใช้สังกะสีมุงหลังคาวิหารไว้ ด้านหลังวิหารมีตัวหนังสือระบุมไว้ว่า สร้างประมาณก่อน พ .ศ. 2139 ใกล้กับวิหารหลังนี้มีเจดีย์เก่าองค์หนึ่ง เดิมคงเหลือแต่ฐาน แต่ทางวัดได้ซ่อมแซมใหม่เป็นแบบลังกาเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดมหาธาตุ ใช้เส้นทางหลวงชนบท หมายเลข 3116 สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร)

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	วัดมหาธาตุ ตั้งอยู่ใกล้กับเมืองพิชัยเก่า คูปราสาท ปรangk วัดเสมา และเจดีย์วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดมหาธาตุ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ วัดมหาธาตุ มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์น้อย
ชื่อ : วัดคอยแก้ว ที่ตั้ง : หมู่ 4 ตำบลแสนตอ อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ จังหวัดอุดรดิตถ์	ไม่พบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของวัดคอยแก้วในเอกสารทางวิชาการใด ๆ การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดคอยแก้ว ใช้เส้นทางหลวงชนบทหมายเลข 1105 สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) วัดคอยแก้ว ตั้งอยู่ห่างจากโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดคอยแก้ว ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา วัดคอยแก้ว มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมาก ได้แก่ โบสถ์เก่าไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ใด ๆ จึงไม่ได้รับการดูแล และถูกทิ้งร้างไว้ภายนอกโบสถ์มีวัชพืชขึ้นโดยรอบ ส่วนภายในโบสถ์เต็มไปด้วยมูลนก วัดคอยแก้ว มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์มาก ได้แก่ มีการใช้โบสถ์เก่าเป็นที่เก็บของ รวมถึงไม่ได้รับการดูแลทำความสะอาด และไม่ได้รับการซ่อมแซม

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
ชื่อ : วัดฤๅษีสำราญ ที่ตั้ง : ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดฤๅษีสำราญปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการแต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดฤๅษีสำราญโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดฤๅษีสำราญอยู่นอกตัวเมืองทุ่งยั้งทางทิศตะวันตก พบซากเจดีย์เก่า ก่อด้วยศิลาแลง แต่ดูไม่ออกว่าเป็นเจดีย์รูปแบบใด แต่คาดว่าน่าจะเก่าแก่เช่นเดียวกับวัดทองเหลือ วัดนี้เคยเป็นวัดร้างมาก่อน ต่อมาเมื่อพระภิกษุสงฆ์กลับเข้ามาจำพรรษาที่วัดนี้จนถึงปัจจุบัน การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดฤๅษีสำราญ สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) วัดฤๅษีสำราญ ตั้งอยู่ใกล้กับวัดพระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระยืนพุทธบาทยุคล และเวียงเจ้าเงาะ สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดฤๅษีสำราญ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา วัดฤๅษีสำราญ มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมาก ได้แก่ วัชพืชขึ้นปกคลุมหนาแน่น โดยไม่มีการดูแลรักษา
ชื่อ : จวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเก่า) ที่ตั้ง : ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง	ข้อมูลด้านวิชาการของจวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเก่า)ปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการแต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของจวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเก่า)โดยสังเขปมีดังต่อไปนี้บ้านพักผู้ว่าราชการจังหวัด สร้างขึ้นในสมัยพระยาวิเศษฤๅษย์ (เจริญ) ราวพ.ศ.2469-2471 ณ ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
อุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์	ลักษณะเป็นอาคารไม้ทรงปั้นหยา หลังคามุงกระเบื้อง ประมาณปีพ.ศ.2501 กระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติเงินในการซ่อมแซมอาคารเพื่อเตรียมการรับเสด็จ ฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ฯ และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ บรมราชินีนาถ ครั้งเมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ.2501 การสัญจรหรือการเข้าถึงจวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเก่า) สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) จวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเก่า) ตั้งอยู่ใกล้กับวัดท่าถนน สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในจวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเก่า) ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องน้ำ จวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเก่า) มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งทั้งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์น้อย
ชื่อ : วัดฝักราก ที่ตั้ง : 48 หมู่ 5 ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของวัด ฝักรากปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดฝักรากโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดฝักราก เดิมมีชื่อว่า วัดสุทธาราม แต่ได้เปลี่ยนเป็นชื่อวัดฝักรากเมื่อ พ .ศ. 2391 ที่ชื่อวัดฝักราก เพราะมีฝักรากเป็นเถาอยู่แถวนี้มาก วัดนี้มีวิหารขนาดกว้าง 12 เมตร ยาว 16 เมตร ที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตน โกสินทร์ตอนปลาย คือเขียนเมื่อ พ.ศ. 2466 ภาพที่เขียนมีทั้งพุทธประวัติและทศชาติ มีภาพมารผจญอยู่หลังพระประธาน

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	นอกจากนี้ยังมีโบสถ์ขนาดกว้าง 6 เมตร ยาว 9 เมตร ที่มีสิงห์ปูนปั้น 4 รูปอยู่หน้าโบสถ์ สร้างมาราว 70ปี และมีระฆังจารึกอักษรล้านนามีข้อความว่าหล่อระฆังนี้เมื่อพ.ศ.2391 การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดฝักราก สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) วัดฝักราก ตั้งอยู่ไกลจากโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดฝักรากได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา วัดฝักราก มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งทั้งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์น้อย
ชื่อ : วัดเสาหิน ที่ตั้ง : 143 ตำบลศรีพนมมาศ อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดเสาหินปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดเสาหินโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดเสาหินเดิมชื่อวัดฝายหิน เหตุที่ชื่อวัดฝายหิน เนื่องจากชาวบ้านเรียกตามลำคลองฝายหิน พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ วัดนี้ถูกตัดถนนผ่านกลางวัดเพื่อทางไปนมัสการพระแท่นศิลาอาสน์ในสมัยพระศรีพนมมาศเป็นนายอำเภอลับแล ทำให้วัดเสาหินถูกแบ่งออกเป็น 2 ฝั่ง คือ ส่วนที่เป็นโบสถ์อยู่นอกถนนทิศตะวันตก ว่านศาลาการเปรียญและกุฏิพระอยู่ทางทิศตะวันออก วัดเสาหินสร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. 2177 โบสถ์เก่าที่ตั้งอยู่ฝั่งทิศตะวันตก มีขนาดกว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ก่ออิฐถือปูน ส่วนในวิหารนั้นมีเสาหินที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติอยู่ด้านข้างพระประธาน แต่ชาวบ้านบริเวณนั้นไม่รู้ประวัติความเป็นมา เกี่ยวกับเสาหินนั้น วัดเสาหิน ตั้งอยู่ใกล้กับวัดคอนสัค วัดเจดีย์ศรีวิหาร และวัดทองลับแล สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดเสาหิน ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ วัดเสาหิน มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติปานกลาง ได้แก่ โบสถ์เก่าไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์เนื่องจากตั้งอยู่คนละฝั่งกับวัดเสาหินในปัจจุบัน มีการดูแลในระดับหนึ่ง แต่ยังเห็นร่องรอยความทรุดโทรมอยู่
ชื่อ : วัดทำดินแดง ที่ตั้ง : หมู่ 5 ตำบลไร่ฮ้อย อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดทำดินแดงปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดทำดินแดงโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดทำดินแดง สร้างเป็นวัดตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2455 มีชื่อตามชื่อหมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านนี้มีทำนน้ำที่มีดินเป็นสีแดง จึงเรียกว่า “ทำดินแดง” พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบมีแม่น้ำน่านผ่านทางทิศตะวันตก มีถนนผ่านทางทิศตะวันออก ภายในวัดมีโบสถ์เก่าสร้างประมาณ พ.ศ.2471 และศาลาการเปรียญสร้างประมาณ พ.ศ.2490 การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดทำดินแดง ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1204 สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซด์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) วัดทำดินแดง ตั้งอยู่ใกล้กับวัดคอนสัค วัดเจดีย์ศรีวิหาร และเสาหิน

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดทำดินแดงได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ วัดทำดินแดง มีความเสี่ยงต่อ การเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมากได้แก่ โบสถ์เก่าไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ใด ๆ จึงไม่ได้รับการดูแล และถูกทิ้งร้างไว้ ภายนอกโบสถ์มีวัชพืชขึ้นโดยรอบ และภายในโบสถ์เต็มไปด้วยมูลนก วัดทำดินแดง มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ มาก ได้แก่ มีการใช้โบสถ์เก่าเก็บของที่ไม่ได้ใช้งานรวมถึงไม่ได้รับการดูแลทำความสะอาด และไม่ได้รับการซ่อมแซม
ชื่อ : ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ที่ตั้ง : บ้านถ้ำดิน ตำบลบ่อทอง อำเภอกองแสนขัน จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของภาพเขียนสีผาเขาตาพรหมปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของภาพเขียนสีผาเขาตาพรหมโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ แหล่งโบราณคดีผาเขาตาพรหม เป็นแหล่งภาพเขียนสีเป็นแห่งแรกในจังหวัดอุดรดิตถ์ ภาพเขียนสีอยู่ที่บริเวณเพิงผา ขนาดกว้างประมาณ 1 เมตร ยาวประมาณ 1.5 เมตร ภาพเขียนด้วยสีแดง มีลักษณะเป็นภาพวาดลายเส้น โครงภายนอกเขียนเป็นรูปสัญลักษณ์ประกอบด้วยภาพเขียนคล้ายรูปคน รูปทรงเรขาคณิต เป็นรูปวงกลม เส้นโค้ง รูปจุดไข่ปลาคล้ายรวงข้าวและอื่น ๆ ซึ่งเปรียบเทียบกับภาพเขียนสีที่แหล่งโบราณคดีบ้านผือ จ.อุดรธานีแล้วพบว่าอยู่ร่วมสมัยเดียวกันคือยุคโลหะ สันนิษฐานได้ว่ากลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันไม่มากนักอยู่กับกลุ่มคนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเคยอาศัยอยู่ โดยพิจารณาจากภาพเขียนสีที่ผนังถ้ำและวัฒนธรรมสำริดที่คงจะมีการ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	แลกเปลี่ยนและถ่ายทอดถึงกันได้ เพราะมีเส้นทางติดต่อถึงกันระหว่างชุมชนทั้งสอง การสัญจรหรือการเข้าถึงภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม สามารถเดินทางไปยังบริเวณใกล้เคียงกับแหล่ง ด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) แต่จะสามารถเข้าถึงแหล่งซึ่งอยู่ในป่าได้ด้วยการเดินเท้า ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ตั้งอยู่ใกล้กับถ้ำกระตูดอก เขาหน้าผาตั้ง สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ได้แก่ ถนน ป้ายบอกทาง ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมากได้แก่ ทางขึ้นไปบริเวณแหล่งเป็นป่ารกทึบ ไม่สามารถขึ้นไปได้ รวมถึงไม่มีคนดูแลรักษาแหล่ง
ชื่อ : ม่อนอารักษ์ ที่ตั้ง : ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของม่อนอารักษ์ปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของม่อนอารักษ์โดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ พระขวัญชัย ชันดิษฐ์โม เจ้าสำนักสงฆ์ม่อนอารักษ์ ได้กล่าวว่าขณะกำลังปรับพื้นที่เพื่อจัดสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่บนยอดเขาที่ตั้งสำนักสงฆ์ ปรากฏว่าได้พบขวานหิน ขวานสำริด เครื่องมือหิน ลูกปัดหิน จักรหิน กำไลหิน และเศษภาชนะดินเผา ภายหลังเจ้าหน้าที่หน่วยศิลปากรสันนิษฐานว่า เนื่องจากสถานที่ค้นพบโบราณวัตถุแห่งนี้มีลักษณะเป็นเนินสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 116 เมตร โบราณวัตถุพบอยู่ลึกจากระดับผิวดิน 1.2 เมตร ร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีถูกทำลายไปจนเกือบหมด จึงไม่สามารถสันนิษฐานลักษณะภูมิประเทศเดิมได้ แต่สันนิษฐาน

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ในเบื้องต้นได้ว่าเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุประมาณ 1,200-2,000 ปี มาแล้ว เมื่อเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจี้ว และถ้ำกระดุก เขาผาตั้ง พบโบราณวัตถุแบบเดียวกัน ส่วนสภาพของแหล่งโบราณคดีมีลักษณะเป็นเนินเขาไม่สูงมาก โดยมีคลองแม่พร่องไหลผ่านทางด้านทิศเหนือ อาจทำให้เนินเขาแห่งนี้ถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวของกลุ่มคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีสังคมแบบเร่ร่อน หาชของป่าล่าสัตว์ และระยะต่อมาอาจเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวของกลุ่มชนสมัยประวัติศาสตร์ที่มีการใช้ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง การสัญจรหรือการเข้าถึงม่อนอารักษ์ สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) ม่อนอารักษ์ ตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในม่อนอารักษ์ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ม่อนอารักษ์ มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์มาก ได้แก่ มีการไถปรับพื้นที่เพื่อสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการทำลายหลักฐานทางโบราณคดีที่ยังคงอยู่ใต้ดิน
ชื่อ : ถ้ำกระดุก เขาหน้าผาตั้ง ที่ตั้ง : บ้านถ้ำดิน ตำบลบ่อทอง อำเภอกองแสนขัน จังหวัดอุดรดิตถ์	ถ้ำกระดุก เขาหน้าผาตั้ง เป็นโบราณสถานที่มีข้อมูลปริมาณน้อยมาก ทราบเพียงว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่พบโครงกระดูกมนุษย์และใบหอกสำริดจำนวน 3 ชิ้น การสัญจรหรือการเข้าถึงถ้ำกระดุก เขาหน้าผาตั้ง สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล)

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ถ้ากระดูก เขาหน้าผาตั้ง ตั้งอยู่ใกล้กับภาพเขียนสีผาเขาตาพรหมถึงอำนวยความสะดวกขึ้นพื้นฐานภายในถ้ำ กระดูก เขาหน้าผาตั้ง ได้แก่ ถนน ถ้ากระดูก เขาหน้าผาตั้ง มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมากได้แก่ ทางขึ้นไปบริเวณแหล่งเป็นป่ารกทึบ ไม่สามารถขึ้นไปได้ รวมถึงไม่มีคนดูแลรักษาแหล่ง
ชื่อ : วัดทองเหลือ ที่ตั้ง : หมู่ 6 ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดทองเหลือปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดทองเหลือโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดทองเหลือตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองทุ่งยั้ง คือ อยู่ระหว่างตัวเมืองทุ่งยั้งกับตัวเมืองอุดรดิตถ์ในปัจจุบัน และอยู่ริมถนนจากตัวเมืองอุดรดิตถ์ไปยังตัว เมืองทุ่งยั้ง วัดนี้มีโบราณสถานที่เก่าแก่ คือ ซากฐานเจดีย์ศิลาแลง สีเหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้น ลักษณะคล้ายฐานเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือทรงดอกบัวตูมสมัยสุโขทัย ใกล้กับซากศิลาแลงนี้มีเนินดินที่สังเกตเห็นศิลาแลงอยู่บ้าง อาจเป็นฐานวิหารมาก่อนก็ได้ และยังมีเนินดินอีก กแห่งหนึ่งเข้าใจว่าเป็นฐานโบสถ์ เพราะยังมีซากใบเสมาหินเหลืออยู่บ้าง นอกจากนี้บริเวณวัดยังพบบ่อน้ำก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่อีกบ่อหนึ่งด้วย (บ่อถูกรื้อไป ไม่มีให้เห็นแล้วในปัจจุบัน) จึงสันนิษฐานได้ว่าวัดทองเหลือเป็นวัดเก่าแก่ที่อยู่คู่กับเมืองทุ่งยั้งอย่างแน่นอน การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดทองเหลือใช้เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 102 สามารถเดินทางสะดวกด้วย

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) วัดทองเหลือ ตั้งอยู่ใกล้กับวัดบรมธาตุทุ่งยั้ง เวียงเจ้าเงาะ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ และวัดพระยืนพุทธ บาทยุคลสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดทองเหลือ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ วัดทองเหลือ มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติปานกลาง ได้แก่ มีวัชพืชขึ้นบนฐานเจดีย์
ชื่อ : ม่อนจำศีล ที่ตั้ง : ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของม่อนจำศีลปรากฏอยู่ในเอกสาร ทางวิชาการ พระราชนิพนธ์ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของม่อนจำศีลโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ ม่อนจำศีล เป็นสถานที่ที่เจ้าฟ้าฮ่มกุมาร เจ้าเมืองลับแลองค์แรก (พ.ศ.1513) ใช้เป็นที่บำเพ็ญศีลภาวนา และเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2444 (ร.ศ.120) ใช้สถานที่นี้เป็นพลับพลารับเสด็จรัชกาลที่ 5 ในคราวเสด็จประพาสเมืองลับแล รวมถึงเคยเป็นสถานที่ตั้งของที่ทำการเมืองลับแล เมื่อปีพ .ศ.2450 รัชกาลที่ 6 ได้เสด็จเมืองลับแล และได้พระราชนิพนธ์ ไว้ดังนี้ “ข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวเมืองลับแล ออกจากที่พักที่อุดรดิตถ์แล้วได้เลยไปที่ เขาม่อนจำศีล บนยอดเขานี้แลดูเห็นแผ่นดินโดยรอบได้ไกล มีทุ่งนาไปจนสุดสายตา แลเห็นเขาเป็นทิวเทือก ซ้อนสลับเป็นชั้นราวกับกำแพง น่าดูหนักหนา ...” การสัญจรหรือการเข้าถึงม่อนจำศีล สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์)

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) ม่อนจำศีล ตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในม่อนจำศีล ได้แก่ ถนน ป้ายให้ความรู้ ม่อนจำศีล มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์ปานกลาง คือ ไม่มีคนดูแลรักษาบริเวณโบราณสถาน
ชื่อ : เจดีย์ วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย ที่ตั้ง : ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลของเจดีย์ วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย ไม่ปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ การสัญจรหรือการเข้าถึงเจดีย์ วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) เจดีย์ วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย ตั้งอยู่ใกล้กับวัดมหาธาตุ สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในเจดีย์ วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน เจดีย์ วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์มาก ได้แก่ แม่ค้าพ่อค้าใช้พื้นที่รอบวิหารเป็นที่วางของ และจอดรถมอเตอร์ไซค์
ชื่อ : วัดเอกา ที่ตั้ง : บ้านปากคลอง ตำบลคอรุม	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดเอกาปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ พระราชนิพนธ์ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดเอกาโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์	วัดเอกา ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาตอนที่พม่ายกทัพมาตีเมืองพิชัย ได้ตั้งค่ายอยู่ที่วัดเอกา ปัจจุบันยังมีซากเสาศิลาแลง ซึ่งคงเสาชองโบสถ์หรือวิหารมาก่อน การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดเอกา สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) และขนาดใหญ่ (รถโดยสาร) วัดเอกา ตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานแห่งอื่นถึงอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดเอกา ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน วัดเอกา มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมาก ได้แก่ มีวัชพืชขึ้นปกคลุม วัดเอกา มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์มาก ได้แก่ มีการลักลอบขุดหลายครั้ง มีการเคลื่อนย้ายชิ้นส่วนศิลาแลง และไม่มีการดูแลรักษา
ชื่อ : วัดเสมา ที่ตั้ง : ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ *กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดเสมาปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ พระราชนิพนธ์ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดเสมาโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดเสมา เป็นวัดร้างอยู่ นอกเมืองพิชัยไปทางทิศเหนือ มีซากวิหารและเจดีย์สามแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง ตอนหนึ่งว่า “... แต่นอกกำแพงเมืองออกไปทางทิศเหนือ และไม่ห่างจากกำแพงนัก มีวัดที่ชาวเมืองพิชัยนับถือ เป็นวัดสำคัญแห่งหนึ่ง เรียกว่า วัดเสมา การ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ก่อสร้างในที่นี้ดูอยู่ข้างจะมั่นคง ใช้ศิลาแลงเป็นพื้น แต่มีอิฐปูนอยู่บ้าง มีวิหารแคบ ๆ สูง ๆ อยู่หลังนี้ ฐาน 5 วา 2 ศอก สี่เหลี่ยมมีวิหารยาวต่อออกมาข้างหน้าทางทิศตะวันออก เข้าใจว่าคงจะวางแบบอย่างวัดศรีชุมหรือวัดสระประทุม นั้นเอง วัดนี้ที่นับถือกันว่าเป็นวัดสำคัญ เพราะขุดกรุได้พระพิมพ์ตะกั่ว เป็นรูปพระยืนและพระลีลา ...” การสัญจรหรือการเข้าถึง วัดเสมา สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และ ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) แต่ต้องเดินต่อเข้าไปบริเวณโบราณสถาน วัดเสมาตั้งอยู่ใกล้กับเมืองเก่าพิชัยสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดเสมาได้แก่ ถนน วัดเสมามีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมาก ได้แก่ มีวัชพืชขึ้นปกคลุม
ชื่อ : คูปราสาท ที่ตั้ง : ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ *กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกฤษฎีกาเบกษา เล่ม 52 หน้า 3716 วันที่ 8 มีนาคม 2478	ข้อมูลด้านวิชาการของคูปราสาทปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ พระราชานิพนธ์ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของคูปราสาทโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ คูปราสาทเป็นเนินดิน ที่อยู่ติดกับกำแพงเมืองพิชัยด้านทิศใต้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชานิพนธ์ไว้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง ตอนหนึ่งว่า “...ภายในเมืองพิชัยเก่าในกาลบัดนี้ รกเป็นพงเสียมมาก แต่นายอำเภอได้จัดทางไว้ให้ไปดูสถานที่ต่าง ๆ ได้บ้าง ที่ได้ไปดูแรกคือที่ราษฎรเรียกว่า คูปราสาท คูนี้ขุดยาวขึ้นเข้าไปกลางเมืองจากกำแพงด้านใต้มีเป็นคันดิน อยู่ทั้งสองฟากคู คูนั้นตรงข้ามไปจนเกือบถึงกลางเมืองจึงไปเลี้ยววกกองดินสูงอันหนึ่ง ซึ่งนิยมกันว่าเป็นตัวปราสาท บนเนินนี้ตรวจดูเห็นก้อนศิลาแลงตัดเป็นรูปแปดเหลี่ยมกองอยู่เกลื่อนกลาด

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	แต่พอเข้าใจว่าเป็นก้อนที่ใช้ก่อเสา บนนั้นมีกองดินข่ม ๆ ซึ่งคุ้ยคุ้ยได้อิฐ จึงเดาว่าคงเป็นฐานตั้งพระ และบนเนินนี้คงจะเป็นวิหารอยู่ ในคูที่ริมเนินยังมีน้ำขังอยู่ ถามได้ว่าตอนเดือน 5 น้ำจึงจะแห้งหมด จึงสันนิษฐานว่าเดิมคลองนี้คงจะไปต่อกับลำธารอะไรสักอันหนึ่ง ส่วนเนินที่เรียกว่าปราสาทนั้น ข้าพเจ้าสงสัยว่าคงไม่ใช่ปราสาท คงเป็นวัด แต่วังหรือที่อยู่ของเจ้าเมืองอาจจะอยู่ริม ๆ นั้น และคลองนั้นอาจจะขุดเข้ามาสำหรับให้มีน้ำใช้เล่นในสวน เหมือนอย่างที่ตั้งในเมืองสวรรค์โลกนั้นก็เป็นที่...” การสัญจรหรือการเข้าถึงคูปราสาท สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) คูปราสาทตั้งอยู่ใกล้กับเมืองเก่าพิชัย สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในคูปราสาทได้แก่ ถนน คูปราสาทมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติมาก ได้แก่ มีวัชพืชขึ้นปกคลุม
ชื่อ : วัดทองลับแล ที่ตั้ง : หมู่ 10 ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์	ไม่พบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของวัดคอยแก้วในเอกสารทางวิชาการใด ๆ การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดทองลับแลใช้เส้นทางหลวงชนบทหมายเลข 7053 สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) วัดทองลับแล ตั้งอยู่ใกล้กับวัดเจติยคีรีวิหาร วัดคอนสัก และวัดเสาหิน

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดท้องถื่นได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ห้องสุขา ถนน วัดท้องถื่น มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ ได้แก่ มีร่องรอยแตกร้าวบริเวณผนังวิหาร
ชื่อ : วัดดอนแก้ว ที่ตั้ง : หมู่ 10 บ้านนอกด่าน ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์	ข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานแห่งนี้มีปริมาณน้อยมาก สร้างประมาณปีพ.ศ. 2415 การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดดอนแก้ว สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) วัดดอนแก้วตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานแห่งอื่นสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัด ดอนแก้วได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน วัดดอนแก้วมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ ได้แก่ มีวัชพืชขึ้นปกคลุม
ชื่อ : วัดวังหมู ที่ตั้ง : ตำบลหาดกรวด อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดวังหมูปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดวังหมูโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดวังหมู ตั้งอยู่บนที่ราบใกล้แม่น้ำน่าน สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ.1700 ตามะเบียนวัด มีอุโบสถกว้าง 7.5 เมตร ยาว 12 เมตร มีลักษณะรูปทรงคล้ายเรือสำเภา การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดวังหมู สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	ขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) วัดวังหมุดตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดวังหมุด ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ป้ายให้ความรู้ วัดวังหมุดมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งน้อย
ชื่อ : วัดบ้านแก่งไต้ ที่ตั้ง : ตำบลบ้านแก่ง อำเภอดงเจริญ จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของวัดบ้านแก่งไต้ปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของวัดบ้านแก่งไต้โดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ วัดนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านด้านทิศตะวันออก นายวารินทร์ ศิริเจริญ ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งพระยาพิชัยดาบหักยังเป็นเด็ก อายุประมาณ 13 ปี ได้เดินทางจากเมืองพิชัยมาฝึกมวยที่บ้านแก่งกับครูเที่ยงเป็นเวลา 1 ปี โดยใช้บริเวณวัดบ้านแก่งไต้เป็นสนามฝึกมวย ต่อมาได้ไปรับราชการกับพระยาตาก แสดงว่าวัดนี้น่าจะสร้างมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ 2 โบสถ์ของวัดเดิมมีผนังเป็นไม้ หน้าบันประดับด้วยกระจก การสัญจรหรือการเข้าถึงวัดบ้านแก่งไต้ สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซด์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) วัดบ้านแก่งไต้ตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในวัดบ้านแก่งไต้ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ห้องสุขา ถนน วัดบ้านแก่งไต้มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่ง ได้แก่ มีการสร้างวิหารใหม่ทับวิหารเก่า ทำให้ไม่

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	เห็นลักษณะของโบสถ์ดั้งเดิม
ชื่อ : ปางต้นผึ้ง ที่ตั้ง : ตำบลปางต้นผึ้ง อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของแหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้งปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของแหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้งโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ แหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ ตั้งอยู่เหนือสถานีรถไฟ ปางต้นผึ้งประมาณ 500 – 800 เมตร พบโบราณวัตถุประเภท ลูกปัดหิน มีดสำริด ขวานสำริด ลูกปัดสำริด และกระดูก นอกจากนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินหยาบ จากการตรวจสอบคาดว่าจะเป็โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ปัจจุบันคนในพื้นที่ไม่มีใครทราบตำแหน่งของแหล่งที่แน่ชัด ทราบเพียงว่ามีการพบโบราณวัตถุบริเวณวัดปางต้นผึ้ง แต่ปัจจุบันไม่มีการพบโบราณวัตถุใด ๆ แล้ว การสัญจรหรือการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้ง สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) แต่ปัจจุบันไม่สามารถระบุตำแหน่งของแหล่งอย่างชัดเจนได้ แหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้งตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในแหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้งได้แก่ ถนน แหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้งมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่ง ได้แก่ ไม่มีการดูแลรักษาแหล่ง คนในชุมชนไม่สามารถระบุตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีได้
ชื่อ : บ้านบึงวังจี้ว	ข้อมูลด้านวิชาการของแหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจี้วปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ แต่มีปริมาณน้อย ซึ่ง

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
ที่ตั้ง : บ้านบึงวังจี้ว ตำบลป่าเซ่า อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ จังหวัด อุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของแหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจี้วโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ แหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจี้ว มีลักษณะเป็นเนินดินเตี้ย ๆ เมื่อขุดลึกลงไปประมาณ 1.5 เมตร พบกระดูกมนุษย์จำนวน 2 โครง ขวานหินขัด 5 เล่ม เศษภาชนะดินเผา กำไลหิน เปลือกหอย และกระดูกสัตว์ฝังร่วมกันอยู่ ลักษณะของการฝังศพโดยมีภาชนะดินเผาฝังรวมอยู่ด้วยนี้ มักพบทั่วไปในแหล่งโบราณคดีสมัยหินใหม่-สมัยโลหะในประเทศไทย ซึ่งแสดงถึงการรู้จักการทำเกษตรกรรมและมีประเพณีการฝังศพแล้ว การสัญจรหรือการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจี้ว สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) แต่ปัจจุบันไม่สามารถระบุตำแหน่งของแหล่งอย่างชัดเจนได้ แหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจี้วตั้งอยู่ใกล้กับวัดกลางธรรมสาคร และวัดท่าถนนสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในแหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจี้วได้แก่ ถนน แหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจี้วมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่ง ได้แก่ ไม่มีการดูแลรักษาแหล่ง และคนในชุมชนไม่สามารถระบุตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีได้
ชื่อ : แหล่งโบราณคดีวังแพวน ที่ตั้ง : หมู่ 4 ตำบลผาเลือด อำเภอท่าปลา จังหวัดอุดรดิตถ์	ข้อมูลด้านวิชาการของแหล่งโบราณคดีวังแพวนปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของแหล่งโบราณคดีวังแพวนโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ โบราณวัตถุที่พบได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะทำจากหินกรวดแม่น้ำ เศษภาชนะดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
	และสมัยประวัติศาสตร์ เครื่องถ้วยลายครามจีน เศษไหเคลือบสีน้ำตาล มีการสันนิษฐานว่าบริเวณแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ น่าจะเคยเป็นที่พักอาศัยชั่วคราวของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ 2 กลุ่ม คือกลุ่มคนในระบบสังคมแบบหาของป่า ล่าสัตว์ เนื่องจากพบเครื่องมือหินก่อนข้างจะเก่าแก่ และกลุ่มคนที่รู้จักการทำภาชนะดินเผาใช้ นอกจากนี้ แหล่งโบราณคดีวังแพวน น่าจะเคยเป็นแหล่งที่พักค้างแรมของผู้ที่เดินทางโดยเรือ แพ หรือเดินเท้าขึ้นล่องระหว่างอุดรดิตถ์ กับเมืองน่านในสมัยประวัติศาสตร์ พบหลักฐานประเภทเครื่องเคลือบจีนอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 22-23 แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าบริเวณพื้นที่นี้ไม่พบหลักฐานของกลุ่มคนในระบบสังคมกสิกรรมที่ใช้เครื่องมือหินขัดและโลหะ การสัญจรหรือการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีวังแพวน สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะทั้งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) แต่ปัจจุบันไม่สามารถระบุตำแหน่งของแหล่งอย่างชัดเจนได้ แหล่งโบราณคดีวังแพวนตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งโบราณคดีแก่งตาน สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในแหล่งโบราณคดีวังแพวน ได้แก่ ถนน แหล่งโบราณคดีวังแพวนมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่ง ได้แก่ ไม่มีการดูแลรักษาแหล่ง และคนในชุมชนไม่สามารถระบุตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีได้
ชื่อ : แหล่งโบราณคดีแก่งตาน	ข้อมูลด้านวิชาการของแหล่งโบราณคดีแก่งตานปรากฏอยู่ในเอกสารทางวิชาการ ซึ่งข้อมูลด้านวิชาการของ

ตารางที่ 6 ตารางประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ต่อ)

โบราณสถาน	ผลการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน
ที่ตั้ง : หมู่ 2 ตำบลผาเลือด อำเภอท่าปลา จังหวัดอุดรดิตถ์	แหล่งโบราณคดีแก่งตานโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้ แหล่งโบราณคดีแก่งตานอยู่ไม่ไกลจากแหล่งโบราณคดีวังแพวนมากนัก และยังเป็นบริเวณที่มีเกาะแก่งขนาดใหญ่ในลำน้ำน่าน ซึ่งเป็นบริเวณเหมาะสมสำหรับการพักอาศัยชั่วคราว เพื่อการหาปลา โดยกลุ่มคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่รู้จักการทำภาชนะดินเผาและขวานหินขัดใช้แล้ว นั่นก็คือกลุ่มคนในระบบเกษตรกรรม หรือสมัยหินใหม่ และจากการพบเศษเครื่องเคลือบลายครามจีน อาจสันนิษฐานได้ว่าบริเวณแหล่งโบราณคดีแก่งตานน่าจะเป็นแหล่งที่พักค้างแรมชั่วคราวของผู้เดินทางโดยเรือ แพ หรือเดินเท้า ในราวพุทธศตวรรษที่ 22 – 23 ด้วย นอกจากนี้ยังพบแนวชั้นทับถมของถ่านไม้และเถาถ่านเป็นแนวยาวตามริมฝั่ง ซึ่งน่าจะเกิดจากการกระทำของมนุษย์ แต่ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีร่วมด้วย การสัญจรหรือการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีแก่งตาน สามารถเดินทางสะดวกด้วยยานพาหนะที่ ึ่งขนาดเล็ก (มอเตอร์ไซค์) และขนาดกลาง (รถยนต์ส่วนบุคคล) แต่ปัจจุบันไม่สามารถระบุตำแหน่งของแหล่งอย่างชัดเจนได้ แหล่งโบราณคดีแก่งตานตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งโบราณคดีวังแพวน สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานภายในแหล่งโบราณคดีแก่งตานได้แก่ ถนน แหล่งโบราณคดีแก่งตานมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่ง ได้แก่ ไม่มีการดูแลรักษาแหล่ง และคนในชุมชนไม่สามารถระบุตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีได้

ส่วนที่ 3 ปัญหาและแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

จากการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ตาราง 6) ผู้วิจัยนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการวิเคราะห์แบ่งประเภทโบราณสถานตามสภาพปัญหาที่พบ เพื่อที่จะสามารถเสนอแนวทางการจัดการโบราณสถานตามสภาพปัญหา และเนื่องจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์นั้นมีหลายลักษณะ แนวทางการจัดการโบราณสถานที่เหมาะสมนั้นจึงมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสภาพปัญหา รวมถึงแตกต่างกันตามอำนาจหน้าที่ของแต่ละองค์กรที่มีส่วนร่วมในการจัดการด้วย ซึ่งสภาพทางกายภาพของโบราณสถานที่เป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

โบราณสถานกลุ่มที่ 1 โบราณสถานที่ขาดการสนับสนุนและพัฒนาด้านการศึกษาและวิชาการ

โบราณสถานกลุ่มที่ 2 โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านการเข้าถึงแหล่ง

โบราณสถานกลุ่มที่ 3 โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน

โบราณสถานกลุ่มที่ 4 โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ

โบราณสถานกลุ่มที่ 5 โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์

โบราณสถานกลุ่มที่ 1 โบราณสถานที่ขาดการสนับสนุนและพัฒนาด้านการศึกษาและวิชาการ คือโบราณสถานที่ไม่มีผู้ทำการศึกษาค้นคว้า หรือเคยมีการศึกษาค้นคว้าเพียงเบื้องต้น และไม่มีการศึกษาเพิ่มเติมจากเดิม ทำให้ข้อมูลทางวิชาการของโบราณสถานนั้น ๆ มีในปริมาณน้อย และไม่ครบถ้วน ส่งผลให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางวิชาการของโบราณสถานได้อย่างเต็มที่ ซึ่งโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ขาดการสนับสนุนและพัฒนาด้านการศึกษาและวิชาการ ได้แก่

วัดกลางธรรมสาคร วัดคอนสัก วัดมหาธาตุ วัดใหญ่ท่าเสา วัดดอยแก้ว วัดถายี่ตำราญ วัดฝักราถ วัดเสาหิน วัดท่าดินแดง ม่อนอารักษ์ วัดทองเหลือ เจดีย์วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย วัดเอกรา วัดเสมา วัดทองลับแล วัดคอนแก้ว วัดวังหมู วัดบ้านแก่งใต้

ในส่วนของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์
ค่อนข้างมากแต่ขาดการสนับสนุนและพัฒนาทางการศึกษาและวิชาการ ได้แก่

1. แหล่งโบราณคดีเวียงเจ้าเงาะ ถือเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงสุโขทัย แต่ยังไม่มีการสำรวจขุดค้นเพื่อการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น
2. เมืองเก่าพิชัย ถือเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา แต่ยังไม่มีการสำรวจขุดค้นเพื่อการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น
3. ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม เป็นแหล่งภาพเขียนสีเป็นแห่งแรกในจังหวัดอุดรดิตถ์ แต่ยังไม่มีการสำรวจขุดค้นเพื่อการศึกษาเพิ่มเติม
4. ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่มีการขุดค้นเพื่อการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น
5. แหล่งโบราณคดีปางด้นผึ้ง เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่มีการขุดค้นเพื่อการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น รวมถึงปัจจุบันคนในพื้นที่ไม่มีใครทราบตำแหน่งของแหล่งที่แน่ชัดแล้ว
6. แหล่งโบราณคดี บ้านบุงวังจี้ว เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงการรู้จักการทำเกษตรกรรมและมีประเพณีการฝังศพ แต่ยังไม่มีการขุดค้นเพื่อการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น
7. แหล่งโบราณคดีวังแพวน เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่มีการขุดค้นเพื่อการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น
8. แหล่งโบราณคดีแก่งตาน เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่มีการขุดค้นเพื่อการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น

ตารางที่ 7 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาการสนับสนุนและพัฒนาการเรียนการสอนและวิชาการ

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
1. เสริมสร้าง ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิติ	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นภาคประชาชน 4. พระภิกษุสงฆ์ 5. คนในชุมชน 6. นักเรียน, นักศึกษา 7. ประชาชนทั่วไป	1. สร้างความรู้ความเข้าใจ ร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เกี่ยวกับข้อมูล ทางวิชาการและการศึกษาของโบราณสถาน แต่ละแห่งในจังหวัดอุดรดิติ รวมถึงสร้าง ความเข้าใจและความ ตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญ และประโยชน์ของโบราณสถาน ผ่านกิจกรรมพื้นฐานสำหรับให้ความรู้ที่สามารถดำเนินการได้ในระดับจังหวัด หรือภายในชุมชน ได้แก่ 1.1 จัดทำโครงการหรือกิจกรรมการจัดประชุม จัดสัมมนา หรือจัดเสวนา โดยให้คนในชุมชนท้องถิ่นและประชาชนทั่วไป มีส่วนร่วมเสนอความเห็นและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ เช่น ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น ประวัติ โบราณสถานแต่ละแห่งในท้องถิ่น การดูแลรักษาโบราณสถานในท้องถิ่น ฯลฯ ☐ 1.2 จัดทำโครงการหรือกิจกรรมการทำสื่อประชาสัมพันธ์ สื่อ อยแพรความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานในท้องถิ่น 1.3 จัดทำโครงการปรับปรุงป้ายสื่อความหมายโบราณสถานในท้องถิ่น 1.4 จัดทำโครงการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างท้องถิ่นในด้าน การดูแลโบราณสถาน

ตารางที่ 7 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาตราการสนับสนุนและพัฒนาการเรียนการสอนและวิชาการ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		1.5 จัดทำโครงการสร้างเครือข่ายฐานข้อมูลและแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านการดูแลรักษาโบราณสถานระหว่างท้องถิ่น 1.6 จัดตั้งชมรม หรือกลุ่มสมาชิกเพื่อดูแลรักษาโบราณสถาน โดยอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชน โดยกิจกรรมทั้งหมด ควรเน้นเนื้อหา ที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น ความรู้เรื่องโบราณสถาน ในแต่ละท้องถิ่น วิธีการดูแลรักษาโบราณสถานเบื้องต้นที่ประชาชนสามารถดำเนินการได้ เป็นต้น โดยการเชิญ ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานภาครัฐและผู้ทรงคุณวุฒิภายในท้องถิ่นมาเป็นผู้ให้ความรู้ร่วมกัน
2. ดำเนิน การเก็บข้อมูลโบราณสถานเพิ่มเติม	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. พระภิกษุสงฆ์	1. กระบวนการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานนั้น จะได้มาจากกระบวนการต่าง ๆ ได้แก่ การสำรวจ การสัมภาษณ์ การขุดค้น การขุดแต่ง ซึ่งต้องใช้บุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญและมีความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในการดำเนินการเก็บข้อมูล ซึ่งทางภาครัฐควรชักชวน คนในชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน เพื่อให้พวกเขาเรียนรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณสถานในท้องถิ่นของตนเอง

ตารางที่ 7 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาการสนับสนุนและพัฒนาการเรียนการสอนและวิชาการ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
	5. คนในชุมชน 6. นักเรียน,นักศึกษา 7. ประชาชนทั่วไป	2. นำหลักฐานที่ได้ทั้งหมด ทั้งของเดิมและของใหม่ มาทำการวิเคราะห์ เพื่อให้ได้มาซึ่งเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ อายุสมัย ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ฯลฯ เพิ่มมากขึ้น
3. เผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการ ผู้สาธารณะชน	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 4. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 5. พระภิกษุสงฆ์ 6. คนในชุมชน 7. นักเรียน,นักศึกษา 8. ประชาชนทั่วไป	1. จัดสัมมนาทางวิชาการ และจัดสัมมนาภายในชุมชนเพื่อเผยแพร่ความรู้ และข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถาน โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงผู้ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จากหน่วยงานราชการหรือเอกชนมาร่วมดำเนินการสัมมนา ซึ่งการสัมมนา ควรเปิดกว้างให้แก่ บุคคลภายนอกที่สนใจและ ประชาชน ในพื้นที่เข้าร่วม สัมมนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณสถานด้านต่าง ๆ ซึ่งจะ ทำให้ ประชาชน ทั่วไปและชุมชนให้ ความสำคัญ เกิดความรู้สึกรัก และหวงแหนโบราณสถานเหล่านั้น และเพื่ อเป็น พื้นฐานในการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน รวมถึงเพื่อให้ คนในชุมชนได้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการรับรู้ถึงประวัติศาสตร์ และคุณค่า ของโบราณสถานในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อที่จะสามารถนำความรู้ไปเผยแพร่ต่อ ให้แก่คนในชุมชนและเยาวชนรุ่นหลังต่อไปได้3.2 จัดทำแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น หรือ

ตารางที่ 7 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาการสนับสนุนและพัฒนาการเรียนการสอนและวิชาการ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		จัดทำศูนย์ข้อมูลประจำท้องถิ่นที่รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับประวัติ ความ เป็นมา และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงจัดทำสื่อเพื่อการศึกษาและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับ โบราณสถาน และประวัติ ความเป็นมาของท้องถิ่น เช่น หนังสือ วีดิทัศน์ การเผยแพร่ วิทยุชุมชน การจัดทำเว็บไซต์ เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยว โดยการจัดพิมพ์เอกสารให้ข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถาน หรือ การจัดทำเอกสารนำเที่ยวในท้องถิ่น อาจทำในรูปแบบของแผ่นพับหรือรูปเล่ม แล้วแต่ความเหมาะสม
4. จัดตั้งศูนย์รวบรวมข้อมูล และจัดทำฐานข้อมูล โบราณสถาน	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น	1. ควรมีหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการประสานงานเก็บรวบรวม ข้อมูลและเผยแพร่ รวมทั้งมีระบบจัดเก็บข้อมูลที่มีมาตรฐาน เพื่อการสืบค้น ศึกษา ค้นคว้าได้อย่างกว้างขวาง ครบถ้วน และมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันปริมาณ ข้อมูลโบราณสถานมีอยู่เป็นจำนวนมาก หากเก็บรักษาอยู่ในรูปของเอกสารจะมีอายุ การใช้งานได้ระยะเวลาไม่นาน และเป็นการใช้ทรัพยากรที่สิ้นเปลือง ยากต่อการ จัดเก็บและบำรุงรักษา รวมถึงสามารถให้บริการได้ในวงจำกัด ดังนั้นควรนำข้อมูลที่มี อยู่และข้อมูลใหม่มาปรับปรุงให้อยู่ในรูปของข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่ง

ตารางที่ 7 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาตราการสนับสนุนและพัฒนาการเรียนการสอนและวิชาการ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		สามารถเก็บข้อมูลได้ในปริมาณมาก ประมวลผลได้รวดเร็ว เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการอย่างสะดวก สามารถเผยแพร่ได้ในวงกว้างมากขึ้น การจัดตั้งศูนย์รวบรวมข้อมูลและจัดทำฐานข้อมูลโบราณสถานนั้น จะเป็นแหล่งความรู้ทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าแก่ประชาชนทั่วไป และสะดวกต่อการนำข้อมูลที่มีนั้น ไปต่อยอดในการวิจัยหรือการวางแผนการอนุรักษ์และพัฒนาต่อไปได้ในอนาคต
5. บรรจุการเรียนการสอน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กระทรวงศึกษาธิการ 2. สถาบันการศึกษา 3.องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. อาจารย์ 5. นักเรียน,นักศึกษา	1. ควรมีการส่งเสริมการจัดทำวิชาท้องถิ่นศึกษาด้านประวัติความเป็นมาและความสำคัญของโบราณสถานในท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ทั้งในระบบ และนอกระบบ ตัวอย่างเช่น ในปัจจุบัน(พ.ศ.2554)มีการบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับ โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ไว้ในรายวิชาอุดรดิตถ์บ้านเรา สารการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม แต่ยังมีเนื้อหาในปริมาณน้อยและไม่ครบถ้วน อีกทั้งได้เรียนเพียงแค่ภาคการศึกษาเดียว เพราะฉะนั้นจึง ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอน เกี่ยวกับโบราณสถานในทุก สถานศึกษาในจังหวัดอุดรดิตถ์ให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ทางสถาบันการศึกษาเองควรมีการจัดกิจกรรมทางการศึกษาที่มีการนำความรู้ทาง

ตารางที่ 7 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาการสนับสนุนและพัฒนาการเรียนการสอนและวิชาการ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		ประวัติศาสตร์มานำเสนอ หรือจัด กิจกรรมที่ให้นักเรียน ,นักศึกษา มีปฏิสัมพันธ์กับ โบราณสถาน เช่น การไปทัศนศึกษา นอกสถานที่ และทางจังหวัดควรจัดทำหนังสือที่ รวบรวมข้อมูลโบราณสถานทั้งหมดในจังหวัดอุดรดิษฐ์ เพื่อแจกจ่ายให้ทุกโรงเรียน สำหรับใช้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาของนักเรียน
6. สนับสนุนการวิจัยระดับ ท้องถิ่น	หน่วยงานภาครัฐ 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. พระภิกษุสงฆ์ 5. คนในชุมชน 6. นักเรียน,นักศึกษา	1. หน่วยงานภาครัฐ หรือเอกชน ควร มีทุน สนับสนุนการวิจัยท้องถิ่น แก่ ชุมชน และสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ ในจังหวัดอุดรดิษฐ์ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ คนในท้องถิ่นได้ศึกษาประวัติความเป็นมา รวมถึงความสำคัญด้านต่าง ๆ ของ โบราณสถาน ซึ่งเนื้อหาสาระในการวิจัยที่ได้นั้น สามารถนำไปต่อยอดในการใช้ ประโยชน์ในการพัฒนาโบราณสถานต่อไปได้ในอนาคต 2. สถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ ควรส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษา ทำการ วิจัยเกี่ยวกับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิษฐ์ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ด้านการอนุรักษ์ ด้านการพัฒนา ฯลฯ เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ รวมถึงมีแนวทางที่หลากหลาย ที่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ในอนาคค

โบราณสถานกลุ่มที่ 2 โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านการเข้าถึงแหล่ง คือ โบราณสถานที่ยังไม่มีการพัฒนาด้านเส้นทางการคมนาคม ทำให้โบราณสถานเหล่านั้นสามารถเข้าถึงได้อย่างยากลำบาก หรือไม่สามารถเข้าถึงได้เลย ซึ่งส่งผลให้ตัวโบราณสถานและบริเวณโดยรอบโบราณสถานขาดการดูแล รักษาและไม่สามารถสร้างประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ซึ่งโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ขาดการพัฒนาด้านการเข้าถึงนั้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. โบราณสถานที่ตั้งอยู่ห่างไกลและไม่มีเส้นทางการเข้าถึงตัวแหล่ง

1.1 ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม มีถนนสามารถเดินทางไปบริเวณใกล้กับแหล่งได้ แต่ต้องเดินเท้าต่อไปยังแหล่งซึ่งตั้งอยู่ในป่า ซึ่งปัจจุบันยังไม่มีเส้นทางเข้าถึงตัวแหล่งภาพเขียนสีได้

1.2 ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง ตั้งอยู่ใกล้กับภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ปัจจุบันยังไม่มีเส้นทางเข้าถึงตัวแหล่งได้เช่นเดียวกัน

2. โบราณสถานที่ไม่มี การระบุที่ตั้งของแหล่งอย่างชัดเจน ได้แก่ ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง วัดเสมวา คูปราสาท แหล่งโบราณคดี ปางต้นผึ้ง แหล่งโบราณคดีเขาบันไดม้า แหล่งโบราณคดี บ้านบึงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน

ตารางที่ 8 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาจัดการพัฒนาด้านการเข้าถึงแหล่ง

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
1. พัฒนาเส้นทางคมนาคม เพื่ออำนวยความสะดวก ด้าน การเข้าถึงโบราณสถาน	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น	1. พัฒนาเส้นทางเข้าถึงโบราณสถานแต่ละแห่ง เพราะ ปัจจุบันการเข้าถึงโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์หลายแห่งมีข้อจำกัด เนื่องจากถนนขรุขระและคับแคบ รวมถึงโบราณสถานบางแห่งไม่มีเส้นทางเข้าถึงตัวโบราณสถาน ทำให้การเดินทางยากลำบาก หรือไม่สามารถเข้าถึงได้เลย เพราะฉะนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงควรมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาเส้นทางคมนาคมไปยัง โบราณสถานให้มีความเหมาะสม สามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวกด้วยยานพาหนะชนิดต่าง ๆ เพื่อให้การเดินทางเข้าถึงโบราณสถานมีความสะดวกและรวดเร็วมากขึ้น 2. คู่มือรักษา ซ่อมแซมเส้นทางคมนาคม เพื่อให้สามารถใช้ได้อย่างสม่ำเสมอ ในกรณีที่มีเส้นทางเข้าถึงโบราณสถานอยู่แล้วนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชนเองควรร่วมกันดูแลรักษาและซ่อมแซมเส้นทางคมนาคมให้อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้อย่างสม่ำเสมอและมีประสิทธิภาพ เพื่อการเดินทางที่สะดวกและปลอดภัย

โบราณสถานกลุ่มที่ 3 โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน คือ โบราณสถานที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานหรืออาจมีแต่ไม่เพียงพอต่อนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมโบราณสถาน สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานในที่นี้ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ห้องสุขา ที่จอดรถ ป้ายให้ข้อมูล เป็นต้น ซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานมีผลต่อการพัฒนาโบราณสถานในด้านต่าง ๆ ทั้งการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ หรือพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป

โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานนั้นมีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านถนนเข้าถึงแหล่ง ได้แก่ ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง แหล่งโบราณคดีบ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้ง แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน แหล่งโบราณคดีเขานันไคมา
2. โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านน้ำประปา ไฟฟ้า ห้องสุขา ได้แก่ ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง แหล่งโบราณคดี บ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน เมืองเก่าพิชัย
3. โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านที่ จอดรถ ได้แก่ ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง แหล่งโบราณคดีบ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้ง แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน เมืองเก่าพิชัย วัดเสมา คูปราสาท ม่อนจำศีล เจดีย์วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย
4. โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านสื่อให้ความรู้เบื้องต้น ได้แก่ เวียงเจ้าเงาะ เมืองเก่าพิชัย วัดกลางธรรมสาร วัดคอนสัก วัดใหญ่ท่าเสา วัดมหาธาตุ วัดดอยแก้ว วัดถ้ำยี่สำราญ วัดฝักราก ม่อนอารักษ์ ม่อนจำศีล เจดีย์วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย วัดเอกราช วัดเสมา คูปราสาท วัดเสาหิน วัดคอนแก้ว วัดท่าดินแดง ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง แหล่งโบราณคดีบ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้ง แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน วัดทองเหลือ วัดทองลับแลวัดบ้านแก่งใต้

ตารางที่ 9 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาจัดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
1. สร้างสาธารณูปโภค และ สาธารณูปการเพื่ออำนวยความสะดวก แก่ผู้มาเยี่ยมชม โบราณสถาน	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. พระภิกษุสงฆ์ 5. คนในชุมชน	1. พัฒนาสาธารณูปโภค อันได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต จำพวกการขนส่ง การสื่อสาร เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ป้ายบอกทาง เป็นต้น และพัฒนา สาธารณูปการ อันได้แก่ การบริการเพื่อสาธารณะซึ่งดำเนินการโดยองค์กรของรัฐหรือเอกชนโดยการควบคุมของรัฐบาล เช่น ศูนย์บริการข้อมูล ห้องสุขา ร้านขายของที่ระลึก พื้นที่สำหรับพักผ่อน ที่จอดรถ เป็นต้น สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากในการพัฒนาโบราณสถานมีความเหมาะสมในการเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งต้องจัดสร้างให้เพียงพอต่อความต้องการและปริมาณของนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาศึกษาเรียนรู้ ในส่วนของจังหวัดอุตรดิตถ์มีโบราณสถานหลายแห่งที่สมควรได้รับการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค และระบบสาธารณูปการบางอย่างที่จำเป็นเพิ่มเติมเพื่อให้โบราณสถานมีความพร้อมในการรองรับผู้มาเยี่ยมชมได้ สาธารณูปโภค และสาธารณูปการที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วัด และชุมชน ควรพัฒนาให้กับโบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์ ได้แก่

ตารางที่ 9 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาจัดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		1.1 ถนน : ปัจจุบันการเข้าถึงโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์หลายแห่งมีข้อจำกัดในการเข้าถึง เนื่องจากถนนขรุขระและคับแคบ ทำให้การเดินทางยากลำบาก ไม่สะดวกเท่าที่ควร เพราะฉะนั้นจึงควรมีการพัฒนาเส้นทางกา รเข้าถึงโบราณสถานให้มีความเหมาะสม สามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวกด้วยยานพาหนะชนิดต่าง ๆ เพื่อให้การเดินทางมีความสะดวกและรวดเร็วมากขึ้น 1.2 ไฟฟ้า : โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์หลายแห่ง ยังไม่มีไฟฟ้าเข้าถึงโดยเฉพาะโบราณสถานที่อยู่ห่างไกล ทำ ให้ไม่สามารถพัฒนา สาธารณูปโภคและสาธารณูปการด้านอื่น ๆ ต่อไปได้ เพราะฉะนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงควรดำเนินการพัฒนาระบบไฟฟ้าไปยังบริเวณโบราณสถาน 1.3 น้ำประปา : โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์หลายแห่ง ยังไม่มีการวางท่อประปาเข้าไปยังพื้นที่ โดยเฉพาะโบราณสถานที่อยู่ห่างไกล ทำให้ไม่สามารถพัฒนาสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ด้านอื่น ๆ ต่อไปได้ เพราะฉะนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงควรดำเนินการพัฒนาระบบน้ำประปาไปยังบริเวณโบราณสถาน

ตารางที่ 9 แนวทางการจัดการโบราณสถานที่ยาการพัฒนาค้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		1.4 ป้ายบอกทาง : การเดินทางเพื่อเข้าถึงโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิษฐ์ ในกรณีทีโบราณสถานนั้นอยู่ไกลและมีเส้นทางซับซ้อน การไม่มีป้ายบอกทางจะส่งผลให้ยากต่อการเข้าถึงโบราณสถานเป็นอย่างมาก ควรมีการติดป้ายบอกทางไปโบราณสถานเป็นระยะ ๆ เพื่อความสะดวกในการเดินทางและการเข้าถึงแหล่งได้ง่ายขึ้น 1.5 ศูนย์บริการข้อมูล : จังหวัดอุดรดิษฐ์ยังไม่มีกรให้บริการด้านข้อมูลโบราณสถานอย่างเต็มที่ ทำให้ประชาชนทั้งในชุมชนเองและประชาชนภายนอก ไม่ทราบว่โบราณสถานแห่งใดมีความสำคัญอย่างไร ส่งผลให้โบราณสถานถูกละเลย และไม่มีใครเห็นคุณค่าความสำคัญ ดังนั้นจึงควรมีการเผยแพร่ข้อมูลโบราณสถานอย่างทั่วถึง เพื่อคนในชุมชนและประชาชนทั่วไปจะได้เห็นคุณค่าความสำคัญของโบราณสถาน และจะนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมในการจัดการ การดูแลรักษาและการพัฒนาต่อไปได้ ทั้งนี้ควรจัดตั้งศูนย์บริการให้ข้อมูลประจำจังหวัดอุดรดิษฐ์ และควรมีจุดให้บริการข้อมูลในบริเวณโบราณสถานแต่ละแห่งเช่นเดียวกัน 1.6 ป้ายให้ความรู้ : ควรจัดทำป้ายให้ความรู้ เพื่อให้นักท่องเที่ยวหรือผู้

ตารางที่ 9 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาจัดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		ที่ต้องการศึกษาหาความรู้ได้ทราบข้อมูลได้ในทันที ภายในป้ายค ครอบประวัติความเป็นมาของโบราณสถาน รูปแบบสถาปัตยกรรม หรือรูปแบบศิลปกรรม หรือเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่น่าสนใจ เพื่อเป็นการเพิ่มเติมความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้โดยง่าย ซึ่งภาษาที่ใช้ควรเป็นคำที่สามารถอ่านเข้าใจง่าย กระชับ และชัดเจน 1.7 ห้องสุขา : เป็นสาธารณูปการที่มีความจำเป็นอย่างมาก หากต้องการพัฒนาโบราณสถานนั้นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว สิ่งที่ต้องดำเนินการคือการสร้างห้องสุขา ซึ่งต้องมีเพียงพอต่อปริมาณนักท่องเที่ยว ในกรณีที่เป็นศาสนสถานจำเป็นต้องสร้างห้องสุขาแยกออกจากส่วนของพระสงฆ์ และห้องสุขาจะดี ้องมีการทำความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ 1.8 ที่จอดรถ : ควรจัดสรรพื้นที่เพื่อใช้เป็นี่จอดรถให้กับผู้ที่มาเยี่ยมชมโบราณสถาน อาจแบ่งพื้นที่บางส่วนในบริเวณโบราณสถานหรือบริเวณใกล้เคียง เพื่ออำนวยความสะดวกในการจอดรถให้กับนักท่องเที่ยว 1.9 ร้านจำหน่ายอาหาร และของที่ระลึก : ควรจัดทำร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มเพื่อบริการนักท่องเที่ยว อาจมีการจำหน่ายอาหารพื้นเมืองควบคู่ไปด้วย

ตารางที่ 9 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่ยาจัดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		และเน้นการจำหน่ายของที่ระลึกประเภทงานหัตถกรรมในท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนมีรายได้ 1.10 ดึงขยะหรืออุปกรณ์รองรับสิ่งปฏิกูล ควรมีรูปแบบที่ง่ายและสะดวกในการสับเปลี่ยนถ่ายเท รวมถึงง่ายต่อการบำรุงรักษา ซึ่งควรติดตั้งไว้ในบริเวณ โบราณสถานทุกแห่ง
2. ดูแลรักษา สาธารณูปโภค และ สาธารณูปการ เพื่อให้สามารถใช้ได้อย่างสม่ำเสมอ	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. พระภิกษุสงฆ์ 5. คนในชุมชน	1. หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลโบราณสถาน วัดและชุมชน ควรร่วมกันดูแลรักษา สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ทั่วบริเวณโบราณสถาน ทั้งการรักษาความสะอาด การตรวจสอบสภาพ และการซ่อมแซม เพื่อให้ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ต่าง ๆ อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้อย่างมี ประสิทธิภาพในระยะเวลานาน

โบราณสถานกลุ่มที่ 4 โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ คือ โบราณสถานที่อาจเกิดการเปลี่ยนแปลง ทางด้านกายภาพตามกาลเวลาที่ผ่านไป หรืออาจเกิดขึ้นเพราะสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น สภาพอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางธรณี วิทยา วัชพืช สัตว์ เป็นต้น หรืออาจเกิดจากภัย พิบัติทางธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ลมพายุ เป็นต้น

โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ ได้แก่

1. เวียงเจ้าเงาะ มีวัชพืชขึ้นปกคลุมหนาแน่นโดยรอบบริเวณ
2. เมืองเก่าพิชัย มีวัชพืชขึ้นปกคลุมหนาแน่นโดยรอบบริเวณ
3. วัดเจดีย์ศรีวิหาร มีวัชพืชขึ้น ปกคลุมหนาแน่น และมีนกเข้ามาอยู่อาศัยสร้างความสกปรกให้กับโบราณสถาน
4. วัดดอนสัก ในส่วนของเครื่องไม้ประดับหลังคาวิหารเริ่มผุพังตามกาลเวลา
5. วัดคอยแก้ว โบสถ์เก่าไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ใด ๆ จึงไม่ได้รับการดูแล และถูกทิ้งร้างไว้ ภายนอกโบสถ์มีวัชพืชขึ้นโดยรอบ ส่วนภายในโบสถ์เต็มไปด้วยมูลนก
6. วัดถ้ำอีสาราญ มีวัชพืชขึ้นปกคลุมหนาแน่น โดยไม่มีการดูแลรักษา
7. วัดเอกราช มีวัชพืชขึ้นปกคลุมหนาแน่นโดยรอบบริเวณ
8. วัดเสนาหิน โบสถ์เก่าไม่ได้ถูก ใช้ประโยชน์เนื่องจากตั้งอยู่คนละฝั่งกับวัดเสนาหินในปัจจุบัน มีการดูแลในระดับหนึ่ง แต่ยังเห็นร่องรอยความทรุดโทรมอยู่
9. วัดทองลั่นแล มีร่องรอยแตกร้าวบริเวณผนังวิหารหลายแห่ง
10. วัดทองเหลือ มีวัชพืชขึ้นบนฐานเจดีย์เล็กน้อย
11. วัดท่าดินแดง โบสถ์เก่าไม่ได้ถูก ใช้ประโยชน์ใด ๆ จึงไม่ได้รับการดูแล และถูกทิ้งร้างไว้ ภายนอกโบสถ์มีวัชพืชขึ้นโดยรอบ และภายในโบสถ์เต็มไปด้วยมูลนก
12. วัดเสมา มีวัชพืชขึ้นปกคลุมหนาแน่นโดยรอบบริเวณ
13. คูปราสาท มีวัชพืชขึ้นปกคลุมหนาแน่นโดยรอบบริเวณ
14. ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ทางขึ้นไปบริเวณแหล่งเป็นป่ารกทึบ ไม่ มีเส้นทางที่สามารถขึ้นไปได้

15. ถ้ากระดูก เขาน้ำผาตั้ง ทางขึ้นไปบริเวณแหล่งเป็นป่ารกทึบ ไม่มีเส้นทางที่
สามารถขึ้นไปได้

ตารางที่ 10 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
1. การ อนุรักษ์ การ ป้องกัน การเสื่อมสภาพ และการ ซ่อมแซม	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. พระภิกษุสงฆ์ 5. คนในชุมชน 6. นักเรียน, นักศึกษา 7. ประชาชนทั่วไป	1. การรักษาสภาพดั้งเดิมของโบราณสถาน การรักษาสภาพโบราณสถานนั้น จะใช้กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งก็คือการดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ และหมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การ สงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ เพื่อรักษาข้อมูลทาง วิชาการและการศึกษาให้คง อยู่กับโบราณสถานเหล่านั้น โดยสามารถใช้หลักการอนุรักษ์ ในหมวดที่ 5 ของร่างกฎ บัตริโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่ เกี่ยวข้องได้ (www.icomosthai.org) ดังต่อไปนี้ 1.1 การกระทำใด ๆ ที่ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพต่อ โบราณสถาน และมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ต้องทำหลักฐานแสดงไว้ให้ปรากฏ เช่น บันทึกเป็นเอกสาร รูปถ่าย เขียนแบบ หุ่นจำลอง ฯลฯ 1.2 โบราณสถาน โบราณวัตถุ จิตรกรรม ประติมากรรม ที่มีคุณค่า ความสำคัญ และหาได้ยาก ต้องดำเนินการอนุรักษ์โดยไม่มี การแก้ไข เพื่อรักษาคุณค่า และความเป็นของแท้ไว้ได้แก่ รูปแบบ วัสดุ ฝีมือช่าง และสภาพโดยรอบ ดังนั้นควรจะ เลือกรักษาด้วยวิธีป้องกันการเสื่อมสภาพ วิธีการสงวนรักษา

ตารางที่ 10 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		วิธีการเสริมความมั่นคงแข็งแรงเท่านั้น 1.3 โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไป จะต้องบูรณะ ไว้โดยไม่มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลงลักษณะ สี และทรวดทรง ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป 1.4 จุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์โบราณสถาน คือการใช้ประโยชน์ และการรักษาโบราณสถานไว้ ณ บริเวณที่ค้นพบอย่างยั่งยืนและเหมาะสม การเคลื่อนย้ายโบราณสถาน หรือชิ้นส่วนของโบราณสถานไปยังที่ตั้งใหม่ ถือเป็นการฝ่าฝืนหลักการอนุรักษ์โบราณสถาน ยกเว้นพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วเห็นว่าเป็นวิธีการสุดท้ายในการป้องกันการชำรุดเสียหาย หรือการถูกโจรกรรม แต่จะต้องนำโบราณสถาน หรือชิ้นส่วนโบราณสถานนั้นม รักษาไว้ในสถานที่ปลอดภัยและถูกต้องตามกฎหมาย โดยต้องจำลองแบบชิ้นส่วนโบราณสถานทีถอดย้ายมาไปประกอบไว้ที่โบราณสถานนั้นแทน 1.5 การบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอและการใช้สอยอย่างต่อเนื่องคือการ

ตารางที่ 10 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		อนุรักษ์ขั้นพื้นฐานของมรดกวัฒนธรรมที่ดีที่สุด 1.6 โบราณสถานที่มีการอนุรักษ์โดยมีการแก้ไขมาก่อนแล้ว จะต้องพิจารณาศึกษาให้ละเอียดว่าได้ บูรณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้ง ผิดถูกอย่างไร ระยะเวลาานเท่าไร การอนุรักษ์ใหม่ที่จะทำนี้ไม่จำเป็นจะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่ให้พิจารณาเลือกแบบที่เหมาะสมที่สุดเป็นหลักในการอนุรักษ์ เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่าและความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้จะต้องทำเป็นหลักฐาน นแสดงให้ปรากฏถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขด้วยวิธีการบันทึกเป็นเอกสาร เขียนแบบไว้ ทำหุ่นจำลอง หรือโดยวิธีการอนุรักษ์ก็ได้ 1.7 ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานที่ยังไม่มีการคุกคาม จะต้องไม่ทำลายหลักฐานมากไปกว่าความจำเป็นเพื่อ บรรลุถึงเป้าหมายทางวิชาการ ควรเหลือส่วนที่ไม่มีการรบกวนไว้เพื่อการวิจัยต่อไปในอนาคต การขุดค้นอย่างเต็มพื้นที่ควรดำเนินการตามแผนงานที่ผ่านการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน ภายหลังการประเมินความสำคัญของแหล่งเป็นอย่างดีแล้ว 1.8 โบราณสถานที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่อย่างต่อเนื่อง อาจจะมีการ

ตารางที่ 10 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		อนุรักษ์โดยการเสริมสร้าง หรือต่อเติมสิ่งที่จำเป็นขึ้นใหม่ก็ได้เพื่อความเหมาะสมในการใช้งาน ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องสร้างให้เหมือนของเดิมทีเดียวแต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นใหม่นั้นจะต้องกลมกลืนและไม่ทำลายโบราณสถานนั้นให้ด้อยค่าลงไป 1.9 การอนุรักษ์โบราณสถานโดยวิธีการปฏิสังขรณ์เพื่อประโยชน์ในการอธิบายสื่อความหมายนั้น ควรเป็นไปตามข้อมูลหลักฐานที่ผ่านศึกษาวิเคราะห์ดีควมอย่างมีเหตุผลและเป็นที่ยอมรับ โดยให้คำนึงถึงการที่จะสามารถปรับเปลี่ยน แก้ไขได้ ในอนาคต ดังนั้นจึงควรหลีกเลี่ยงการรบกวนหลักฐานดั้งเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่ ไม่ควรก่อสร้างทับลงบนซากโบราณสถาน และควรให้ สังเกตได้ถึงความแตกต่างจากซากเดิม ซึ่งการ อนุรักษ์โบราณสถาน เป็นกระบวนการใหญ่ในการจัดการโบราณสถานเพื่อให้คงอยู่และเป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งการลงมือปฏิบัติในการอนุรักษ์ซ่อมแซมโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ มีหลายระดับขึ้นตามสภาพความเสียหายและตามวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ ได้แก่ การป้องกัน (Protection) คือ การใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้

ตารางที่ 10 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		เกิดผลในการปกป้องหรือคุ้มครองสภาพทางกายภาพของสถานที่ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพผุพัง การสูญหาย หรือการถูกทำอันตราย เช่น จากภาวะอากาศหรือภัยธรรมชาติ สัตว์ หรือมนุษย์ การเสริมสร้างความมั่นคง หรือการอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์ (Stabilization) คือ การใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มีความสามารถทนต่อการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศได้สืบต่อไป หรือเป็นการทำให้โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ไม่แข็งแรงปลอดภัย หรือที่มีการเสื่อมสภาพให้มีความมั่นคงขึ้นโดยไม่เปลี่ยนแปลงรูปทรงหรือเพิ่มเติม การสงวนรักษา (Preservation) คือ การใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งรูปทรงของอาคาร บุรณภาพ (Integrity) และวัสดุก่อสร้าง รวมถึงลักษณะและชนิดของพันธุ์ไม้ตกแต่งเดิมบนที่ตั้งให้คงอยู่ตามที่ปรากฏในปัจจุบันสืบไป การบูรณะ (Restoration) คือ การทำให้รูปทรงหรือรายละเอียดต่าง ๆ ของสถานที่นั้นปรากฏให้เห็นเช่นที่เคยเป็นในอดีต อาจเป็นการเอาส่วนต่อเติมที่สร้างขึ้น

ตารางที่ 10 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		ภายหลังออก หรือเป็นการเสริมทดแทนส่วนดั้งเดิมที่ขาดหายไป
2. การดูแลรักษา โบราณสถานอย่างต่อเนื่อง	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. พระภิกษุสงฆ์ 5. คนในชุมชน	1. การดูแลรักษา การป้องกันการเสื่อมสภาพ และการซ่อมแซม 1.1 ตรวจสอบสภาพโบราณสถาน คือการสำรวจและบันทึกสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน เช่น ฐานราก กำแพง ผนัง หลังคา เป็นต้นซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อหาจุดบกพร่องที่จำเป็น ต้องทำการซ่อมแซม หรือจุดที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพที่ต้องติดตามอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการในส่วนนี้ ได้แก่ สถาปนิก วิศวกร ช่างสำรวจ ที่ มีความเชี่ยวชาญทางด้านโบราณสถาน หรือคนในชุมชนก็สามารถจดบันทึกสภาพโบราณสถานในเบื้องต้นได้เช่นกัน การตรวจสอบสภาพโบราณสถานควรมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ควรมีเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญมาทำการตรวจสอบสภาพโบราณสถานแต่ละแห่ง อย่างน้อยเป็นประจำทุก 1 ปี หรือทุก 3 ปี หรือทุก 5 ปี เพื่อสามารถติดตามแก้ไขความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงที 1.2 รายงานสภาพโบราณสถาน คือการรายงานสภาพโบราณสถาน คือการบันทึกข้อมูลจากการตรวจสอบสภาพโบราณสถานเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบด้วย

ตารางที่ 10 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		สภาพของโครงสร้างแต่ละส่วนของโบราณสถาน ข้อเสนอในการซ่อมแซม และการ จัดลำดับความเร่งด่วนในการดูแลรักษา (สมชาติ จิงสิริอารักษ์ , 2540: 37-38) ซึ่งการ รายงานสภาพโบราณสถานจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานต่อไปใน อนาคต

โบราณสถานกลุ่มที่ 5 โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ คือ โบราณสถานที่อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ

การกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลให้ โบราณสถานเสื่อมสภาพทางตรง เช่น การลักลอบขุดเจาะ การรื้อถอน การทำลาย การโยกย้าย การลักขโมย การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางศิลปกรรม เป็นต้น การกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลให้โบราณสถานเสื่อมสภาพทางอ้อม เช่น การพัฒนาบ้านเมือง การก่อสร้างอาคารหรือร้านค้าประชิดรุกล้ำเขตโบราณสถาน ส่งผลให้ทำลายคุณค่าและทัศนียภาพความงามของโบราณสถาน รวมถึงการก่อสร้างอาคารยังทำให้เกิดแรงสั่นสะเทือนและมลพิษที่สามารถส่งผลต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานได้ นอกจากนี้ความเสื่อมสภาพของโบราณสถาน อาจเกิดจากการขาดกำลังเจ้าหน้าที่หรือบุคลากรในการดูแลรักษาโบราณสถานอย่างทั่วถึง และการขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษาโบราณสถานของประชาชน

โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่ง จากการกระทำของมนุษย์ แบ่งออกเป็น

1. การกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลให้โบราณสถานเสื่อมสภาพทางตรง ได้แก่

1.1 วัดเจดีย์ศรีวิหาร มีการใช้โบราณสถานเป็นที่เก็บของ และไม่มีการดูแลรักษาทำให้โบราณสถานเสื่อมโทรมมาก

1.2 วัดดอยแก้ว มีการใช้โบสถ์เก่าเป็นที่เก็บของ รวมถึงไม่ได้รับการดูแลรักษา และไม่ได้รับการซ่อมแซมอย่างเหมาะสม

1.3 วัดท่าดินแดง มีการใช้โบสถ์เก่า เป็นที่เก็บสิ่งของที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว รวมถึงไม่ได้รับการดูแลรักษาและไม่ได้รับการซ่อมแซมอย่างเหมาะสม

1.4 ม่อนอารักษ์ มีการไถปรับพื้นที่เพื่อสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการทำลายหลักฐานทางโบราณคดีที่ยังคงอยู่ใต้ดิน

1.5 เจดีย์ วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย มีแม่ค้าพ่อค้าใช้พื้นที่รอบวิหารเป็นที่วางของ และจอดรถมอเตอร์ไซด์

1.6 วัดเอกรา มีการลักลอบขุดหลายครั้ง มีการเคลื่อนย้ายชิ้นส่วนศิลาแลง และไม่มีการดูแลรักษา

1.7 วัดบ้านแก่งไต้ มีการสร้างวิหารใหม่ทับวิหารเก่า ทำให้ไม่เห็นลักษณะของ
โบสถ์ดั้งเดิม

2. การกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลให้โบราณสถาน เสื่อมสภาพทางอ้อม ซึ่งสำหรับ
โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ เกิดจากการขาดกำลังเจ้าหน้าที่หรือบุคลากรในการดูแลรักษา
โบราณสถานอย่างทั่วถึง รวมถึงการขาดจิตสำนึก และการเพิกเฉยต่อ การดูแลรักษาโบราณสถาน
ของคนในชุมชน ได้แก่ แหล่งโบราณคดีเวียงเจ้าเงาะ เมืองเก่าพิชัย วัดฤๅษีสำราญ ภาพเขียนสีผาเขา
ตาพรหม ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง ม่อนจำศีล วัดเสมา คูปราสาท วัดทองลับแล แหล่งโบราณคดีปาง
ต้นผึ้ง แหล่งโบราณคดี บ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งदान

ตารางที่ 11 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
1. บังคับใช้กฎหมาย เกี่ยวกับ โบราณสถาน	หน่วยงานภาครัฐ - กรมศิลปากร - สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย - องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	1. กฎหมายหลักที่ตราขึ้นเพื่อ ดูแลรักษาโบราณสถานนั้น ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 หมวดที่ 1 และหมวดที่ 5 รวมถึงยังมีกฎหมายหรือมาตรการอื่น ๆ ที่สามารถนำมาดำเนินการจัดการโบราณสถาน ในการควบคุมดูแลไม่ให้เกิดการทำลาย บุกกรุก หรือทำให้เสื่อมค่าได้ เช่น ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 เป็นต้น
2. บังคับใช้กฎหมาย กับผู้เข้าชมโบราณสถาน	● หน่วยงานภาครัฐ - กรมศิลปากร - สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย - องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	1. ใช้มาตรการควบคุมดูแลโบราณสถาน คือ การใช้กฎหมายมาเป็นข้อห้ามหรือข้อกำหนดโทษ ซึ่งในปัจจุบันมาตรการการเข้าชมโบราณสถานอยู่ภายใต้ข้อบังคับตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2539) อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 6 มาตรา 13 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535 ดังนี้

ตารางที่ 11 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		1. ไม่เคลื่อนย้ายสิ่งต่าง ๆ ภายในโบราณสถาน 2. ไม่ขีด เขียน หรือทำให้ปรากฏด้วยประการใด ๆ ซึ่งข้อความ ภาพ หรือรูป รอยใด ๆ ลงบนโบราณสถาน 3. ไม่นำอาวุธ วัตถุระเบิด วัตถุเชื้อเพลิง หรือสารเคมีอันจะก่อให้เกิด อันตรายเข้าไปในโบราณสถาน 4. ไม่ป็นปายโบราณสถานหรือกระทำการใด ๆ อันอาจเป็นเหตุให้เกิดความ ชำรุดเสียหาย หรือก่อให้เกิดความสกปรกและไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยแก่โบราณสถาน 5. ไม่เทหรือถ่ายทิ้งขยะมูลฝอยหรือสิ่งปฏิกูลลง ณ ที่ใด ๆ ภายใน โบราณสถานนอกจากที่ซึ่งจัดไว้ 6. ไม่กระทำการใด ๆ ภายในเขตโบราณสถานอันเป็นที่น่ารังเกียจหรือเป็นที่ เสื่อมเสียต่อศีลธรรมอันดี หรือลบหลู่คุณมีนศาสนาและวัฒนธรรม หรือก่อความรำคาญ แก่ผู้เข้าชมอื่น ๆ * โดยกำหนดโทษในการฝ่าฝืนตามมาตรา 34 ให้ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 เดือน หรือปรับไม่เกิน 10,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (กรมศิลปากร, 2544: 33-36)

ตารางที่ 11 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
3. เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ ด้านกฎหมาย	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. พระภิกษุสงฆ์ 5. คนในชุมชน 6. นักเรียน,นักศึกษา 7. ประชาชนทั่วไป	1. ปัญหาด้านกฎหมายในปัจจุบัน มิได้ถูกนำมาใช้อย่างเคร่งครัด อาจเป็นเพราะผู้ที่สามารถบังคับใช้กฎหมายไม่มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายด้านโบราณสถานมากพอ หรือประชาชนไม่ทราบว่ามียกกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อดูแลรักษาโบราณสถาน จึงไม่มีใครสนใจที่จะนำข้อกฎหมายดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ ซึ่งการที่จะใช้กฎหมายด้านโบราณสถานให้มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดนั้น สิ่งสำคัญคือควรมีมาตรการการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจด้านข้อกฎหมาย ข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถาน ชี้แจงข้อบังคับ ข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับโบราณสถานสู่สาธารณะชน ให้เป็นที่ทราบและเข้าใจอย่างทั่วถึง ทั้งหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแล รักษาโบราณสถาน เจ้าหน้าที่ตำรวจ ไปจนถึงประชาชนในพื้นที่บริเวณโบราณสถานและประชาชนทั่วไป เนื่องจากในปัจจุบันคนส่วนใหญ่มักไม่ใส่ใจและไม่ให้ความสำคัญกับข้อบังคับทางกฎหมาย รวมทั้งผู้มีหน้าที่กำกับดูแลให้เป็นไปตามกฎหมายมักปล่อยปละละเลย ดังนั้นมาตรการการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจด้านข้อกฎหมายจึงเป็นการแก้ปัญหาเพื่อให้ทุกฝ่ายสามารถนำข้อกฎหมายต่าง ๆ ไปใช้โดยทั่วกัน

ตารางที่ 11 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
4. ดูแลรักษาโบราณสถานอย่างต่อเนื่อง	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. พระภิกษุสงฆ์ 5. คนในชุมชน 6. นักเรียน, นักศึกษา 7. ประชาชนทั่วไป	1. ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนมีหน้าที่ให้ความร่วมมือ กันในการอนุรักษ์โบราณสถานจึงจะเป็นไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ประสพความสำเร็จมากที่สุด ซึ่งกิจกรรมพื้นฐานที่สามารถปฏิบัติ ได้แก่ 1.1 การใช้มาตรการด้านการบำรุงรักษาโบราณสถาน มีทั้งด้านการศึ กษา และด้านการอนุรักษ์ ในส่วนด้านการศึกษา เป็นขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อหาข้อมูล เรื่องราวความเป็นมาของโบราณสถานนั้น ๆ ว่าสร้างขึ้นเมื่อใด ใช้ประโยชน์ในด้านใด และใครเป็นผู้สร้างหรือควบคุมการก่อสร้าง ฯลฯ โดยศึกษาจากหลักฐานที่เหลืออยู่ ได้แก่ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ตลอดจนการขุดค้น ขุดแต่งตามวิชาการทางโบราณคดี เพื่อใช้เป็นเรื่องราวที่สามารถเผยแพร่แก่บุคคลทั่วไป ในส่วนด้านการอนุรักษ์ เป็นขั้นตอนต่อมาในการดูแลรักษาโบราณสถานให้อยู่ในสภาพที่ดีที่สุด เพื่อป้องกันการ สูญเสียหลักฐานและคุณค่าของศิลปกรรม สถาปัตยกรรมตลอดจนเพื่ อการดึงดูดความ สนใจจากนักท่องเที่ยว 1.2 การรักษาความสะอาดโบราณสถาน หรือการป้องกันความเสียหายแก่ โบราณสถาน เช่น การวาง กำจัดและควบคุมวัชพืชที่ติดกับโบราณสถานและบริเวณ

ตารางที่ 11 แนวทางการจัดการโบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		โดยรอบ การกำจัดสิ่งกีดขวางบริเวณโบราณสถาน การเก็บขยะมูลฝอย เป็นต้น 1.3 การปกป้องคุ้มครอง รักษาความปลอดภัยโบราณสถานอย่างต่อเนื่อง เช่น การดูแลรักษาโบราณสถานโดยการจัดเวรยาม การสำรวจสภาพปัญหาโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมของโบราณสถานเบื้องต้น การเสริมความมั่นคงให้กับโบราณสถาน เป็นต้น ซึ่งอาจมีการจัดตั้งกลุ่มผู้ดูแลโบราณสถานโดยคนในชุมชน สลับสับเปลี่ยนกันในแต่ละวันหรือแต่ละช่วงเวลา เพื่อดูแลรักษาโบราณสถานให้ มีสภาพที่พร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวอยู่เสมอ
5. ปลุกฝังจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน	<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> 1. กรมศิลปากร 2. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย 3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น <u>ภาคประชาชน</u> 4. พระภิกษุสงฆ์ 5. คนในชุมชน	1. ถ่ายทอดความรู้และวิธีการดูแลรักษาโบราณสถานให้กับชุมชน และส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถาน เป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สามารถลดความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน คือการให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษา โดยทางภาครัฐต้องถ่ายทอดความรู้ และวิธีการดูแลรักษาโบราณสถานให้กับบุคลากรส่วนท้องถิ่นและคนในชุมชน เนื่องจากบุคลากรขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีภารกิจต้องดำเนินการ และริเริ่มการปฏิบัติงานด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน วิธีการนี้มีจุดมุ่งหมายให้มีกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจแก่

ตารางที่ 11 แนวทางการจัดการโบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
	6. นักเรียน, นักศึกษา 7. ประชาชนทั่วไป	บุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและคนในชุมชน เพื่อพัฒนาบุคลากรด้าน การดูแลรักษาโบราณสถาน และสามารถเผยแพร่ความรู้ ที่จำเป็นต่อไปได้ สามารถทำได้ โดยการจัดสัมมนาภายในชุมชนหรือจัดอบรมเพื่อเผยแพร่ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์และดูแลรักษาเบื้องต้น โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงผู้ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จากหน่วยราชการหรือเอกชนมาร่วมดำเนินการเพื่อให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำต่าง ๆ นอกจากนี้ควรมีการจัดทำคู่มือการดูแลรักษาโบราณสถานเพื่อเป็นแนวทางให้ในแต่ละชุมชนด้วย ในปัจจุบันกรมศิลปากร มีการจัดตั้งเครือข่ายอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม ม (อส.มศ.) โดยให้ชาวบ้านในท้องถิ่นที่สมัครใจ เข้ารับการอบรมในโครงการอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม ชาวบ้านสามารถทำหน้าที่ช่วยดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุในพื้นที่เพื่อป้องกันการชำรุดหักพัง หรือสูญหาย และสามารถปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร ในการสำรวจทางวิชาการหรือการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานได้ ซึ่งภารกิจหลักของ อส.มศ. คือ การดูแลรักษาความสะอาดโบราณสถานและการตรวจสอบสภาพ

ตารางที่ 11 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		โบราณสถานในพื้นที่ เพื่อป้องกันการเสียหาย และเมื่อพบเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับโบราณวัตถุและโบราณสถาน จะต้องรีบแจ้งสำนักศิลปากรที่ตนเองสังกัด ดทันที (สำนักศิลปากรส่วนภูมิภาค, 2553: 214) ประโยชน์จากการที่ชุมชนผ่านการอบรมเกี่ยวกับการดูแลโบราณสถาน นอกจากจะทำให้คนในชุมชนรู้และเข้าใจในการดูแลรักษาโบราณสถานอย่างถูกต้องและเหมาะสมแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถาน เกิดความรู้สึกรัก และหวงแหนโบราณสถานเหล่านั้นอีกด้วย ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ในการลดความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานอย่างมาก กิจกรรมที่สามารถส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน ได้แก่ 1.1 ดูแลรักษาโบราณสถานอย่างสม่ำเสมอ เป็นภารกิจที่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายในชุมชนจึงจะเป็นไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จและมีประสิทธิผล ซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อทุกฝ่ายมีความเข้าใจในคุณค่าและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเหล่านั้น ซึ่งตามที่พระราชบัญญัติกำหนดแผน

ตารางที่ 11 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		และขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 กำหนดให้ท้องถิ่นมีหน้าที่ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง กรมศิลปากรจึงได้ถ่ายโอนภารกิจบางอย่างให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะการดูแลโบราณสถานระดับท้องถิ่น กิจกรรมพื้นฐานที่ส่วนท้องถิ่นและประชาชนสามารถปฏิบัติ ได้แก่ 1.1.1 การรักษาความสะอาดโบราณสถาน หรือการป้องกันความเสียหายแก่โบราณสถาน เช่น การถาง กำจัดและควบคุมวัชพืชที่ติดกับโบราณสถาน และบริเวณโดยรอบ การกำจัดสิ่งกีดขวางบริเวณโบราณสถาน 1.1.2 การอนุรักษ์ ปกป้องคุ้มครอง รักษาความปลอดภัย โบราณสถานอย่างต่อเนื่อง เช่น การดูแลรักษาโบราณสถาน โดยการจัดเวรยาม การสำรวจสภาพปัญหาโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมของโบราณสถาน การเสริมความมั่นคงให้กับโบราณสถาน 1.2 ปลุกฝังจิตสำนึกในการเห็นคุณค่าของโบราณสถานแก่ประชาชนและเยาวชนในพื้นที่ ทำได้โดยการส่งเสริมการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์

ตารางที่ 11 แนวทางการจัดการโบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ (ต่อ)

แนวทางการจัดการ	หน่วยงานที่มีส่วนร่วม	รายละเอียดกิจกรรม
		และโบราณสถาน รวมถึงคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้กับประชาชนและเยาวชน ทุกเพศทุกวัยทั้งในระบบการศึกษาและนอกระบบการศึกษา ทำได้โดยการจัดกิจกรรมภายในสถานศึกษาหรือภายในชุมชนให้มีความเชื่อมโยงหรือเกี่ยวข้องกับโบราณสถาน นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัย เรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากขึ้นอีกด้วย

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ วิเคราะห์สภาพปัญหา ของ โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ และเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการโบราณสถานใน จังหวัดอุดรดิตถ์

กระบวนการสำคัญในงานวิจัยชิ้นนี้ คือการประเมิน สภาพทางกายภาพของ โบราณสถานในปัจจุบัน เช่น ระบบการสัญจร การเข้าถึง ความสัมพันธ์กับโบราณสถานใกล้เคียง สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน การดูแลรักษาและพัฒนา และการประเมินความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานทั้ง จากธรรมชาติ และ จากการกระทำของมนุษย์ โดยมีประเด็น การศึกษาเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาทางกายภาพที่พบในโบราณสถานแต่ละแห่งในจังหวัดอุดรดิตถ์ และเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

โดยมีขอบเขต ด้านเนื้อหา ของการวิจัย คือ ศึกษา รวบรวม ข้อมูลโบราณสถาน ทั้ง 47 แห่ง ในจังหวัดอุดรดิตถ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2554) ประเมินสภาพทางกายภาพของ โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ประกอบด้วยการประเมินสภาพทางกายภาพ ได้แก่ ระบบการ สัญจร การเข้าถึง ความสัมพันธ์กับโบราณสถานใกล้เคียง สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน การดูแลรักษาและพัฒนา และการประเมินความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานทั้ง จาก ธรรมชาติ และ จากการกระทำของมนุษย์ รวมถึง เสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการ โบราณสถาน

ขอบเขตด้านพื้นที่ของการวิจัย ได้แก่ โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ทั้งหมด จำนวน 47 แห่ง แบ่งเป็น โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษาแล้ว จำนวน 15 แห่ง และ โบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา จำนวน 32 แห่ง (กรมศิลปากร, สำนัก โบราณคดี, 2552)

ผู้วิจัย ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจและ ประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน เพื่อ กำหนดแนวทางการ จัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ โดยมีขั้นตอนวิธีการ เก็บรวบรวม ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร หรือ การทบทวนวรรณกรรม ที่เกี่ยวกับจังหวัดอุดรดิตถ์ทางด้าน ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดอุดรดิตถ์ รวมถึงศึกษา เอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี ต่าง ๆ ได้แก่ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม การอนุรักษ์ โบราณสถาน และการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน

อีกวิธีการหนึ่งที่ใช้ คือ การเก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยการลงพื้นที่สำรวจ เพื่อเข้าถึง แหล่งข้อมูลให้มากที่สุด ซึ่งประกอบด้วยการสำรวจ และการสัมภาษณ์ เพื่อประเมินส ภาพทาง กายภาพของโบราณสถาน และ กำหนดแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการ โบราณสถานในจังหวัด อุดรดิตถ์ โดยสามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

1. การประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

การประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน เป็นการบันทึกข้อมูลสภ าวพ ปัจจุบัน และเป็นการระบุสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งในการ ประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานนั้น ผู้วิจัยใช้องค์ความรู้ทางวิชาการที่มีอยู่ในปัจจุบัน ร่วมกับข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจโบราณสถานแต่ละแห่ง ในการประเมินนั้นประกอบด้วย ข้อมูล ทาง วิชาการ ของโบราณสถานที่มีอยู่ในปัจจุบัน การสัญจรหรือการเข้าถึง โบราณสถาน ความสัมพันธ์กับโบราณสถานแห่งอื่น สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน ภายในโบราณสถาน ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของ โบราณสถานทั้งจากธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่ง รายละเอียดของโบราณสทา นแต่ละแห่งที่ได้จากขั้นตอนการประเมินสภาพทางกายภาพของ โบราณสถานนั้น แสดงอยู่ในตารางที่ 6

2. การวิเคราะห์สภาพปัญหาของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

จากการประเมินสภาพทางกายภาพของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ผู้วิจัยพบว่า สภาพทางกายภาพของโบราณสถานที่เป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

โบราณสถานกลุ่มที่ 1 โบราณสถานที่ขาดการสนับสนุนและพัฒนาทางการศึกษาและวิชาการ คือโบราณสถานที่ไม่มีผู้ทำการศึกษาค้นคว้า หรือเคยมีการศึกษาค้นคว้าเพียงเบื้องต้นและไม่มีการศึกษาเพิ่มเติมจากเดิม ทำให้ข้อมูลทางวิชาการของโบราณสถานนั้น ๆ มีในปริมาณน้อยและไม่ครบถ้วน ส่งผลให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางวิชาการของโบราณสถานได้อย่างเต็มที่ ซึ่งโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ขาดการสนับสนุนและพัฒนาทางการศึกษาและวิชาการ ได้แก่

วัดกลางธรรมสาคร วัดคอนสัก วัดมหาธาตุ วัดใหญ่ท่าเสา วัดคอยแก้ว วัดฤาษีลำราญ วัดฝักราก วัดเสาหิน วัดท่าดินแดง ม่อนอารักษ์ วัดทองเหลือ เจดีย์วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย วัดเอกราช วัดเสมา วัดทองลับแล วัดคอนแก้ว วัดวังหมู วัดบ้านแก่งใต้

ในส่วนของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ค่อนข้างมากแต่ขาดการสนับสนุนและพัฒนาทางการศึกษาและวิชาการ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีเวียงเจ้า เมืองเก่าพิชัย ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง แหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้ง แหล่งโบราณคดีบ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน

โบราณสถานกลุ่มที่ 2 โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านการเข้าถึงแหล่ง คือโบราณสถานที่ยังไม่มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทำให้โบราณสถานเหล่านั้นสามารถเข้าถึงได้อย่างยากลำบาก หรือไม่สามารถเข้าถึงได้เลย ซึ่งส่งผลให้ตัวโบราณสถานและบริเวณโดยรอบโบราณสถานขาดการดูแลรักษาและไม่สามารถสร้างประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ซึ่งโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ขาดการพัฒนาการเข้าถึงนั้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. โบราณสถานที่ตั้งอยู่ห่างไกลและไม่มีเส้นทางเข้าถึงตัวแหล่ง ได้แก่ ภาพเขียนสีผาเขาตา ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง
2. โบราณสถานที่ไม่มีภาระหน้าที่ตั้งของแหล่งอย่างชัดเจน ได้แก่ ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดูก เขาหน้าผาตั้ง วัดเสมา คูปราสาท แหล่งโบราณคดีปางต้นผึ้ง แหล่งโบราณคดีเขานันไคมา แหล่งโบราณคดีบ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน

โบราณสถานกลุ่มที่ 3 โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน คือโบราณสถานที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานหรืออาจมีแต่ไม่เพียงพอต่อนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมโบราณสถาน สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานในที่นี้ ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน

ห้องสุขา ที่จอดรถ ป้ายให้ข้อมูล เป็นต้น ซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานมีผลต่อการพัฒนาโบราณสถานในด้านต่าง ๆ ทั้งการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ หรือพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป

โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานนั้นมีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. โบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านถนนเข้าถึงแหล่ง ได้แก่ ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดุก เขาน้ำผาตั้ง แหล่งโบราณคดี บ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดี ปางคันผึ่ง แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน แหล่งโบราณคดีเขabanไคมา
2. โบราณสถานที่ยาก การพัฒนาด้านน้ำประปา ไฟฟ้า ห้องสุขา ได้แก่ ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดุก เขาน้ำผาตั้ง แหล่งโบราณคดีบ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน เมืองเก่าพิชัย
3. โบราณสถานที่ยากการพัฒนาที่จอดรถ ได้แก่ ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดุก เขาน้ำผาตั้ง แหล่งโบราณคดี บ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดี ปางคันผึ่ง แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน เมืองเก่าพิชัย วัดเสมา คูปราสาท ม่อนจำศีล เจดีย์วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย
4. โบราณสถานที่ยากการพัฒนาด้านสื่อให้ความรู้เบื้องต้น ได้แก่ เวียงเจ้าเงาะ เมืองเก่าพิชัย วัดกลางธรรมสาคร วัดคอนสัก วัดใหญ่ท่าเสา วัดมหาธาตุ วัดคอยแก้ว วัดถายี่ตำราญ วัดฝักราก ม่อนอารักษ์ ม่อนจำศีล เจดีย์วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย วัดเอกรา วัดเสมา คูปราสาท วัดเสาหิน วัดคอนแก้ว วัดท่าดินแดง ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระดุก เขาน้ำผา ตั้ง แหล่งโบราณคดีบ้านบุงวังจี้ว แหล่งโบราณคดี ปางคันผึ่ง แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน วัดทองเหลือ วัดทองลับแล วัดบ้านแก่งไต้

โบราณสถานกลุ่มที่ 4 โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ คือ โบราณสถานที่ยากเกิดการเปลี่ยนแปลง ลงทางด้านกายภาพตามกาลเวลาที่ผ่านไป หรืออาจเกิดขึ้นเพราะสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น สภาพอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางธรณีวิทยา วัชพืช สัตว์ เป็นต้น หรืออาจเกิดจากภัย พิบัติทางธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ลมพายุ เป็นต้น

โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ ได้แก่ เวียงเจ้าเงาะ เมืองเก่าพิชัย วัดเจดีย์ศรีวิหาร วัดคอนสัก วัดคอยแก้ว วัดฤาษีสำราญ วัดเอกราช วัดเสนาหิน วัดทองลับแล วัดทองเหลือ วัดท่าดินแดง วัดเสมมา คูปราสาท ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระตูดอก เขาหน้าผาตั้ง

โบราณสถานกลุ่มที่ 5 โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ คือ โบราณสถานที่มีโอกาสเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ จากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งตั้งใจและรู้เท่าไม่ถึงการณ์

โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่ง จากการกระทำของมนุษย์ แบ่งออกเป็น

1. การกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลให้โบราณสถานเสื่อมสภาพทางตรง ได้แก่ วัดเจดีย์ศรีวิหาร วัดคอยแก้ว วัดท่าดินแดง ม่อนอารักษ์ เจดีย์วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย วัดเอกราช วัดบ้านแก่งใต้

2. การกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลให้โบราณสถานเสื่อมสภาพทางอ้อม ได้แก่ แหล่งโบราณคดี เวียงเจ้าเงาะ เมืองเก่าพิชัย วัดฤาษีสำราญ ภาพเขียนสีผาเขาตาพรหม ถ้ำกระตูดอก เขาหน้าผาตั้ง ม่อนจำศีล วัดเสมมา คูปราสาท วัดทองลับแล แหล่งโบราณคดีปางคันผึ้ง แหล่งโบราณคดีบ้านบึงวังจี้ว แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน

3. แนวทางที่เหมาะสมในการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์

จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาของโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ผู้วิจัยพบว่า สภาพทางกายภาพของโบราณสถานที่เป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ โบราณสถานที่มีขาดการสนับสนุนและพัฒนาด้านการศึกษาและวิชาการ โบราณสถานที่มีขาดการพัฒนาด้านการเข้าถึงแหล่ง โบราณสถานที่มีขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ และโบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งสภาพปัญหาในแต่ละด้านนั้นมีแนวทางการจัดการที่แตกต่างกันไป ดังต่อไปนี้

3.1 แนวทางการจัดการโบราณสถานที่มีขาดการสนับสนุนและพัฒนาด้านการศึกษาและวิชาการ ประกอบด้วยแนวทางและกิจกรรมดังต่อไปนี้

3.1.1 เสริมสร้าง ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ โดยการ สร้างความรู้ความเข้าใจ ร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เกี่ยวกับข้อมูล ทางวิชาการและการศึกษาของโบราณสถาน แต่ละแห่ง ในจังหวัดอุดรดิตถ์ รวมถึง สร้างความเข้าใจและความตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญ และประโยชน์ของโบราณสถาน ผ่าน กิจกรรมพื้นฐานสำหรับให้ความรู้ที่สามารถดำเนินการได้ ในระดับจังหวัด หรือภายในชุมชน เช่น จัดทำโครงการหรือกิจกรรมการจัดประชุม จัดสัมมนา หรือจัดเสวนา โดยให้คนในชุมชนท้องถิ่น และประชาชนทั่วไป มีส่วนร่วมเสนอ ความเห็นและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น จัดทำโครงการหรือ กิจกรรมการทำสื่อประชาสัมพันธ์ สื่อเผยแพร่ ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานในท้องถิ่น จัดทำ โครงการปรับปรุงป้ายสื่อความหมายโบราณสถานในท้องถิ่น จัดทำโครงการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างท้องถิ่นในด้านการดูแลโบราณสถาน จัดทำโครงการสร้างเครือข่าย ฐานข้อมูลและแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านการดูแลรักษาโบราณสถานระหว่างท้องถิ่น จัดตั้งชมรม หรือ กลุ่มสมาชิกเพื่อดูแลรักษาโบราณสถาน โดยอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชน เป็นต้น

3.1.2 ดำเนินการเก็บข้อมูลโบราณสถานเพิ่มเติม จากการสำรวจ การสัมภาษณ์ การขุดค้น การขุดแต่ง ซึ่งต้องใช้บุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญ และมีความรู้ทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีในการดำเนินการเก็บข้อมูล ซึ่งทางภาครัฐควร ส่งเสริมให้ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมใน กระบวนการทำงาน เพื่อให้พวกเขาเรียนรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณสถานในท้องถิ่นของ ตนเอง หลังจากดำเนินการเก็บข้อมูลโบราณสถานเพิ่มเติม แล้ว นำหลักฐานที่ได้ทั้งหมด ทั้งของเดิม และของใหม่มาทำการวิเคราะห์ เพื่อให้ได้มาซึ่งเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ อายุสมัย ลักษณะทาง สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ฯลฯ เพิ่มมากขึ้น

3.1.3 เผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการสู่สาธารณะชน โดยการ จัดสัมมนาทาง วิชาการ และจัดสัมมนาภายในชุมชนเพื่อเผย แพร่ความรู้ และข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถาน โดยมี ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงผู้ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จากหน่วยราชการหรือเอกชนมาร่วม ดำเนินการสัมมนา ซึ่งการสัมมนาควรเปิดกว้างให้แก่บุคคลภายนอกที่สนใจและ ประชาชนในพื้นที่ เข้าร่วมสัมมนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ และสร้างความเข้าใจ เกี่ยวกับโบราณสถานด้านต่าง ๆ ซึ่งจะ ทำให้ ประชาชน ทั่วไปและชุมชนให้ความสำคัญ เกิด ความรู้สึกรัก และหวงแหนโบราณสถานเหล่านั้น และเพื่อเป็นพื้นฐานในการปลูกฝังจิตสำนึกใน

การอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน รวมถึงเพื่อให้คนในชุมชนได้เข้ามาสัมผัสและมีส่วนร่วมในการรับรู้ถึงประวัติศาสตร์ และคุณค่าของโบราณสถานในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อที่จะสามารถนำความรู้ไปเผยแพร่ต่อให้แก่คนในชุมชนและเยาวชนรุ่นหลังต่อไปได้

รวมถึงควร จัดทำแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น หรือจัดทำศูนย์ข้อมูลประจำท้องถิ่นที่รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมา และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงจัดทำสื่อเพื่อการศึกษาและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับ โบราณสถาน และประวัติ ความเป็นมาของท้องถิ่น เช่น หนังสือ วีดิทัศน์ การเผยแพร่ วิทยุชุมชน การจัดทำเว็บไซต์ เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีการ จัดทำสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยว โดยการจัดพิมพ์เอกสารให้ข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถาน หรือการจัดทำเอกสารนำเที่ยวในท้องถิ่น อาจทำในรูปแบบของแผ่นพับหรือรูปเล่ม แล้วแต่ความเหมาะสม

3.1.4 จัดตั้งศูนย์รวบรวมข้อมูล และจัดทำฐานข้อมูลโบราณสถาน ควร มี

หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการประสานงานเก็บรวบรวมข้อมูลและเผยแพร่ รวมทั้งมีระบบจัดเก็บข้อมูลที่มีมาตรฐาน เพื่อการสืบค้น ศึกษาค้นคว้าได้อย่างกว้างขวาง ครอบคลุม และมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้นควรนำข้อมูลที่มีอยู่และข้อมูลใหม่มาปรับปรุงให้อยู่ในรูปของข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งสามารถเก็บข้อมูลได้ในปริมาณมาก ประมวลผลได้รวดเร็ว เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการอย่างสะดวก สามารถเผยแพร่ได้ในวงกว้างมากขึ้น การจัดตั้งศูนย์รวบรวมข้อมูลและจัดทำฐานข้อมูลโบราณสถานนั้น จะเป็นแหล่งความรู้ทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ที่ เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าแก่ประชาชนทั่วไป และสะดวกต่อการนำข้อมูลที่มีนั้นไปต่อยอดในการวิจัยหรือการวางแผนการอนุรักษ์และพัฒนาต่อไปได้ในอนาคต

3.1.5 บรรจุการเรียนการสอน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ โบราณสถานในจังหวัด

อุดรดิตถ์ ควรมีการส่งเสริมการจัดทำวิชาท้องถิ่นศึกษาด้านประวัติความเป็นมาและความสำคัญของโบราณสถานในท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ทั้งในระบบ และนอกระบบ นอกจากนี้ทางสถาบันการศึกษาเองควรมีการจัดกิจกรรมทางการศึกษาที่มีการนำความรู้ทางประวัติศาสตร์มานำเสนอ หรือจัดกิจกรรมที่ให้นักเรียน นักศึกษามีปฏิสัมพันธ์กับโบราณสถาน เช่น การไปทัศนศึกษานอกสถานที่

และทางจังหวัดควรจัดทำหนังสือที่รวบรวมข้อมูลโบราณสถานทั้งหมดในจังหวัดอุดรดิตถ์ เพื่อแจกจ่ายให้ทุกโรงเรียน สำหรับใช้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา

3.1.6 สนับสนุนการวิจัยระดับท้องถิ่น โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ควรจัดสรรทุน สนับสนุนการวิจัยท้องถิ่น แก่ชุมชน และสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ ในจังหวัดอุดรดิตถ์ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นได้ศึกษาประวัติความเป็นมา รวมถึงความสำคัญด้านต่าง ๆ ของโบราณสถาน ซึ่งเนื้อหาสาระในการวิจัยที่ได้นั้น สามารถนำไปต่อยอดในการใช้ประโยชน์ในการพัฒนาโบราณสถานต่อไปได้ ในส่วนของสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ ควรส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษา ทำการวิจัยเกี่ยวกับโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ด้านการอนุรักษ์ ด้านการพัฒนา ฯลฯ เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ รวมถึงมีแนวทางที่หลากหลายที่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ในอนาคต

3.2 แนวทางการจัดการโบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านการเข้าถึงแหล่ง ประกอบด้วยแนวทางและกิจกรรมดังต่อไปนี้

3.2.1 พัฒนาเส้นทางคมนาคม เพื่ออำนวยความสะดวก ด้าน การเข้าถึงโบราณสถาน เพราะ ปัจจุบันการเข้าถึงโบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ หลายแห่งมีข้อจำกัดเนื่องจากถนนขรุขระและคับแคบ รวมถึงโบราณสถานบางแห่งไม่มีเส้นทางเข้าถึงตัวโบราณสถาน ทำให้การเดินทาง ยากลำบาก หรือไม่สามารถเข้าถึงได้เลย เพราะฉะนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อ พัฒนาเส้นทาง การคมนาคมไปยังโบราณสถานให้มีความเหมาะสม สามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวกด้วยยานพาหนะชนิดต่าง ๆ เพื่อให้การเดินทางเข้าถึงโบราณสถานมีความสะดวกและรวดเร็วมากขึ้น

3.2.2 ควรดูแลรักษา ซ่อมแซมเส้นทางคมนาคม เพื่อให้สามารถใช้ได้อย่างสม่ำเสมอ แต่ในกรณีที่โบราณสถานมีเส้นทางเข้าถึงอยู่แล้วนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชนเอง ควรร่วมกันดูแลรักษาและซ่อมแซมเส้นทางคมนาคมให้อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้อย่างสม่ำเสมอและมีประสิทธิภาพ เพื่อการเดินทางที่สะดวกและปลอดภัย

3.3 แนวทางการจัดการโบราณสถานที่ขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ประกอบด้วยแนวทางและกิจกรรมดังต่อไปนี้

3.3.1 พัฒนาสาธารณูปโภค และสาธารณูปการเพื่ออำนวยความสะดวก แก่ผู้มาเยี่ยมชมโบราณสถาน ในส่วน สาธารณูปโภค ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต จำพวกการขนส่ง การสื่อสาร เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ป่า ขอบทาง เป็นต้น และในส่วนของ สาธารณูปการ ได้แก่ การบริการเพื่อสาธารณะซึ่งดำเนินการโดยองค์กรของรัฐหรือเอกชนโดยการควบคุมของรัฐบาล เช่น ศูนย์บริการข้อมูล ห้องสุขา ร้านขายของที่ระลึก พื้นที่สำหรับพักผ่อน ที่จอดรถ เป็นต้น

สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ จึงเป็นสิ่งที่ จำเป็นอย่างมากในการพัฒนาโบราณสถานมีความเหมาะสมในการเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งต้องจัดสร้างให้เพียงพอต่อความต้องการและปริมาณของนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาศึกษาเรียนรู้ ในส่วนของจังหวัดอุดรดิตถ์มีโบราณสถานหลายแห่งที่สมควรได้รับการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค และระบบสาธารณูปการบางอย่างที่จำเป็นเพิ่มเติม เพื่อให้โบราณสถานมีความพร้อมในการรองรับผู้มาเยี่ยมชมได้

สาธารณูปโภค และสาธารณูปการที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วัด และชุมชนควรพัฒนา ให้กับ โบราณสถานในจังหวัดอุดรดิตถ์ ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ป่าขอบทาง ศูนย์บริการข้อมูล ป้ายให้ความรู้ ห้องสุขา ที่จอดรถ ร้านจำหน่ายอาหาร และของที่ระลึก ถังขยะ หรืออุปกรณ์รองรับสิ่งปฏิกูล

3.3.2 ดูแลรักษา สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ เพื่อให้สามารถใช้ได้อย่างสม่ำเสมอ โดยหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลโบราณสถาน วัดและชุมชนควรร่วมกันดูแลรักษาสาธารณูปโภค และสาธารณูปการทั่วบริเวณโบราณสถาน ทั้งการรักษาความสะอาด การตรวจสภาพ และการซ่อมแซม เพื่อให้ สาธารณูปโภค และ สาธารณูปการ ต่าง ๆ อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะเวลานาน

3.4 แนวทางการจัดการ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากธรรมชาติ ประกอบด้วยแนวทางและกิจกรรมดังต่อไปนี้

3.4.1 การอนุรักษ์ การ ป้องกันการเสื่อมสภาพ และการซ่อมแซม จะใช้กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งก็คือการดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้และหมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิบัติ วัจนพิธี และการบูรณะ เพื่อรักษาข้อมูลทางวิชาการและ

การศึกษาให้คงอยู่กับโบราณสถานเหล่านั้น ซึ่งการอนุรักษ์โบราณสถาน เป็นกระบวนการใหญ่ในการจัดการโบราณสถานเพื่อให้คงอยู่และเป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งการลงมือปฏิบัติในการอนุรักษ์ซ่อมแซมโบราณสถานใน จังหวัดอุดรดิตถ์ มีหลายระดับขึ้นตามสภาพความเสียหายและตามวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ ได้แก่

การป้องกัน คือ การใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลในการปกป้องหรือคุ้มครองสภาพทางกายภาพของสถานที่ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพผุพัง การสูญหาย หรือการถูกทำอันตราย เช่น จากภาวะอากาศหรือภัยธรรมชาติ สัตว์ หรือมนุษย์

การเสริมสร้างความมั่นคง หรือการอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์ คือ การใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มีความสามารถทนต่อการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศได้สืบต่อไป หรือเป็นการทำให้โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ไม่แข็งแรงปลอดภัย หรือที่มีการเสื่อมสภาพให้มีความมั่นคงขึ้น โดยไม่เปลี่ยนแปลงรูปทรงหรือเพิ่มเติม

การสงวนรักษา คือ การใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งรูปทรงของอาคาร บุรณภาพ และวัสดุก่อสร้าง รวมถึงลักษณะและชนิดของพันธุ์ไม้ตกแต่งเดิมบนที่ตั้งให้คงอยู่ตามที่ปรากฏในปัจจุบันสืบไป

การบูรณะ คือ การทำให้รูปทรงหรือรายละเอียดต่าง ๆ ของสถานที่นั้นปรากฏให้เห็นเช่นที่เคยเป็นในอดีต อาจเป็นการเอาส่วนต่อเติมที่สร้างขึ้นภายหลังออก หรือเป็นการเสริมทดแทนส่วนดั้งเดิมที่ขาดหายไป

3.4.2 การดูแลรักษาโบราณสถานอย่างต่อเนื่อง ได้แก่

3.4.2.1 ตรวจสอบสภาพโบราณสถาน คือ การสำรวจและบันทึกสภาพทางกายภาพของโบราณสถาน เช่น ฐานราก กำแพง ผนัง หลังคา เป็นต้น ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อหาจุดบกพร่องที่จำเป็นต้องทำการซ่อมแซม หรือจุดที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพที่ ต้องติดตามอย่างสม่ำเสมอ ควรมีเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญมาทำการตรวจสอบสภาพโบราณสถานแต่ละแห่ง อย่างน้อยเป็นประจำทุก 1 ปี หรือทุก 3 ปี หรือทุก 5 ปี เพื่อสามารถติดตามแก้ไขความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นได้อย่างทันทั่วถึง

3.4.2.2 รายงานสภาพโบราณสถาน คือการบันทึกข้อมูลจาก การตรวจสภาพโบราณสถานเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบด้วย สภาพของโครงสร้างแต่ละส่วนของโบราณสถาน ข้อเสนอในการซ่อมแซม และการจัดลำดับความเร่งด่วนในการดูแลรักษา ซึ่งการรายงานสภาพโบราณสถาน สามารถนำไปใช้ ประโยชน์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานต่อไปในอนาคต

3.5 แนวทางการจัดการโบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของแหล่งจากการกระทำของมนุษย์ ประกอบด้วยแนวทางและกิจกรรมดังต่อไปนี้

3.5.1 บังคับใช้กฎหมาย เกี่ยวกับโบราณสถาน โดย กฎหมายหลักที่ตราขึ้นเพื่อดูแลรักษาโบราณสถานนั้น ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 รวมถึง ใช้มาตรการควบคุมดูแลโบราณสถาน กับผู้เข้าชมโบราณสถาน ซึ่งในปัจจุบันมาตรการการเข้าชมโบราณสถานอยู่ภายใต้ข้อบังคับตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2539) อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 6 มาตรา 13 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535

3.5.2 เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจด้านกฎหมาย เนื่องจากปัญหาด้านกฎหมายในปัจจุบัน มิได้ถูกนำมาใช้อย่างเคร่งครัด อาจเป็นเพราะผู้ที่สามารถบังคับใช้กฎหมายไม่มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายด้านโบราณสถานมากพอ หรือประชาชนไม่ทราบว่ามีความรู้ที่ตราขึ้นเพื่อดูแลรักษาโบราณสถาน จึงไม่มีใครสนใจที่จะนำข้อกฎหมายดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ ซึ่งการที่จะใช้กฎหมายด้านโบราณสถานให้มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดนั้น สิ่งสำคัญคือควรมีมาตรการการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจด้านข้อกฎหมาย ข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถาน ชี้แจงข้อบังคับ ข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับโบราณสถานสู่สาธารณะชน ให้เป็นที่ทราบและเข้าใจอย่างทั่วถึง ทั้งหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลรักษาโบราณสถาน เจ้าหน้าที่ตำรวจ ไปจนถึงประชาชนในพื้นที่บริเวณโบราณสถานและประชาชนทั่วไป

3.5.3 ดูแลรักษาโบราณสถานอย่างต่อเนื่อง โดยทั้ง ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนมีหน้าที่ให้ความร่วมมือ กันในการอนุรักษ์โบราณสถานจึงจะ

เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จมากที่สุด ซึ่งกิจกรรมพื้นฐานที่สามารถปฏิบัติได้แก่ การใช้มาตรการด้านการบำรุงรักษาโบราณสถาน มีทั้งด้านการศึกษาและด้านการอนุรักษ์ การรักษาความสะอาดโบราณสถาน หรือการป้องกันความเสียหาย แก่โบราณสถาน การปกป้องคุ้มครอง รักษาความปลอดภัยโบราณสถานอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น

3.5.4 ปลุกฝังจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของ

โบราณสถาน ทำได้โดยการ ถ่ายทอดความรู้และวิธีการดูแลรักษาโบราณสถานให้กับชุมชน และส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถาน เป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สามารถลดความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน คือการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษา โดยทางภาครัฐต้องถ่ายทอดความรู้และวิธีการดูแลรักษาโบราณสถานให้กับบุคลากรส่วนท้องถิ่นและคนในชุมชน เนื่องจากบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีภารกิจต้องดำเนินการและริเริ่มการปฏิบัติงานด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน วิธีการนี้มีจุดมุ่งหมายให้มีกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจแก่บุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและคนในชุมชน เพื่อพัฒนาบุคลากรด้านอนุรักษ์โบราณสถาน และสามารถเผยแพร่ความรู้ที่จำเป็นต่อไปได้ สามารถทำได้โดยการจัดสัมมนาภายในชุมชนหรือจัดอบรมเพื่อเผยแพร่ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์และดูแลรักษาเบื้องต้น โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงผู้ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จากหน่วยราชการหรือเอกชนมาร่วมดำเนินการเพื่อให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำ ต่าง ๆ นอกจากนี้ควรมีการจัดทำคู่มือการดูแลรักษาโบราณสถานเพื่อเป็นแนวทางให้ในแต่ละชุมชนด้วย

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโบราณสถานแต่ละแห่งในจังหวัดอุดรดิตถ์เพิ่มเติมเพื่อขยายองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีให้เพิ่มมากขึ้น รวมถึงควรมีการเสนอแนวทางการจัดการโบราณสถานแต่ละแห่งในจังหวัดอุดรดิตถ์ ทั้งแนวทางการอนุรักษ์และการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชนสามารถนำแนวทางเหล่านั้นไปปฏิบัติได้จริงในอนาคต

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2528). รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่งโบราณคดีแก่งตาน แหล่งโบราณคดีบ้านปากห้วยฉลอง หมู่ที่ 2, 4 ตำบลผาเลือด อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

_____. (2533). ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

_____. (2535). ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดี และการพิพิธภัณฑ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

_____. (2544). พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาพันธ์.

กรมศิลปากร. สำนักโบราณคดี. (2548). คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน สำหรับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด.

_____. (2550). แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

_____. (2552). แบบประเมินโบราณสถานสำนักโบราณคดี [แฟ้มข้อมูลคอมพิวเตอร์]. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี.

_____. (2552). โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน [แฟ้มข้อมูลคอมพิวเตอร์]. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี.

_____. (2552). โบราณสถานที่ยังไม่ขึ้นทะเบียน [แฟ้มข้อมูลคอมพิวเตอร์]. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี.

_____. (2554). โบราณสถานที่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนทั่วประเทศ. เข้าถึงเมื่อ 20 พฤศจิกายน. เข้าถึงได้จาก www.archae.go.th

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2553). มาตรฐานการดูแลโบราณสถาน. เข้าถึงเมื่อ 16 มิถุนายน.

เข้าถึงได้จาก http://www.thailocaladmin.go.th/work/e_book/eb1/std210550/28/28

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว. (2549). **คู่มือการประเมิน**

มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กระทรวงวัฒนธรรม. (2553). **หลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก.** เข้าถึงเมื่อ 16 มิถุนายน.

เข้าถึงได้จาก <http://www.thaiwhic.go.th/convention.aspx>

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหต. (2542). **วัฒนธรรม พัฒนาการทาง**

ประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดอุดรดิตถ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ. (2530). **การศึกษาเพื่อวางแผน**

พัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดแพร่ น่าน อุดรดิตถ์ พะเยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะโบราณคดี. (2529). **คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้ายกายภาพ**

ประเภทโบราณสถาน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชาติชาย มุกสง. (2543). **อุดรดิตถ์.** กรุงเทพฯ: บริษัท ศิลป์สยามบรรจภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด.

ธนิช เลิศชาญฤทธิ. (2552). “แนวคิดและทฤษฎีในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.” เอกสาร

ประกอบการสอนรายวิชา 357 511 สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นฤมล วัฒนพานิช. (2539). “เมืองลับแล : เมืองโบราณในจังหวัดอุดรดิตถ์.” **เมืองโบราณ** 22, 1

(มกราคม-มีนาคม): 97-99.

นิคม มุสิกคามะ และธาดา สุทธิธรรม. (2534). “ประวัติของแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์

สถาปัตยกรรมตามแนวความคิดปัจจุบัน.” **ศิลปากร** 34, 6: 53-58.

นิจ หิณฐิระนันท์. (2528). “การอนุรักษ์อนุสรณ์และสถาน.” เอกสารประกอบโครงการอบรมทาง

วิชาการ เรื่องการวางแผนและผังกายภาพสำหรับเจ้าหน้าที่วางแผนระดับท้องถิ่น, 20-26 พฤษภาคม.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2535). “ลุ่มน้ำน่าน (ที่อุดรดิตถ์).” **ศิลปวัฒนธรรม** 13, 7 (พฤษภาคม):

206-222.

วีระพันธุ์ ชินวัตร. (2547). “ปัญหาและแนวคิดในการดำเนินงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในแถบ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้.” วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรี

นครินทร์วิโรฒ 6, 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 13-22.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2512). โบราณคดีของเมืองอูตรดิตถ์. ม.ป.ท. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกพิธีเปิด

อนุสาวรีย์พระยาพิชัยดาบหัก ณ หน้าศาลากลาง จังหวัดอูตรดิตถ์ 20 กุมภาพันธ์ 2512).

_____. (2524). รายงานการศึกษา-วิจัย เรื่อง การพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย

ไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. (2532). รายงานการวิจัยเรื่องเมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย. กรุงเทพฯ: สถาบันไทย

คดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมัย สุทธิธรรม. (2545). สารคดีชุดถิ่นทองของไทย อูตรดิตถ์. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์.

สาขันธ์ ไพเราะจิตร์. (2550). การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่

3. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. (2547). “การอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม: แนวคิด

หลักการและผลการปฏิบัติ.” หน้าจั่ว ฉบับที่ 20: 40-56.

สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา. (2541). “Venice Charter.” อาษา ฉบับที่ 8: 35-36.

สมชาติ จีงศิริอารักษ์. (2548). “แนวความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานจากศตวรรษที่ 18 ถึงสิ้น

ศตวรรษที่ 20: จากอารมณ์และความศรัทธาสู่ความเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติ.”

หน้าจั่ว 21: 71-82.

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. (2528). การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและ

ศิลปกรรมในส่วนของการพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. กรุงเทพฯ: อรุณ

การพิมพ์.

สำนักศิลปากร 11 อุบลราชธานี. (2554). ร่วมด้วยช่วยกัน การจัดการมรดกศิลปวัฒนธรรม ตำบล

เจียด อำเภอยะมราช จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

หลักสากลว่าด้วยการอนุรักษ์และการบูรณะอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง. (2524). กรุงเทพฯ: โรง

พิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.

หวน พันธุ์พันธ์. (2521). *อุตรดิตถ์ของเรา*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2528). “แนวความคิดอนุรักษโบราณสถานในประเทศไทย (ประเภทของโบราณสถาน ปรัชญาและแนวทางในการอนุรักษโบราณสถาน).” *เมืองโบราณ* 11, 2 (เมษายน-มิถุนายน): 90-98.

ไอโคโมสไทย. (2553). *ร่างกฎบัตรไอโคโมสไทยว่าด้วยการอนุรักษและบริหารจัดการโบราณสถานและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง*. เข้าถึงเมื่อ 20 พฤศจิกายน. เข้าถึงได้จาก http://www.icomosthai.org/THcharter/THcharter_main.htm

ภาคผนวก

ภาพที่ 1 วัดพระแท่นศิลาอาสน์ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 2 พิพิธภัณฑสถานวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 3 โบราณวัตถุภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 4 สระมรกต วัดพระแท่นศิลาอาสน์ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 5 คุน้ำคันดิน แหล่งโบราณคดีเวียงเจ้าเงาะ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 6 ป้ายบอกทางเข้าโบราณสถานเวียงเจ้าเงาะ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 7 อาคารที่ไม่ได้ถูกใช้งาน แหล่งโบราณคดีเวียงเจ้าเงาะ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัด
อุตรดิตถ์

ภาพที่ 8 เจดีย์วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 9 ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 10 เจดีย์รายวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 11 ฐานเจดีย์โบราณก่อด้วยศิลาแลง ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 12 บ่อเหล็กน้ำพี้ ตำบลน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 13 พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ่อเหล็กน้ำพี้ ตำบลน้ำพี้ อำเภอดงแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 14 วัดพระฝางสว่างคบุรีมุนีนาถ ตำบลผาจุก อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 15 เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุวัดเจดีย์คีรีวิหาร ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 16 วิหารเก่า วัดเจดีย์คีรีวิหาร ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 17 ชั้นส่วนประดับวิหารเก่า ที่เก็บรวมไว้ในวิหาร วัดเจดีย์คีรีวิหาร ตำบลฝายหลวง
อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 18 อุโบสถวัดกลางธรรมสาร ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 19 ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถธรรมสภา ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมืองอุดรดิตถ์
จังหวัดอุดรดิตถ์

ภาพที่ 20 ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถธรรมสภา ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมืองอุดรดิตถ์
จังหวัดอุดรดิตถ์

ภาพที่ 21 วิหารวัดดอนสักตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 22 ด้านหน้าวิหารวัดดอนสัก ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 23 ประตุน้ไม้สลัก วิหารวัดคอนสัก ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 24 อุโบสถวัดใหญ่ท่าเสา ตำบลท่าเสา อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 25 วิหารวัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 26 อุโบสถวัดคอยแก้ว ตำบลแสนตอ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 27 เจดีย์ก่อด้วยศิลาแลง วัดฤาษีสำราญ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

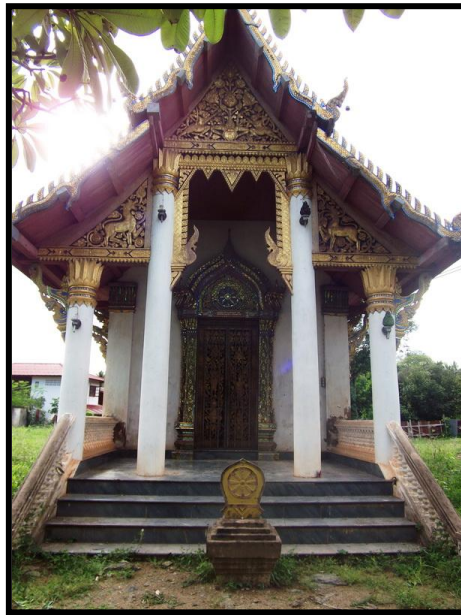
ภาพที่ 28 เจดีย์ ก่อด้วยศิลาแลง วัดฤาษีสำราญ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 29 วิหารวัดฝักราก ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 30 อุโบสถวัดฝักราก ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 31 อุโบสถวัดเสาหิน ตำบลศรีพนมมาศ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 32 อุโบสถวัดท่าดินแดง ตำบลไร่ฮ้อย อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 33 ภายในอุโบสถวัดท่าดินแดง ตำบลไร่ฮ้อย อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์

ภาพที่ 34 โบราณวัตถุที่พบบริเวณม่อนอารักษ์ ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 35 เจดีย์วัดทองเหลือ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 36 ใบเสมาหิน วัดทองเหลือ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 37 วิหารในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 38 เจดีย์ในตลาดเทศบาลเมืองพิชัย ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 39 ชั้นส่วนของศิลาแลงบริเวณวัดเอกา ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 40 บริเวณที่ตั้งซากโบราณสถาน วัดเอกา ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 41 วิหารวัดท้องלבแล ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 42 ภาพจิตรกรรมฝาผนังและร่องรอยร้าวของผนังในวิหารวัดท้องלבแล ตำบลฝายหลวง
อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 43 อุโบสถวัดคอนแก้ว ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 44 หอไตรวัดคอนแก้ว ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 45 อุโบสถวัดวังหมู ตำบลหาดกรวด อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพที่ 46 อุโบสถใหม่ที่สร้างทับอุโบสถเดิมวัดบ้านแก่งใต้ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอรอน จังหวัด
อุตรดิตถ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล

นางสาวนิสา พิมพ์พิเศษ

ที่อยู่

33/4 หมู่3 ถนนพาดวารี ตำบลป่าเช่า อำเภอเมือง อุดรดิตถ์
จังหวัดอุดรดิตถ์ 53000

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2551

สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอกโบราณคดี วิชาโท

ประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ.2552

ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการ

ทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

กรุงเทพมหานคร